ڕەوشی بیروكرات و فەرمانبەرەكان

نكوڵیكردن لە ناسنامەی نەتەوایەتی دیاردەیەكە لەنێو توێژە كۆمەڵایەتییەكانی تریش دەبینرێ. پێشتر ئەو نكۆڵیكردنەمان لەنێو موڵكدارو شێخ و سەرەك خێڵ و پیشەسازو بازرگان و كرێكارانی كەرتی خزمەتگوزارییە گشتیەكان و بیروكراتە پایە بڵند و فەرمانبەرە بچوكەكان باس كردوە.

تا ئێستا پۆلیس چوار جار بانگی كردوم بۆ لێكۆڵینەوەو پرسیارو وەڵام و زۆربەی ئەو پۆلیسانەی منیان گرتوەو لێپێچینەوە یان لەگەڵدا كردوم و ئەشكەنجەیان داوم بە ڕەچەڵەك كورد بون. ئەو كەسانە هەرگیز پێویستیان بەوە نەبو بڵێن "ئێمە كوردین" چونكە لە ڕوخسارو قسەكردن و ڕەفتاریانەوە بەدی دەكرا بۆیە بە هەمو مانایەكی وشە ئایدولوجیای ڕەسمییان وەرگرتوەو بانگەشەی تەتریك دەكەن.

ڕۆژێكیان یەكێك لە پۆلیسەكان بە توندی و بە توڕەیی بە ڕومدا هەڵشاخاو، وتی "پێویستە بنوسیت نەماف هەیەو نە چەپ بەڵكو بە تەنها ئەتاتورك هەیەو خەڵكی ئەم وڵاتە هەمویان توركن". ئنجا دەستیكرد بە جنێودان و سوكایەتی پێكردنم و پاشان لەگەڵ پۆلیسەكانی دی كەوتە ئەشكەنجەدانم. لە ناكاو ڕوی تێكردم بە توندی و توڕەیی وتی: "من كوردێكی تەمەن بیست و حەوتساڵەم و خۆشم لەمجۆرە كێشانە هەڵناقورتێنم بەڵام تۆیەكی (چروم)ی بۆچی بایەخ بە مەلەسەی كورد دەدەیت؟" پێویستە بنوسیت "هەمویان توركن"، هێشتا هەر لە حاڵەتی هەڵچون و توڕە بوندا بو پێم وت: "تۆ خۆت دەڵێیت من كوردم" بەوەش بۆم ڕونكردەوە كارێكی نابەجێیە بوترێ خەڵكی ئەم وڵاتە هەمویان توركن ئەو پۆلیسەی ئەشكەنجەی دەدام بە نەڕاندنەوە گەڕایەوە: بۆچی قسەكانم دوبارە دەكەیتەوە؟ مەبەستم ئەوە نەبو ئیتر لەبەرخۆیەوە كەوتە بۆڵەبۆڵ_ هەرگیز مەبەستم ئەوە نەبو.. هەرگیز مەبەستم ئەوە نەبو.."

بە درێژایی مانەوەم لە زیندان تێبینیم دەكرد زۆربەی پاسەوانەكان كورد بوون. هەروەها ئەو كەسانەی ئەشكەنجەی گیراوەكانیان دەدا بە ڕەچەڵەك كورد بون. ئەم

دیاردەیە لایەنێکی تراجیدی هەیە: خەڵکانێك لە پێناوی ژیانێکی سەربڵند خەبات بۆ کورد دەکەن بەڵام ئەوانەی خەباتیان بۆ دەکرێ بە زەبری ئەشکەنجە وا لە قوربانییەکانیان دەکەن ئیمان بە بیروڕای داگیرکەران بهێنن بۆیە ئەو کەسانە پێش هەمو کەسێك قۆڵی لێ هەڵئەکەن ئەگەر مەسەلەکە پەیوەندی هەبێ بە چەوساندنەوەو سوکایەتی پێکردن و ئەشکەنجەدانەوە.

زۆری ژمارەی کورد لەنێو پاسەوانی زیندانەکان گەلێك هۆی هەیە: هۆی یەکەم، ئەم پیشەیە چارەسەری کێشەی بێکارییان دەکات. هۆی دوەم هۆیەکی گرنگترە لەبەرئەوەی ئەو کەسانەی لە سایەی کۆلۆنیالیزم پەروەردە دەبن کەسانێکی شەڕئەنگێزو ترسنۆکیان لێدەردەچێت. ئەو کەسانە بە بارودۆخێکدا گەورە دەبن یارمەتییان نادات گەشە بە کەسایەتی خۆیان بدەن بۆیە لە ڕێگەی هەڵگرتنی ناسنامەی نەتەوەی باڵادەست و ئاراستەکردنی شەڕەنگێزی لە دژی ئەو نێوەندەی تێیدا گەورە بوون و بینینی خود لەسەر ئاستی کۆلۆنیالیست و حکومەتی کۆلۆنیالیزم کەسایەتی خۆیان دەسەلمێنن و لێرەشدا زیندانەکان بە تایبەتی زیندانە تایبەتییەکان ڕۆڵێکی زۆر گرنگ وازیدەکەن. پاسەوانی زیندانەکان لە ڕیزی نزمترین توێژی کۆمەڵایەتین بۆیە زیندانەکان شوێنێکە وێنای مەینەتی و نزمی ئاستی کۆمەڵایەتیان دەکات و دەرفەتی تۆڵەسەندنەوەشیان پێدەدات تا شەڕئەنگێزی و ڕقوکینەکەیان بەسەر زیندانیە سیاسییەکاندا خاڵی بکەنەوە. کاتێك پاسەوانەکان دەرفەتی ئەشکەنجەدانی کۆمۆنیست و بێباوەڕەکان بۆ دەرەخسێت بەوپەڕی دڕندایەتییەوە بونی خۆیان دەسەلمێنن.

زۆری پاسەوانی کورد لە بەندیخانەو زیندانە تایبەتەکان وام لێدەکات بڕوا بەم ڕاڤەکردنە بهێنم. هەر جارێك بابەتی ئەشکەنجەو زیندان و داپلۆسینی ناو زیندانەکان بوروژێنرێت شۆڕشگێڕەکانی ڕۆژئاوای تورکیا ئەو کوردانەیان بیردەکەوێتەوە کە ئەشکەنجەیان داون.

دەوڵەت زۆربەی پاسەوانی زیندانەکانی لە کوردەکان دادەنێت تا دزێوترین ڕەفتار بنوێنن لەبەرئەوەیە شۆڕشگێڕانی ڕۆژئاوا هەڵوێستێکی نێگەتیف لە مەسەلەی کورد

وەردەگرن بەڵام ئەو هۆیانەی شۆڕشگێڕانی ڕۆژئاوا لێی تێناگەن دەوڵەت زۆر بە باشی سود لەو بارودۆخە وەردەگرێت.

لێکۆڵینەوەکانی پۆلیس دەریدەخات زۆربەی پۆلیسە نهێنییەکانیش کوردن، لێرەدا قسە لەسەر ئەو مامۆستایانە دەکەین کە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەوڵەتیان وەرگرتوە. ئەو مامۆستایانەی ئیدعای تورکبونی خۆیان و هەمو خەڵکی تورکیا دەکەن و ناوهێنانی کورد بە تاوان دادەنێن هەرگیز بۆیان گرنگ نیە سەر بە چ حزبێکن، ئەندامی بزوتنەوەی نەتەوەیی فاشیستی بن یا ئەندامی ئەو ڕێکخراوانەی ئیدعای مارکسیزم دەکەن مادامەکی ئایدۆلۆجیای ڕەسمییان وەرگرتوە چونکە ئەو کەسانە پێویستیان بەوە نییە بچنە ناو هیچ بزوتنەوەیەکی سیاسی ڕاستڕەو یا چەپڕەوەوە، هەروەها والی و پارێزگاو بریکاری دەوڵەت و سەرۆکی دادگاکان تۆڕێکن لەو جۆرە کەسانە. لە کۆتایی شەستەکاندا کاتێك لە دەزگا زانستییەکاندا کارم دەکرد زۆرم بینی لەو بیروکراتییانە کە بەرگرییان لە تیۆری و پراکتیکەکانی ڕەسمی دەکرد.

بەهەرحاڵ پێویستە ئەم بابەتەش ڕونبکەینەوە. کورد چۆن کاری لە ئیدارە گشتییەکانی تورکیا دەستدەکەوێت؟ دەوترێ لە تورکیا هاوولاتیان مافی یەکسانییان هەیەو کەس بە خاتری زمان یا ئاین جیاوازی لە نێواندا ناکرێ. هەمو کەسێك مافی هەیە بە ئازادی پیشەکەی خۆی هەڵبژێرێت وەك ئەوەی ببێت بە والی و پارێزگار و بریکاری گشتی و سەرۆکی دادگاو مامۆستاو پارلەمانتار.. هتد، ئەمەش تورك و ئەو کوردانەی بە خۆیان دەڵێن تورك دەگرێتەوە. هیچ کەسێك مامەڵەی جیاوازی لەگەڵدا ناکرێ. هەمو کەسێك ئازادی لە هەڵبژاردنی پیشەکەی خۆی هەیە وەك ئەوەی ببێت بە دکتۆر یا پارێزەر.

ئەو وتانە بە ڕوکەش ڕاستە، بەڵام پێویستە مەرجێکی زۆر گرنگت تیابێت بۆ ئەوەی چێژ لە دادپەروەری وەربگری و هەمان مافی تورکێکت هەبێت، ئەویش نکۆڵی لە ناسنامەی کورد بکەیت و ناسنامەی نەتەوەی تورك هەڵبگرێت. مرۆڤی کورد هەمو کارێکی دەستدەکەوێ مادامەکی نکۆڵی لە ناسنامەی کوردایەتی خۆی دەکات و بە ئاشکرا دەڵێت بە تورکبونی بەختەوەرەو مادامەکی بە هەمو شێوەیەك دژایەتی ئەو

کەسانە دەکات کە نکوڵی لەناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان ناکەن. بەڵام ئەگەر کوردایەتی بکەیت و سوربیت لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتی کورد تەنها زیندانی دەبێت. بێگومان پرەنسیپی یەکسانی یەکێکە لە پرەنسیپە بنەڕەتیەکانی دیموکراسی بۆیە ئەگەر پرەنسیپی دادپەروەری ئەمجۆرە مەرجەی بۆ دابنرێت بێبەهاو مایە پوچ دەکرێت لەبەرئەوەی ڕێوشوێنێکی ئەنتی دیموکراسی و سروشتێکی فاشیانەی هەیە. تا ئێستا لە تورکیا پرسیار لەسەر شێوازی پیادەکردنی پرەنسیپی دادپەروەری و دوو هەڵوێستی نەکراوە. ئەمەش بێنرخ و بێبەها کردنێکی ترسناکی دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤە.

کاتێك بولگارستان دانی نەدەنا بە ناسنامەی نەتەوایەتی تورکەکانی ئەوێداو دەستیکرد بە گۆڕینی ناوی تورکەکان و پیادەکردنی سیاسەتی بە بولگاریکردن ئەم دوو هەڵوێستیە بە جوانی ئاشکرا بوو، چونکە تەنها لەو حاڵەتەدا پیاوانی دەوڵەت و حکومەتی تورکیاو ڕۆژنامەو زانکۆو نوسەرو سەندیکاو دەزگا یاساییەکانی تورکیا، ئەو سیاسەتەی بولگارستان لە دژی تورکەکانی بولگاریا پیادەی دەکرد بە سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستی و فاشیستی و ئیمپریالی و کۆلۆنیالییان دادەنا، ئەو کەس و دەزگایانە دەیانوت بولگارستان ڕێوشوێنێکی کۆنەپەرستانە دەگرێتەبەر کاتێك وازهێنان لە ناسنامەی نەتەوایەتی دەکاتە مەرجێك بۆ پیادەکردنی پرەنسیپی دادپەروەری لە نێوان تورك و بولگارەکان بەڵام دەوڵەتی تورکیاش هەمان سیاسەت بەرامبەر بە کورد پیادە دەکات. بەمشێوەیە ڕوداوەکانی بولگارستان بە جوانی دوو ڕوویی فیکرو ڕەفتاری تورکی ئاشکرا کرد. لەگەڵ ئەوەشدا، ڕێگە نادەن کورد هێندێك کارو پیشەی دیاریکراو بکات. بۆ نمونە ژمارەی ئەو کوردانەی لە کۆلێجی سەربازی قبوڵ دەکرێن زۆر کەمەو ئەگەر لەگەڵ کۆی ژمارەی دانیشتوان بەراورد بکرێن و ساڵ بە ساڵیش ژمارەیان کەمتر دەکات، ئەمە سەرباری ئەوەی گەشەکردنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی ژمارەی ئەو کوردانەی لە کۆلێجی سەربازی قبوڵ دەکرێن، هەروەها زۆر بە دەگمەن بیروکراتە کوردەکان لە دەزگاو نێوەندە بڕیار بەدەست و وەبەرهێنەکانی (استثمار) وەك ئیدارەی دەوڵەت بۆ پلاندانان و بانکی پارێزگاکان دەبینین.

بە کورتی: دوای ئەوەی قسەم لەسەر گۆڕینی چینە باڵادەستەکانی کورد کرد پێویستە بوترێ کە بیروکراتە کوردەکانیش سەر بە هەمان چینی بەکرێگیراون. بەڵام لەبەرئەوەی زۆربەی ئەو کەسانە لە کوردستان کارناکەن کارەکانیان وەك موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵ و بازرگان و پیشەوەرە کوردەکان بە جوانی دەرناکەوێت.

لەگەڵ ئەوەشدا کارێکی بەسودە ئەگەر بە تێرو تەسەلی لێکۆڵینەوە لەسەر بارودۆخی توێژە دیاریکراوەکانی نوسەران و گۆرانیبێژان و فۆلکلۆرییەکان بکەین. نوسەرانی تورك ڕۆژانەو لە هەمو بۆنەیەك تورکبوونی خۆیان دوبارە دەکەنەوە کەچی نوسەرانی کورد ناتوانن قسە لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان بکەن و ئەگەر جەخت لەسەر کوردبونی خۆیان بکەن ئەوا سوکایەتییان پێدەکرێ و بە نەتەوەپەرست و ڕەگەزپەرست و شۆڤێنی تاوانبار دەکرێن. ئایا ئەمەش جۆرێك لە دژایەتی کردنی تیا نیە؟ کارێکی ئاسایی و سروشتیە نوسەرێکی تورك شانازی بە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیەوە بکات، لە کاتێکدا نوسەرێکی کورد ناتوانێت هەمان شت بکات یا پێی وایە پێویست ناکات ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی ئاشکرا بکات. ئایا بە ڕاستی کارێکی خەمۆکی نیە پەیوەندی نێوان کوردو نەتەوەکەی لەسەر شەرم بونیاد نرابێت؟ ئایا جێگەی غەم و کەسەر نیە کورد بە تورکی بنوسێت و کلکایەتی بۆ ئەدەبی تورکی بکات؟

ئایا پزیشك و پاریزەرو ژمیریارو ئەندازیارانی کورد هەمان شتیان لەسەر پیادە نابیت؟ ئەی چ شتیك لەسەر گۆرانی بیژەکان بلیین؟ راستە لەم ساڵانەی دواییدا وشیاری نەتەوایەتی لەنیو تویژی پیشەوەران گەشەی سەندووە بەڵام ئەو گەشەکردنە ئاراستەیەکی گشتی وەرنەگرتوە.

بارودۆخی پارلەمانتارەکان

لێکۆڵینەوە لەسەر بارودۆخی پارلەمانتارەکان لە ڕوی یاساییەوە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە. ئەم دەقانەی خوارەوە لە دیباجەی دەستوری ١٩٨٢ تورکیادا هاتوە:

"دوای ئەوەی شەڕێکی ناوخۆی توندوتیژی ئەوتۆ کە لە مێژوی کۆماری تورکیا بێوێنە بو خەریك بو هەڵدەگیرساو هەڕەشەی لەناوبردن و دابەشکردنی لە دەوڵەت دەکردو حورمەتی نیشتمانی تورك و نەتەوەی نەمری تورك و پیرۆزی دەوڵەتی تورکیای پێشێل دەکردو دوای ئەوەی هێزی سوپای تورکیا لەسەر خواستی نەتەوەی تورك بە بزوتنەوەی ١٩٨٠/٩/١٢ هەستا، و نەتەوەی تورکیش ڕەزامەندی لەسەر ئەو یاسایە دەربڕی کە ئەنجومەنی دەستوری وەك نوێنەری شەرعی نەتەوەی تورك ئامادەی کردبوو، دوای ئەوەی ئەم یاسایە لە لایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەییەوە دانپیانرا ئیتر بڕیار درا بخرێتە بواری پراکتیکەوە.

-بە پێی نەتەوەگەرایی و پرەنسیپەکانی ئەتاتورکی سەرکردەی نەمرو قارەمانی بێوێنەی دامەزرێنەری کۆماری تورکیا،

-بە پێی بڕیاری کۆماری تورکیا بۆ دەستەبەرکردنی ئەندامێتی هەمیشەیی دانپیانراوی تورکیا لە لایەن میللەتانەوەو هێنانەدی خۆشگوزەرانی و بەختەوەری مادی و مەعنەوی لە ئاستی مەدەنی هاوچەرخدا،

-لەبەرئەوەی دەستەڵاتی دەوڵەت بەبێ هیچ کۆت و بەندێك پشت بە سەروەری ئیرادەی ڕەهای نەتەوەی تورك دەبەستێ هیچ کەسێکی دەستەڵات پێدراو یا دەزگایەکی دەستەڵات پێدراو ناتوانێ ئەو دەستەڵات پیادە بکات و دەستدرێژی بکاتە سەر ئازادی دیموکراسی و سیستمی یاسا کە تەعبیر لە بەرژەوەندی میللەت دەکات.

-نابێ جیاکردنەوەی دەستەڵاتی دەزگاکانی دەوڵەت جیاکاری لە پیادەکردنی دەستەڵات دروستبکات بۆ ئەوەی هەر دەزگایەك لە چوارچێوەیەکی ئاشکرای دابەشکردنی کاردا بە گیانێکی هاوکاری ڕێکوپێك یەکێك لە ئەرکە دیاریکراوەکانی دەوڵەت بە شێوەیەك جێبەجێ بکات تەنها دەستورو یاسا ڕەچاو کراوەکان سەروەر بێت.

-نابــێ پشــتگیری لــە بیرۆکەیــەك یــا دیدێــك بکــرێ کــە دژی بەرژەوەندییــە نیشتمانیەکانی تــورك و پرەنسـیپی یـەکێتی دەوڵـەتی تورکیـاو یەکپارچـەیی خـاکی تورکیــاو لــە دژی بــەها مێژوویــی و ڕەوشــتییەکانی میللــەتی تــورك و لــە دژی نەتەوەگەرایی و پرەنسیپ و ڕیفۆرم و تازەگەری ئـەتاتورك ئاراستە دەکرێ، هەروەها پێویستە بە پێی پرەنسیپی عەلمانیەت پیرۆزی هەستی ئاینی و کاروبـاری ئـاینی تێکەڵ بە کاروباری سیاسی نەکرێت.

-بـە پێی ئـەم دەسـتورەو بـە مەبەسـتی دەسـتەبەرکردنی دادپـەروەری کۆمەڵایـەتی هەموو هاووڵاتیەك ماف و ئازادی بنەڕەتی هەیەو هەمو کەسێك هەر لە ساتەوەختی لە دایك بونیەوە لە چوارچێوەی کولتوری نەتەوەیی و مـەدەنی و سیستمی یاسـادا مـاف و دەرفەتی ژیانی هەیە تا بتوانێت خۆشگوزەرانی مادی و مەعنەوی دابین بکات.

-لەبەرئـەوەی کۆمەڵگەی هاووڵاتیـانی تورکیـا کۆمەڵگەیـەکی یـەکگرتوە بـە هـۆی هەستکردن بە سەربەرزیو شانازی بـەخۆکردن و بەشـداری خۆشـی و ناخۆشـی نەتـەوە دەکات و بەرامبەر بە خۆشبەختی و دژواری و یەکێتی نەتەوە ماف و ئەرکی هەیەو لـە ناخـەوە هەسـتدەکات پـەیوەندی بـە هـەمو لایەنـەکانی ژیـانی میللەتـەوە هەیـەو لـە چوارچێوەی ڕێزگرتنـی بێمـەرجی مـاف و ئـازادی ئـەوانی دی مـافی ئـەوەی هەیـە بـە ئاشـتی و برایـەتی و خۆشەویسـتی بـە ئاشـتی بژیـت ئـەوەش لـە ئیمـانێکی پتـەو بـە پرەنسیپی "ئاشتی لە وڵات و ئاشتی لە جیهان" سەرچاوە دەگرێت.

ئـەم دەسـتورو بڕیارانـە بـە مەبەسـتی کتومـت پیـادەکردن و ڕاڤـەکردنی لـە لایـەن میللەتی تورکەوە دەخرێتە بەردەسـتی ئـەو هاووڵاتییـە تورکانـەی شـەیدای نیشـتمان و نەتەوەو دیموکراسین.

لـەم دەسـتورەدا تێبینـی بـەکارهێنانی ئـەم دەسـتەواژانە دەکرێـت: "ڕێزگرتـن لـە نیشـتمانی تـورك" و "نەتـەوەی نـەمری تـورك" و "پـیرۆزی دەوڵـەتی تورکیـا" و "دەستەڵاتی ئەو دەوڵەتەی.. بەبێ هیچ کۆت و مەرجێك دەستەڵاتی لە نەتەوەی تـورك سـەرچاوە دەگـرێ" و "بـەرژەوەندی نەتـەوەی تـورك" و "پرەنسـیپی یـەکێتی دەوڵـەتی تورکیاو یەکپارچەیی خاکی تورکیـا" و "ئـەو هاوڵاتیـە تورکانـەی شـەیدای نیشـتمان و

نەتـەوە دیموکراسـین".. هتـد. یاسـادانەرانی دەسـتوری سـالی ١٩٦١-١٩٦٢ سـوربون لەسـەر ئەوەی دینەمۆو سروشی دەستورەکە لە نەتەوەگەرایی تورك سەرچاوە دەگرێ. تەنها لە دیباجەی دەستورەکە چوار جار وشەی تورك بەکارهاتوە. هەمان شیوازیش لە مادەکانی دی ئەم دەستورە دەبینرێ.

مـادەی (٢٦) پـەیوەندی بـە "ئـازادی دەربریـن و بلاوکردنـەوەی بـیرورا" هەیـە لـەم مادەیەدا ئەم برگانە دەخوینینەوە:

٣-ئەو زمانەی بە حوکمی قانون قەدەغە کراوە بۆ دەربرین و بلاوکردنەوەی بیرورا بەکارناهینرێ.

٤-ئـەو چاپەمـەنی و قـەوان و شـریت و ڤیدیـۆو کاسـیت و وینـەو ئامرازەکـانی دی دەربرین بە پیی بریارنامەیەکی (رسوم) یاسایی دەستی بەسەرا دەگیرێ یا لـە حالـەتی نائاساییدا بە پیی بریـاریکی دەسـتەلاتدارانی پسـپۆر دەسـتی بەسـەرا دەگیرێ، پیویسـتە دەسـتەلاتداری پسـپۆر لـە مـاوەی (٢٤) کـاتژمیر بریارەکە بخاتـە بەردەسـتی دادوەری پسـپۆر و دادوەری پسپۆریش لە ماوەی (٣) رۆژ بریاری جیبەجێ کردنی دەربکات.

ئەم مادەیە بە روکەش جگـە لـە زمـانی تورکـی ریگـە بـە زمانـەکانی دی نـادات بـە زمانی کوردیشەوە چاپەمەنی بلاوبکەنەوە. بەلام سـەرتاپای ئـەم بریـارە پـەیوەندی بـە زمانی کوردییەوە هەیە چونکە چاپەمەنی بە زمانی ئینگلیزی و فرەنسـی و ئـەلمانی و عـەرەبی و ئەرمەنی و ئەفریقی و فارسی و عیبری و چەندین زمانی دی بەبی گرفتیکی ئەوتۆ بلاودەکریتەوە. لە یاسای "ئازادی رۆژنامەنوسی (مادەی ٢٨-٢) ئـەم دەقـە هـاتووە: "ئـەو زمانـەی بـە حوکمـی قـانون قەدەغـە کـراوە ریگـەی پینـادرێ چاپەمـەنی بلاوبکاتەوە". لە مادەی (٤٢) کە تایبەتە بە "ماف و ئەرکەکانی پـەروەردەو فـیرکردن" ئەم شتانە دەخوینینەوە:

٩-لـە دەزگاکـانی پـەروەردەو فـیرکردن تەنـها زمـانی تورکـی کـە زمـانی دایکـی هاوولاتیانی تورکە بەکاردەهینرێ.

١٠-پرەنسـیپە تایبەتیـەکانی خویندن بـە زمـانی بیـانی لـە دەزگـا زانسـتی و پەروەردەییە رەسمیەکان و لەو دەزگا زانستییە تایبەتانەی بە زمانی بیانی دەخوینن

به بڕیارنامەیەك دەست نیشان دەكرێ بەڵام ئەم بڕیارە تایبەتەكانی یاسای نێودەوڵەتی ناگرێتەوە.

لە بەرواری ١٩٨٣/١٠/١٩ یاسای تایبەت بە "بڵاوكردنەوە چاپەمەنی بە زمانە ناتوركییەكان" دەرچووەو بە پێی ئەم یاسایە قسەكردن بە زمانی كوردی قەدەغە دەكرێ، لە بڕگەی یەكەمی ژمارە (٢٩٣٢)ی ئەم یاسایە "ئامانج و ڕێو شوێنەكان" ئەم دەقە هاتوە:

"ئەم یاسایە بە ڕەچاوكردنی یەكێتی و سەروەری دەوڵەت و یەكپارچەیی خاك و نەتەوەو كۆمارو ئاسایشی نەتەوەیی و پاراستنی سیستمی گشتی ئەو پرەنسیپ و گەلاڵەنامە تایبەتیانە ڕێكدەخات كە پەیوەندی بە چاپەمەنی و بڵاوكردنەوەی بیروڕای زمانە یاساغەكان هەیە".

بڕگەی دوەمی ئەم قانونە بە ناوی "ئەو زمانانەی بۆ دەربڕین و بڵاوكردنەوەی بیروڕا بەكارناهێنرێت". ئەمەش دەقەكەیەتی:

"هیچ زمانێك ڕێگەی دەربڕینی بیروڕاو برەوپێدان و بڵاوكردنەوەی چاپەمەنی پێنادرێ ئەگەر زمانی ڕەسمی ئەو وڵاتانە نەبێت كە دەوڵەتی توركیا بە ڕەسمی دانبیپیاناوە، جگە لەو بڕیارە نێودەوڵەتیانەی دەوڵەتی توركیا مۆریكردوە و ئەو بڕیارانەی پەیوەندیان بە چاپەمەنیەكانی پەروەردەو زانست هەیە لەگەڵ چاپەمەنی پەیمانگەو دەزگا ڕەسمیەكان".

دەقی بڕگەی سێیەمی ئەو یاسایەی پەیوەندی بە "زمانی دایكی هاووڵاتیانی تورك" هەیە بریتیە لە: "زمانی توركی زمانی دایكی هەمو هاووڵاتیانی توركە،

أ-هیچ چالاكیەك بە مەبەستی بەكارهێنان و بڵاوكردنەوەی زمانە ناتوركیەكان ڕێگەی پێنادرێت.

ب-زمانە ناتوركییەكان بۆ نوسینی پۆستەرو لافیتەو دراوی بیانی و تابلۆو دابەشكردنی قەوان و كاسێت و ڤیدیۆو ئامرازەكانی دی لە كاتی كۆبونەوەو خۆپیشاندان بەكارناهێنرێت، ئەگەر پێشوەخت لە بەرزترین نوێنەری دەستەڵاتی دەوڵەت لەو شوێنە مۆڵەتی بۆ وەرنەگیرێت".

برِگەی چوارو پێنج و شەشی ئەم یاسایە بۆ یاسای "سزای تاوان" تەرخانکراوە.

بە پێی مادەی (١٣٤)ی یاسای ١٩٨٢ پەیمانگەیەك بە ناوی "پەیمانگـەی ئـەتاتورك بـۆ لێکۆڵینەوەی زمان و کولتورو مێژو" دروستدەکرێ. ئەمەش دەقی مادەکەیە:

"بـۆ پێناسـاندن و بلاوکردنـەوەو پەخشکردنی بـیروڕای ئـەتاتورك و پرەنسـیپ و ڕیفۆرمـەکان لـە بـواری کولتـورو مێـژوو زمـانی تورکـی پەیمانگـەی ئـەتاتورك لەسـەر شێوەی دەزگای یاسای گشتی دروست دەبێ کـە لـە نێوەنـدی لێکۆڵینـەوەی ئـەتاتورك و کۆمەڵـەی مێـژوی تـورك و نێوەنـدی کولتـوری ئـەتاتورك پێکدێـت. ئـەم دەزگایـە ڕاستەوخۆ دەبەسترێتەوە بە نوسینگەی سەرەك وەزیرو سەرەك کۆماریش سەرپەرشـتی و کۆمەکی دەکات".

دینەمۆو سروشی ئەحکامەکانی دەستوری تورکیا لە نەتەوەگەرایی تـورك سـەرچاوە دەگرێت. هەروەها مادەی (٨١)ی ئەم یاسایە تایبەتە بە یاسای "سوێندخواردن".

ئەندامانی پارلەمانی تورکیا پیش ئـەوەی دەسـت بـەکار بـن لەبـەردەم ئەنجومـەنی نەتەوەیی مەزنی تورکیا ئەم سوینده دەخۆن:

"سویند دەخۆم بە شەرەفم کە پاریزگاری لە بـون و سـەربەخۆیی دەولـەتی تورکیـا بکەم و یەکیتی نیشـتمان و نەتـەوە بپـاریزم و بـەرگری لـە سـەروەری بیسـنورو رەهـای نەتەوە بکەم و دلسۆزی کۆمـاری دیموکراسـی و عەلمانیـەت و پرەنسـیپ و ریفۆرمـەکانی ئەتاتورك بم و لەو پرەنسیپانەش لانەدەم کە مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە گشـتییەکان و یەکیتی نیشتمانی و ئاشتی کۆمەلایەتی و خۆشـگوزەرانی بـۆ هـەمو کەسـیك دەسـتەبەر دەکات. سویند دەخۆم بە دلسۆزی بۆ یاسا بمینمەوە".

لە دەسـتورەکەی تورکیـا ئـەم فۆرمـە دوبـارە دەبیتـەوە: "یـەکیتی نیـوان دەولـەت و یەکپارچـەیی خـاك و نەتـەوە". دوجـار لـە دیباجـەی دەسـتورو یـەکجار لـە مـادەی (٣): "یەکیتی دەولەت و زمانی رەسمی و زانست و سرودی نیشتمانی و پایتەخت" و یەکجار لـە مـادەی (٥): "ئامانجـە بنـەرەتی و ئەرکـەکانی دەولـەت" و یـەکجار لـە مـادەی (١٣): "وابەستەیی مـاف و ئازادییـە گشـتیەکان" و یـەکجار لـە مـادەی (١٤): "مـاف و ئازادییـە بنەرەتییـەکان و پاراسـتنیان لـە دەسـتدریژی" سـێ جـار لـە مـادەی (٢٨): "ئـازادی

ڕۆژنامەنوسی" و "یەکجار لە مادەکانی ٣٠، ٣٣، ٥٨، ٦٨، ٦٩، ٨١، ١٠٣، ١١٨، ١٢٢، ١٣٠، ١٣٣، ١٣٥، ١٤٣ دوبارە دەبێتەوە.

ئەم فۆرمە (٢٢) جار لە مادە جۆراوجۆرەکانی ئەم دەستورە دوبارە بووەتەوە. ئەم فۆرمە لە فۆرمەکانی دی زیاتر نکوڵی لە بونی نەتەوەو ناسنامەی ئەتنی کورد دەکات. بە پێی ئەم بیرۆکەیە مرۆڤی کورد تا نەبێت بە تورك و واز لە ناسنامەی نەتەوایەتی کورد نەهێنێ چێژ لە ئازادییە گشتیەکان وەرناگرێت.

ئەم فۆرمە لە دەستورەکەی ساڵی ١٩٦١ تەنها یەکجار لە مادەی (٣) دوبارە بۆتەوە کە تێیدا هاتوە: "یەکپارچەیی خاك و نەتەوەو دەوڵەتی تورکیا قابلی جیابونەوە نیە".

لە مادەکانی (٧٧ و ٩٦) کە تایبەتە بە فۆرمی سوێند خواردنی پارلەمانتارو سەرەك دەوڵەتەکان ئەم دەستەواژەیەی تیا هاتووە: "سەربەخۆیی و یەکپارچەیی نیشتمان و نەتەوە"، بەڵام لە سایەی ڕژێمی کودەتاچیەکەی ١٩٧١/٣/١٢ گۆڕانکاری گەورە بەسەر یاسای ١٩٦١دا هات. لە دوای کودەتاکە تەعبیری: "یەکێتی و پەکپارچەیی خاك و نەتەوەو دەوڵەتی تورکیا قابلی جیابونەوە نیە" لە (١٣) شوێنی جیاوازی ئەم دەستورە زیادکراوە، ئەم فۆرمە یا وەك خۆی و بەبێ دەستکاری خراوەتە سەر هێندێك مادە یا دوای داڕشتنەوەی بۆ هێندێك مادەی دی زیادکراوە. بۆ نمونە: مادەی (١١) پێش ئەوەی گۆڕانکاری بەسەرا بێت بە ناوی "ناوەڕۆکی ماف و ئازادییە بنەڕەتیەکان" داڕێژرابو، بەڵام دوای ئەوەی گۆڕانکاری تیا کرا ناونیشانەکەی بو بە "ناوەڕۆك و سنوری ماف و ئازادییە بنەڕەتیەکان و پاراستنیان لە دەستدرێژی". ئەم دەستەواژەیە دوجار لەم مادەیەدا بەکارهاتووە.

ئەم فۆرمە لە دەستورەکەی ١٩٦١ سێ جار لە مادەی (٢٢)ی "ئازادی ڕۆژنامەنوسی" و یەکجار لە مادەی (٢٦)ی "بەکارهێنانی ئامرازەکانی ڕاگەیاندن جگە لە ڕۆژنامە" و دوجار لە ماوەی (٢٩)ی "دروستکردنی هاوبەندەکان" و یەکجار لە مادەی (٤٦)ی "دروستکردنی سەندیکاکان" و یەکجار لە مادەی (٥٧)ی "ئەو پرەنسیپانەی پێویستە لەسەر پارتە سیاسییەکان ڕەچاوی بکەن" و یەکجار لە مادەی (١٢١)ی "ئیدارەی ڕادیۆو

تەلەفزیۆن و ئاژانسی هەواڵە ڕەسمییەکان" و یەکجار لـە مـاوەی (١٣٦)ی "دروسـتکردنی دادگاکان" بەکارهێنراوە.

لە دوای کودەتا سەربازییەکان دەستورێکی نوێ دانـەنرا یـا گۆڕانکارییـەکی ڕیشـەیی بەسـەر دەسـتورەکە نـەهێنرا. لەهـەر دوو حاڵەتەکـە دژایـەتی کردنـی مەسـەلەی کـورد هـەوێنی سـەرەکی ئـەو ئیجرائاتـە سـەرکوتکەرانەیە بـو. هـەمو شـێوازێك بـەکارهێنراو پاساو بۆ هەمو ڕێو شوێنێك دەهێنرایـەوە بـۆ ئـەوەی ناسـنامە و مافـە نەتەوایـەتێکانی کـورد نەسـەلمێنن، هـەروەها بـە پلـەی یەکـەم مەسـەلەی کـورد هـۆی سـەرەکی هـەردوو کودەتا سەربازییەکە بو.

کورد لە تورکیا هەمو کارێکی دەست دەکەوێت ئەگەر واز لە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خـۆی بـهێنێ، بـۆ نمونـە کـورد دەتوانێـت ببێتـە پارلـەمانتار بـەڵام کـاتێك تەماشـای مادەکانی ئەم دەستورە دەکەین چـۆن متمانـە بـەو پارلەمانتارانـەی دەوڵـەت بدەیـن کـە خۆیان بە کورد دادەنێن. ئایا بە پێی مادەکـانی ئـەم دەسـتورە وازهێنـان لـە ناسـنامەی کوردایەتی و بوون بە تورك ئەرکی پارلەمانتارە کوردەکان نیە؟ کەواتـە نـاوەرۆکی ئـەو سوێندخواردنە چیە؟

بۆرجوازی بچوکی کورد

دوای ئەوەی بارودۆخی گروپە دیاریکراوەکانمان دەست نیشان کرد، ئەو پرسیارەمان کرد هەنوکە چ گروپێك هەستی نەتەوایەتی هەیەو کامیان بەرگری لەو هەستە دەکات؟ وەڵامی ئەو پرسیارەمان بەوە دایەوە کە خەڵکی شۆڕشگێڕو دیموکراتخواز بـەرگری لـەو هەستە دەکات.. بەڵام ئەو شۆڕشگێڕو دیموکراتخوازانە کێن؟

ئەو توێژە گەلێك خوێند کارو پیاوی ئاینی دەرچوی فێرگە ئاینیەکانی تیایـە. ئـەو کەسانە لە چوارچێوەیـەکی گشـتی کێشـەی کوردسـتان لـە تورکیـاو ڕۆژهـەڵاتی نزیـك و جیهان تاوتوێی دەکەن و بۆ جەماوەری شـیدەکەنەوەو چارەسـەری بـۆ پێشـنیاز دەکـەن. ئەو خوێندکارو پیاوە ئاینیانە بە هۆی پێکهاتـەی فیکرییـان لـە بـارودۆخی کوردسـتانی تورکیاو ڕۆژهەڵاتی نزیك و جیهان تێدەگەن، هەروەها لە خەڵکانی دی باشترو زوتـر لـە

بارودۆخی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی نیودەولەتی و بارودۆخی سیاسی کورد تیدەگەن. ئەو کەسانە سەرەتا ئەم کیشەیە لەلای کەسە نزیکەکانی خۆیان باسدەکەن، پاشان ئاستی قسەکانیان هیدی هیدی فراوانتر دەکەن تا دەگاتە ئاستی میللەت. لە سایەی وشیاری پیشوەختی ئەو کەسانەدا وشیاری نەتەوایەتی گەشە دەکات و بلاودەبیتەوە بۆیە لە سەرەتای حەفتاکان بە تایبەتی لە دوای کودەتاکەی ١٢ی ئازار دەستەلاتداران ئەو فیرگانەیان داخست دوای ئەوەی لە مەودوای کاریگەری ئەو فیرگانە تیگەیشتن. لەبەر ئەوە دەستەلاتداران تەنها ئەو کەسانەیان دادەمەزراند کە دەرچوی فیرگە ئاینیەکانی سەر بە دەولەت بون. بەلام هۆی سەرەکی گەشەکردنی وشیاری نەتەوایەتی پیاوە ئاینیەکانی (مەلاکان) فیرگە ئاینیە کۆنەکان دەگەریتەوە بۆ ئەوەی خویندن لەو فیرگانە بە زمانی کوردی بو چونکە لە جیاتی زمانی عەرەبی بە زمانی کوردی قورئانیان تەفسیر دەکردو بە زمانی کوردی میژو و ئەدەب و کولتوری کوردییان دەخویند بە پیچەوانەی بنەماکانی خویندن لە فیرگە ئاینیەکانی سەر بە دەولەت.

مەلاکان سەر بە تویژیکی تایبەتی روناکبیرانی کوردن و ئەو تویژە لە ریزی ئەنتلجیتسیا ریزبەند دەکەین لە ریگەی بەراوردکردنی کیشەکانی کۆمەلگەکەی خۆیان لەگەلٚ کیشەی کۆمەلگەکانی دی دەتوانن لە ناوەرۆکی کیشەکان تیبگەن و تەنها ئەوان دەتوانن زانیاری و هەستی نەتەوایەتی و دیدو بۆچون و چارەسەری پیشنیازکراو بگەیەنن بە میللەتەکەیان. لیرەدا چەمکی ئەنتلجیستیا و چەمکی روناکبیران جیاوازیان هەیە. بروانە:

(Ismail Besikci, Bilim Yontemi. Turkiye deki Uygulama I, Kurtlerun. Mecburi Iskani, Komal Yayinevi, Istanbul, 1977, P. 79 etc).

لە تورکیا سزا توندەکانی ئیدارەی پەروەردە بۆ ئەوەیە خویندکاران لە کیشە راستەقینەکەیان -واتە مەسەلەی کورد- دوربخریتەوە. لە ریگەی ریو شوینەکانی ئایدۆلۆجیای رەسمی و پەروەردەو دەزگاکانی خویندنی بالا کە بە پیی رینماییەکانی ئەتاتورك پیی دەوترێ "یۆك- Yok" داوا لە خویندکاران دەکرێ تیکەل بە پرۆسەی تەتریك بن و خۆیان لە کیشەی کۆمەلگەی کوردەواری و کوردستان دوربخەنەوە.

سەرەرای ئەوەش جیهان رۆژ لە دوای رۆژ بچوکتر دەبیتـەوەو دەزگاکـانی راگـەیاندن کاریگەرییان زیاتر دەبێ و ئاستی پـەیوەندی نیـوان تـاك و گروپـەکان چرتـرو فراوانـتر دەبیـت و بزوتنـــەوەی نیشـتمانی کـورد بـەردەوام گەشـە دەکـات و دەزگـای شـیخ و مولکدارەکـانیش مشتومریکی زۆری دروسـتکردوە بۆیـە خوینـدکـاران لـەم مەسـەلەیە دورناخرینەوە.

پیشـتر باسمـان کـردوە کـە ئـەوەی دەرەبەگـەکان بـەردەوام شـوینیان بـۆ خۆیـان کردووەتـەوەو لـە نیـو بزوتنـەوەی نەتەوایـەتی کوردا بـوون بـە کەسانیکی گرنـگ لـە گۆرانکـاری دیموکراتــی و شۆرشـگیریدا. دەتوانــین هــەمان بیرۆکــە بــە شـیوازیکی دی دەربرین: نەوەی ئەو سەرەك خیل و مولکدارە گەورانەی تا دوینێ دژایەتی شۆرشەکانی کوردیـان دەکـرد و لایـەنگیرییان لـە دەولـەت دەکـرد ئـەوا ئـەمرۆ لـە ریـزی شۆرشـگیرو دیموکراتخوازەکـانی کـوردن و شـوینی شایســتەیان لــەنیو بزوتنــەوەی نەتەوایــەتی کورد هەیە.

هــەر لــەو ماوەیــە بورجــوازی بچوکــی کوردیــش لــەنیو گروپــە شۆرشــگیرو دیموکراتخوازەکان شوینی خۆی گرت. هەروەها پیشەوەرەکانی وەك بـەرگدرو پینـەدۆزو دارتــاش و کریکــارانی کــەرتی خزمەتگوزارییــەکانی وەك شــەرتاش و بۆیــە کــاران و شـۆفیری ئۆتۆمبیـل و خـاوەن پیشە ئازادەکانی وەك پـاریزەرو پزیشـك و ئـەندازیارو بیناسازو مامۆستاو فەرمانبەران تیکەل بە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردبون بـەلام ئـەو جوتیارانەی پارچە زەوییەکی بچوکیان هەیە هەرگیز بنکەیەکی گرنـگ لـە بزوتنـەوەی نەتەوایەتی دروست ناکەن.

ئایا دەتوانین قسـە لەسـەر چینـی کریکاری کـورد بکـەین کـە رەوشـیکی تایبـەت بـە خۆی هەبیت؟ پیویسـتە لیکۆلینـەوە لەسـەر ئـەم بابەتـە بکـەین. بـۆ نمونـە بـارودۆخی باتمان و تاتڤان چۆنـە؟ ئیستا گـەلیك کریکارو بەشـیك لـە چینـی کریکـاران شـوینیکی شایستەیان لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد هەیە.

رونکردنەوەی ئەو پەیوەندییانە پیویستی بە وەلامدانەوەی ئەم پرسـیارانە هەیـە: ئـەو چینـە کۆمەلایەتیـەی لــە شەســتەکانەوە بەشـداری لـە بزوتنــەوەی نەتەوایــەتی

کوردستان دەکەن چ بونیادیکیان هەیە؟ کۆمەلەی (٤٩) کە لە کۆتایی سالی ١٩٥٩ زیندانی کران کێ بون[٨] و کۆمەلەی (٢٣) لە چ کەسانیك پیکهاتبوو (دادگاییکردنیان سالی ١٩٦٣ دەستی پیکرد[٩]، سەر بە کام چینی کۆمەلایەتین؟ ئەندامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا (لە سالی ١٩٦٥ دامەزراوە) سەر بە چ چینیکی کۆمەلایەتین؟ تەنها بە وەلامدانەوەی ئەو پرسیارانە لە ماهیەتی بریارەکانی تاوانبارکردن تیدەگەین کە سالی ١٩٧١ دەرهەق بە ئەندامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان دەرکراوە. ئەو کەسانەی داواکاری گشتی سەربازی بە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستان دایان دەنیت. سەر بە چ تویژیکی کۆمەلایەتین؟ پیویستە هەمان پرسیاریش لە بارەی ئەو کەسانەوە بکریت کە سالی ١٩٦٩ بە تۆمەتی دامەزرینەری پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا تاوانبار کرابوون.

چ کەسیك لە چوارچیوەی "کۆمەلەی رۆژهەلات"ی پارتی کریکارانی تورکیا کاری دەکرد؟ سەر بە کام چینی کۆمەلایەتی بون؟ پارتی کریکارانی تورکیا چۆن لە رۆژهەلاتی تورکیاو ناوچەکانی دی کاری دەکرد؟ پارتی کریکارانی تورکیا لەناو چ چین و تویژیکی کۆمەلایەتی کۆمەلگەی کوردەواری ئەندامی هەبو؟ دواتر ئەو پەیوەندییانە سالی ١٩٧٥ لەگەڵ دامەزراندنەوەی پارتی کریکارانی تورکیا چۆن گەشەیان کرد؟ بونیادی چینایەتی خویندکاران و ئەندامانی دی یانەکانی کولتوری شۆرشگیری لە رۆژهەلات کە سەرەتای سالی ١٩٦٩ لە ئەنقەرەو ئەستەنبول و شارەکانی دیاربەکرو سیلڤان و ڤزلك و باتمان دامەزران چ شتیك روندەکاتەوە؟ بەهەرحاڵ زۆر گرنگە لیکۆلینەوە لەسەر پەیوەندی ئەو کوردانە بکرێ کە لە سەرەتای حەفتاکانەوە لە ریزی ریکخراوە چەپەکانی تورکیاو ریکخراوە کوردستانییەکان کاردەکەن، ئەمە سەرەرای ئەوەی پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر ئەوە بکرێ کە سەر بە چ چینیکن. رەهەندی راستەقینەی پەیوەندی نیوان چینە کۆمەلایەتیەکان چۆنە؟ ئەو شۆرشگیرو دیموکراتخوازانەی دادگای سەربازی دیاربەکر سالی حوکمی بە سەرا سەپاندن سەر بە کام چینی کۆمەلایەتی بون؟

سەرباری ئەوەش پێویستە لێکۆڵینەوە لەسەر پارتی کارگەرانی کوردستان بکرێ، ئەو ڕێکخراوەی مێژوی دروستبونی دەگەڕێتەوە بۆ ناوەڕاستی حەفتاکان چۆن توانی لە ماوەیەکی کورتدا لەسەر ئاستی هەرێمایەتی و لەسەر ئاستی چینە کۆمەڵایەتییەکان گەشەیەك بکات ڕێکخراوە کوردستانیەکانی دی نەیانتوانی ئەو سەرکەوتنە بە دەست بهێنن، بۆیە جێگەی خۆیەتی لێکۆڵینەوە لەسەر ئینتمای چینایەتی ئەندامانی پارتی کارگەرانی کوردستان بکرێ، هەروەها ئەو ڕێوشوێنانەی ساڵانی هەشتاکان لە شاری دیاربەکر دژی ئەم پارتە وەرگیرا بە سەرچاوەیەکی گرنگی ئەم بابەتە دادەنرێت. بۆیە پێویستە بگەڕێینەوە بۆ بڕیارەکانی تاوانبار کردن و کۆنوسی و لێپێچینەوەکان و بڕیارەکانی دادگاو.. هتد. پێویستە هەمان لێکۆڵینەوە لەسەر ئینتمای چینایەتی ئەندامانی ڕێکخراوەکانی دی بکرێت کەبە تۆمەتی دی حوکم دراون. سەرباری ئەوەش پێویستە لێکۆڵینەوەیەکی ورد لەسەر تەمەن و شوێنی نیشتەجێ بون و پیشەی باوکان و چالاکی دایکانی ئەندامەکانی گروپە سیاسیەکان بکرێ، بۆ نمونە لێکۆڵینەوە لەسەر هەمو لایەنەکانی پێشکەوتنی سیاسی و کۆمەڵایەتی کوردستان بکرێ.

ڕوناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنی و ڕوناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنیالیزم
(لێکۆڵینەوەی حالەتێك)

ڕۆژی ١٩٨٩/٦/٢٨ تەحسین سەراج- Tahsin Sarac- کۆچی دوایی کرد. لە دوای مردنەکەی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی تورکیا دیدو بۆچونی ژمارەیەك ڕوناکبیری تورکیان بڵاوکردەوە وەك: سەرۆکی کۆمەڵەی زمانزانی (جەواد گەرای- Cevat Geray)، شاعیرو نوسەر وەجهی تیمور ئۆغلو- Vecihi Timuroglu، شاعیر و نوسەر موزەفەر ئیلهان ئەردۆست- Muzafar ilhan Erdost، نوسەرو ڕۆژنامەنوس ئەحمەد قارەمان- Ahmet Kahvaman، نوسەر ئەحمەد سای Ahmet Say، چیرۆکنوس و زمانزان سیڤگی ئۆزال Sevgi ozed، شاعیر- ئەحمەد تیلی Ahmet Telli، ژنە شاعیر و زمانزان گولتان ئاکین- Gultan Akin، شاعیرو زمانزان عەلی پۆسکولو ئۆغلو- Ali Puskullu oglu، شاعیر محەمەد ئۆزگوچلو- Mehmet Ozquclu، نوسەر ئالوك گەرگەر- Haluk Gerger، نوسەرو

رۆژنامـەنوس- ئورهـان توکـاتلی- Orhan Tokatli، شـاعیر ئەحمـەد عـارف Ahmet Arif، شاعیر ئوزدەمیر ئینجە- Ozdemir inca، نوسەر رەمزی ئەتانچە Ramzi Tnance، نوسـەر مستەفا شەریف ئوناران Mustafa Serif Onaran، شاعیر جاهید کولـەبی- Cahit Kulebi، شاعیر رەفیق دورباس Refik Durbas. هتد. (بڕوانە رۆژنامـەی Milliyet رۆژی ١٩٨٩/٧/١، رۆژنامەی Cuhuriyet رۆژی ١٩٨٩/٧/٢، گۆڤاری 2000 e Dogru و رۆژنامـەی Cumhuriyet رۆژی ١٩٧٤/٧/٤.. هتد).

روناکبیرانی تورك بەمشیوەیە بـە دیـدو بۆچونـەکانی خۆیـان دەردەبـڕی: تەحسـین سەراج بە زمانیکی پەتی دەینوسی و شارەزایی لە زمـان و کولتـوری تورکـی هـەبوەو لـە سایەی شیعرەکانی ئەو شاعیرەدا زمانی تورکی بـە سـەرەنایەتی خـۆی گەیشـت. وەجـهی تیمور ئۆغلو دەلیت: "ئەو شاعیرە لە وشیارییەکی قولەوە بە دوای ئەو وشە تورکیانەدا دەگەڕا کە هاومانای زاراوە بیانیەکان بون، هەروەها بە نوسین و ئاخاوتنەکانی دژایـەتی ئیمپریالیزمی دەکـرد". عـەلی پۆسـکولو ئۆغلـو دەلیـت: "تەحسـین سـەراج بـە زمـانیکی تورکی پەتی شیعری هۆنیوەتەوە، ئەوەش شیوازیکی جیاوازی بە شـیعرەکانی بەخشـیوە بۆیـە لـە ریگـەی دارشـتنەوەی وشـەگەلیکی نـویێ گەنجینەیـەکی خسـتە سـەر زمـانی تورکی". رەفیق دوبراس دەلیت: "تەحسین سەراج شاعیریکی بیگەردی زمانی تورکییەو ماۆستایەکە بیگەردترین فۆرمی زمانی کردوە بە شیعر". لـە سـایەی بەرجەسـتەکردنی هەسـتە شـیعرییەکانی، زمـانی تورکـی بـو بـە زمــانی شـیعر دوای ئــەوەی تورکمانییــە کۆنەکەی لیپاڵاوتوە.

تەحسـین سـەراج یـەکیك بـو لـەو کوردانـەی نکۆلــی لــە کوردبونــی خــۆی کــردوە. جاریکیـان وتـی؛ خیزانەکەی لـە ئاســیای ناوەراسـتەوە هـاتوەو دوای بــەجێ هیشـتنی خوراسان لە شاری موش نیشتەجێ بوە (بڕوانـە گۆڤـاری Turkiye Yaziluri، ژمـارە (١١) شوباتی/ ١٩٧٨، ل ٢٢-٢٩).

ئەم هەلویست و رەفتارە لە کن روناکبیرانی وڵاتە کۆلۆنیکراوەکان هەستی پیدەکرێ چونکـە مرۆڤـی کۆلۆنیکـراو هەمیشـە خـۆی لـە ئاسـت کۆلۆنیالیسـتەکان دادەنیـت. ئــەم هەلویستە لەسەر روناکبیرەکانیشیان پیادە دەکرێ.

روناكبيرانى ولآتە كۆلۆنيكراوەكان بۆ ئەوەى كۆمەلگە دانياپيابنيت و لەنيو روناكبيرەكانى جيگەى خۆيان دەكەن بە بيانى چونكە شيوەى بيركردنەوەو رەفتارى سيستمى پەروەردەيى نەتەوەى بالآدەست كار لە ناخ و دەرونى ئەو روناكبيرانە دەكات.

ئەم رونكردنەوەيە دژايەتييەكى گەورەى تيايەو پيويستە جەختى لەسەر بكرێ. تەحسين سەراج يەكيكە لەو نوسەرانەى سەردانى گەليك ولآتى كردوەو گەليك نوسەرى كولتورە جياوازەكانى ناسيوە. سەراج لە ريگەى بەشداربونى لە كۆنگرە نيودەولەتيەكاندا ئەو بابەتانەى لەسەر ئاستى جيهان چارەسەركردوە كە پەيوەندى بە زمان و كولتور و لايەنە جياوازەكانى كولتورەوە هەبوەو هەر لەو كۆنگرانەش كيشەى زمان و كولتورى نەتەوە چەوساوەكانى باس كردوەو چارەسەرى بۆ پيشنياز كردوە بەلآم نازانرێ چۆن ئەو كۆنگرانە كاريگەرييان لەسەر سەراج نەبوەو هەستى نەتەوايەتييان نەبزواندوە.

ئەگەر نوسەريكى تورك بەرهەميك بە زمانى بيانى بنوسيت وەك زمانى ئينگليزى يا فرەنسى يا ئەلمانى يا عەرەبى.. هتد، روبەروى زەحمەتيكى ئەوتۆ نابيتەوە. هەرگيز ئينگليزەكان يا فرەنسيەكان يا ئەوانى دى بە لايانەوە گرنگ نيە ستايشى كەسيك بكەن لەبەرئەوەى بە ئينگليزييەكى ناياب يا فرەنسييەكى جوان يا ئەلمانيەكى پەتى دەنوسيت يا بە نوسەريكى وەسف بكەن "تا ئەوپەرى رادە شارەزايى لە زمانى ئينگليزى هەيە". بە بۆچونى من تەنها ئەم حالەتە بيلايەنى تيايە بەلآم لە سايەى كەشوهەواى كۆمەلآيەتى و سياسى باوى ئيستاى توركيا شتەكان روالەتيكى دى بە خۆيەوە دەگريت.

ئەگەر ئەم بارودۆخە وينا بكەين: گريمان دەولەتى (س) توركياى داگيركردوەو داگيركەران بريارى سرينەوەى نەتەوەى تورك دەردەكەن و بە نەتەوەى (س)ى دادەنين و زمانى نەتەوەى تورك بە بەشيك لە زمانى نەتەوەى (س) دادەنين. لە دواى ئەو بريارە زمانى (س) دەبيتە زمانى نوسين و قسەكردن بۆيە ئەو كەسەى سەرپيچى لەو بريارە بكات بە توندترين شيوە سزا دەدريت.. هتد. ئايا لەم حالەتەدا دەتوانين بلين ئەو نوسەرانە تورك نين و سەر بە نەتەوەى (س)ن و نكولى لە توركبونى خۆيان دەكەن و بە زمانى (س) دەنوسن. ئەمەش لايەنيكى مەسەلەكەيە بەلآم لايەنى دوەمى

مەسەلەکە پەیوەندی بە تیگەیشتنی روناکبیرانی نەتەوەی (س) هەیە. ئایا ستایشی ئەو نوسەرە تورکانە دەکەن کە بوون بە (س) و تواونەتەوە) و پییان دەلین "بە زمانی پەتی (س) دەنوسن" یا "جوانترین شیوەی زمانی (س) بەکاردەهینن؟. ئایا پر ماناترو پر بایەختر نییە روناکبیرانی (س) دژایەتی پرۆسەی تواندنەوەی نەتەوەی تورك بکەن؟

ئایا لەم حالەتەدا چاکترین جۆری نارەزایی دەربرین ئەوە نییە کە واز بهینرێ لە نوسین و قسەکردن بە زمانی (س) و روناکبیرانی نەتەوەی (س)یش پشتگیری لەم نارەزاییە بکەن. وەجهی تیمۆر ئۆغلو بەمشیوەیە تەعبیر لە تەحسین سەراج دەکات: "نوسین و قسەکانی بە زمانی تورکی ئامرازیکی دی دژایەتی کردنی ئیمپریالیزم بو". لەم هەلومەرجەدا تەنها رەتکردنەوەی قسەکردن و نوسین بە زمانی تورکی جۆریکە لە نارەزایی دەربرین لە دژی تیرۆریزم. بەلام ئەمرۆ یاساو ئایدۆلۆجیایەك لە تورکیا نیە نوسین و قسەکردن بە زمانی تورکی قەدەغە بکات. بەلکو بە پیچەوانەوە تەماحیکی زۆر بۆ هاندانی زمانی تورکی دەخریتە بەردەست. لە بەرامبەر ئەوەشدا قسەکردن و نوسین بە زمانی کوردی لە مەودایەکی دوردا سەرکەوتوترین و چالاکترین شیوازی دژایەتی کردنی کولتورگەرایی کۆلۆنیالیزم و ئیپمریالیزمی تورکیایە. ئەمرۆ ئەو کەسانەی لە تورکیا بە زمانی کوردی دەنوسن و قسە دەکەن بە توندی سەرکوتدەکرین بۆیە لەم بوارەدا تیرۆری دەولەت بە چری پیادە دەکریت.

لە بولگارستان نکۆلی لە کەمایەتی تورك دەکرێ و ناویان دەگۆرن بە ناوی بولگاری و هەولی تواندنەوەو بە بولگاریکردنیان دەدرێ و ئاخاوتن و نوسین بە زمانی تورکی قەدەغە دەکەن.

ئەگەر لەم هەلومەرجەدا تورکیك وینا بکەین کە چیرۆکیك یا شیعریك بە زمانی بولگاری دەنوسیت. ئایا روناکبیریکی بولگاری ریگە بە خۆی دەدا ستایشی ئەو تورکە بکات و بلیت زمان و کولتوری بولگاری پیشخستوە یا بلیت ئەم نوسەرە "تورکە" باشترین کەسە بە زمانی بولگاری دەنوسیت؟ ئایا هەلویستی ئەم روناکبیرە هەلویستیکی دروستە؟ ئایا پیویست نیە هەر لە سەرەتاوە دژی پرۆسەی بە بولگاریکردن و

تواندنـەوە نـارەزایی دەربریـت؟ ئایا نـارەزایی دەربریـن لـە دژی ئاخـاوتن و نوسـین بـە زمانی بولگاری باشترین هەلویستی تورکەکان نیە؟

ئەگەر ئیستا فەلەستینیەك لە ئیسرائیل یا لە کـەرتی غـەزە یـا لـە کـەناری رۆژئـاوا وینـا بکـەین و لـە نیـوان خـۆی و زمـانی عیـبری و زمـانی عـەرەبی پەیوەندییـەکی لـەو جۆرەی سەرەوە دروست بوە. ئـەو پەیوەندییـە شـیبکەینەوەو هـەمان ئـەو پرسـیارانەی سەرەوەش بکەین.

لە واقیعدا وەلامدانەوەی ئەو پرسیارانە زۆر رون و ئاشکرایە. مەحالـە بـە شـیوازی چەوسـاندنەوە و سـزادان تواندنـەوە لـە بوتقـەی (س) قبـول بکریـت چونکـە سـتایش کردنـی ئـەو دەقـە ئـەدەبی و شـیعرییانەی بـە زمـانی کولتـوری (س) دەنوسـریت مانـای بـەرگریکردن لـە ئیمپریـالیزمی کولتـوری دەگەیـەنیت. ئـەم دیاردەیـە هیـچ پاسـاویك هەلناگریت چونکە نوسینی ئەو تورکە بولگارییانـەی نکۆلـی لـە ناسنامەی نەتەوایـەتی خۆیان دەکەن لە لای کەس پەسـەند نیـە. هـەمان شت لەسـەر ئـەو نوسـەرانەش پیادە دەبیت کە ستایشی ئەو دەقانە دەکەن.

بـەلام سـەبارەت بـە کـورد پرۆسـەی تواندنـەوەو تـەتریك کـردن و رەتکردنـەوەی ناسـنامەی کوردایـەتی نـەك هـەر بـەکاریکی سروشـتی دەزانـن بـەلکو تورکبونـی کـوردو رەتکردنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی بە هەنگاویکی دیموکراتی و شۆرشگیری دادەنریت. ئەمـەش کاریگـەری دەزگـای ئایدۆلۆجیـای رەسمـی دەردەخـات چونکـە کاریگـەری ئایدۆلۆجیای رەسمی دەگاتە رادەی نکۆلی کردن لە بونـی کـورد، هـەروەها ئایدۆلۆجیای رەسمی نەیهیشتوە ئەم کیشەیە بگاتە ئاستی وشیاری خەلکی.

تەحسین سـەراج نکۆلی لـە کوردبونـی خـۆی دەکـرد و بـە ئـەرکی خـۆی نازانـیَ تیرۆرکردنی کورد شەرمەزار بکات یا بەرگری لە مافەکانی کورد بکـات. سـەراج بـە پیـی چەمکەکانی ئایدۆلۆجیـای رەسمـی و لـە چوارچیوەی رایەلـەکانی ئایدۆلۆجیای رەسمـی میژوی راڤەدەکرد. بۆ نمونـە دەنوسـیت: ".. ١٩٢٦: پیلانـەکانی ئینگلیـزو راپەرینەکـەی شیخ سـەعید لـەژیر دروشمـی "ئـاین لیمـان دور دەکەویتـەوە"، سـەراج لـەم نوسـینەیدا کورد بە مرۆڤ ناونابـات، وەك: "لـە ناوەراسـتی بـازاردا کوردیـك لەسـەر پـەتی سـیدارە

دەبینم" و "ئەو دەولەتەی دەزانیت چۆن باج کۆبکاتەوە سەربازگیری بکات بەڵام هەرگیز بیری نەکردۆتەوە هاوڵاتیانی خۆی فیری زمانی تورکی بکات" و "ئەو جوتیارانەی زمانی تورکی نازانن هەرگیز دژایەتی چینی باڵادەستیان پیناکریت". شتیکی ئاشکرایە تەحسین سەراج لە تەوقە سەرییەوە تا قولەپیی نوقمی ئایدولۆجیای رەسمی بووە. سەراج سور بو لەسەر ئەوەی دەولەت کورد فیری زمانی تورکی بکات.

سەراج بە عەقل و بە دل بیری لە ئەلتەرناتیفیکی دی نەدەکردەوە، واتە ئازادی خویندن و قسەکردن بە زمانی کوردی. بۆچی سەراج نەیدەتوانی بە دەولەت بلیت دەست لە سەرکوتکردنی زمانی کورد هەلبگرەو با هەمو کوردیك لە نوسین و قسەکردنی زمانەکەی خۆی ئازاد بیت، بەلکو گلەییکردنەکەی لە دەولەت دوورووییەکە لە کوفر گەورەتر بو.

دەولەتی تورکیا بۆ ئەوەی کورد فیری زمانی تورکی بکات و زمانی کوردییان لە بیربەریتەوە هەمو شیوازیك بەکاردەهینێ بەڵام کاتیك سەراج مولکدارو شیخ و سەرەك خیلەکان بە چینی باڵادەستی کۆمەلگەی کوردەواری دادەنیت لە راستیدا نوینەرایەتی دیدو بۆچونی ئایدولۆجیای رەسمی دەکات.

پیویستە لە کاتی شیکردنەوەدا هەمو وردەکارییەکان لەبەرچاوبگرین تا بزانین بۆچی کەسیکی وەك تەحسین سەراج کە کەسیکی پەیوەندیدارە بە مەسەلەی ئەدەب و کولتورو بەشداری گەلیك کۆنگرەی نیودەولەتی کردوە نکۆلی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی دەکات. هەروەها پیویستە لە هەمان کاتدا لیکۆلینەوە لەسەر هەلویست و رەفتاری ئەو روناکبیرە تورکانە بکەین لە جیاتی ئەوەی رەخنە لەم دیاردەیە بگرن کەچی پشتگیری لیدەکەن. سەرباری ئەوەش پیویستە وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوەو بە قولی لیکۆلینەوەی لەسەر بکەین: چۆن ئەم دووفاقییە لە بیروراو هەلویست و رەفتاری روناکبیرانی تورك دروست بوە؟

ئەم دیاردەیە ئەوە ئاشکرا دەکات کە بیری تورك لە سروشتیدا بیریکی گشتگیر نیە، بەلکو لەسەر هەلویستیکی سادەی نەتەوەپەرستی دەژی. ئەم هەلویستە بە پیی وتەی "بە تەنها تورك دۆستی تورکە" خۆی دوبارە دەکاتەوە. مافەکانی مرۆڤ لە روانگەی

ئايدۆلۆجياى توركەوە بريتيە لە مافەكانى تورك. ئەگەر لە سەرتاسەرى ئەم دونيايە توركيك زيانى ليبكەويت پيويستە نارەزايى لەسەر دەربرين، هەروەها پيويستە رەخنە بگيرێ لە پيشيلكردنى مافەكانى تورك و ريكخراوە نيودەلەتيەكانيش پشتگيرى لەم هەلويستە بكەن. دەبێ سوربين لەسەر وتەى تەنها تورك دۆستى توركە تەنانەت ئەگەر ئەو دەولەتەى تورك دەچەوسينيتەوە لە لايەن ريكخراوە نيودەولەتيەكانيشەوە رەخنەى ليبيگريت و گوشارى بخريتە سەر. بەلاّم خودى تورك بەردەوام كورد دەچەوسينيتەوەو زمان و كولتورى ياساغ دەكات. ئەو ستەمەى تورك لە كوردى دەكات زۆر زياترە لەو ستەمەى دەولەتەكانى دى لە توركى دەكەن كەچى بەرامبەر بە هەمو دونيا نارەزايى لەسەر چەوسانەوەى تورك دەردەبرن. تورك لە ولاّتەكانى دى زۆر ستەمكارترو زۆردارترە بەلاّم دەيەويت كەس قسە لەسەر زولم و چەوسانەوەى كورد نەكات، كەچى كاتيك زولم لە تورك دەكريت دەيەويت هەمو كەسيك هاوكارى و هاودەردى بيسنورى خۆى دەربريت. لەگەلّ ئەوەشدا گەرەكيانە راى گشتى جيهان زولم و چەوساندنەوەى كورد بە هەند وەرنەگريت. سياسەتى چەوساندنەوەى كورد چاوى توركى لە ئاست ئەو شۆرشە جيهانيە كوير كردوە كە دژى ئەشكەنجەدان و ستەم و پيشيلكارييەكانى مافى مرۆڤ بەرپا بووە. ئەم سياسەتە لە پرەنسيپە جيهانيەكانى دورخستونەتەوەو واى ليكردون لە بازنەيەكى بەتالى بيناوەرۆكى نەتەوەپەرستيدا بخولينەوە.

پيويستە لەوماناى "هاوولاّتى"يە تيبگەين كە دەزگاكانى دەولەت و رۆژنامەو پارتە سياسيەكانى توركيا لە هەمان چوارچيوەدا بەكاريدەهينن. توركەكانى بولگارستان لەبەرئەوەى بە هاوولاّتى دادەنران. بەو جۆرە پيشوازييان ليدەكرا نەك لەبەرئەوەى لە دەست ستەم و زۆردارى رايان كردبوو بەلاّم بيباكى بەرامبەر بە كورد و ريزنەگرتن لە وەزعى سياسى پەنابەرانى كوردەكانى باشورى كوردستان، ئەوانەى لە ترسى چەكى كيميايى پەنايان بۆ توركيا هينابو لەبەرئەوە بو بە هاولاّتى دانەئەنران بەلكو بە كۆمەليك دوژمن دادەنران، ئەمە لە كاتيكدا پيويستە ئەوانەى بەرگرى لە مافەكانى مرۆڤ دەكەن نارەزايى لەسەر هەمو پيشيلكارييەك دەربرن. كاتيك ئەزدال ئينونوى

سەرۆکی پارتی سوسیال دیموکرات لە سەردانیکی ناوچە کوردنشینەکان لە رۆژهەلات گەرایەوە رۆژنامەنوسەکان لییان پرسی بۆچی پەنابەرە کوردەکان لە ئۆردوگای زۆرەملی دەست بەسەر دەکریت کەچی دەرفەتی باشتر بۆ پەنابەرە ئەفغانیەکان دەرەخسینرێ. ئینونو لە وەلامدا وتی لەبەرئەوەی ئەفغانیەکان تورك و هاوولاتین (رۆژنامەی جمهورییەت ژمارە ١٩٨٩/٨/٧).

ئەم بابەتە بەمشیوەیە کورت دەکریتەوە: روناکبیرانی ولاتیکی کۆلۆنیکراو لە بابەت تەحسین سەراج هاو بیچمەکانی لەبەرئەوەی نکۆلی لە کوردبونی خۆیان دەکەن و سورن لەسەر تورکبونیان و زمان و کولتوری کوردیان لەلا مەبەست نیە روناکبیرانی دەولەت کۆلۆنیالیزم ریزیان لیدەگرن.

شیوازەکانی دزینی کولتوری کوردی: گۆرانیبیژەکان

لە ناوبردنی کولتوری کورد یەکیکە لە سیاسەتە گرنگەکانی ئایدۆلۆجیای رەسمی بەلام بۆ ئەوەی بەم ئامانجە بگەن ئەم شیوازە دەگرنە بەر: سەرەتا گۆرانییە میللیە کوردییەکان وەك خۆی وەردەگرن. ئەم ئەرکە کۆمەلیك پسپۆری مۆسیقاو ئەدەبی میللی و فۆلکلۆری و ژمارەیەك ئەفسەر جیبەجیی دەکەن، پاشان دوای کەمیك دەسکاری دەقی گۆرانییەکان دەکریتە تورکی و ئاوازەکەیشی لەگەل مۆسیقای تورکی دەسازینرێ. پرۆسەی دەستکاریکردنی گۆرانیە میللیەکان ماوەیەکی دیاریکراو دەخایەنیت و هەر لەو ماوەیەشدا پسپۆرە تورکەکانی گۆرانی میللی لە وینەی محەمەد ئۆزبەك رۆلیکی گەورە لەم پرۆسەیە وازیدەکەن. پاشان گۆرانیەکە لە بەرگە تازەکەی بلاودەکریتەوەو لە تەلەفزیۆن پیشاندەدرێ. پسپۆرەکان بۆ چرینی ئەو گۆرانیانە، گۆرانی بیژی کورد هەلدەبژیرن وەك جەلال گویزال ساس، موعەزەز تورونگ، ئیبراهیم تاتلیساس، عیزەت ئالتوغەشە، سەلاحەدین ئەلیای، حوسامەدین سوباشی، بەدری ئایسالی، کوچك ئەمرا، بورهان چاچان، جەلال یارگیجی، هولیا سوەر، عەلی رزا گویند ئۆغلو، نورای عەفیفتاش.. هتد. وتنی ئەو گۆرانیانە بە دەنگی گۆرانیبیژی کورد دوو خەسلەتی هەیە: یەکەم، دەنگی کوردەکان بۆ گۆرانیە میللیە کوردییەکان گونجاوترە، دوەم، وتنی

گۆرانی کوردی بە زمانی تورکی بە دەنگی ئەو گۆرانی بێژانە دەورێکی گرنگ لە ئەتەتریککردنی کورد وازیدەکات.

ئەوەی بەسەر گۆرانی کوردی دیت هاوتای پرۆسەی ئیمپریالیزمی کولتورییە لە کوردستاندا و ئەمەش جۆریکە لە دزینی میراتی کولتوری میللەتی کورد. بۆ نمونە پسپۆری بەناوداری تورك لە گۆرانی میللی محەمەد ئۆزبەك لەسەر دانانی گۆرانی بەیاز گول و قرمزی گول کە بە گۆرانی میللی تورکی سال دانراوە خەلات دەکریت بەلام لە راستیدا ئەم گۆرانیە یەکیکە لە گۆرانییە میللیەکانی کورد تەحسین تەها-ی شاعیرو گۆرانیبیژ وتویەتی و بە زۆری رادیۆی بەغدا پەخشی دەکات و ناوە کوردییەکەی ئەم گۆرانیە "رابە جوتیار دهلو رابە"یەو لە تورکیا قەدەغەیە. ئەم گۆرانیە لە تورکیا وەك پارچە مۆسیقایەکی تورکی پیشکەش دەکرێ. ئایا ئەمە نمونەیەکی ئاشکرا نیە لە دزیکردن!!؟

گۆڤاری Tempo لە ژمارە (١٥)دا لە بەرواری ٩-١٥/٤/١٩٨٩، ل ٢٤-٣٠، بابەتیکی سەرەکی بەم مانشیتە بلاوکردۆتەوە: زمانیکی یاساغ و مۆسیقایەکی ریگەپیدراو: گۆرانی کوردی و وشەی تورکی:

ئەمرۆ لە تورکیا گۆرانی میللی برەوی هەیە: گۆرانی "باخچەیە گیال کی گویزم" بۆ گۆرانیبیژی تورك جەلال گویزە لساس ئاوازی بۆ دانراوەو وەك پارچە مۆسیقایەکی تورکی پیشکەش دەکری، بەلام لە واقیعدا وینەیەکی دەستکاریکراوی گۆرانیەکی میللی کوردییە بەناوی)(دە رابە گول بچینین) و هونەرمەندی بەناوبانگی کورد عارف جەزراوی لە رادیۆی بەغدا تۆماری کردوە. تا ئیستاش گەلیك گۆرانیبیژی تورك ئەم گۆرانیەی وەك گۆرانیەکی میللی تورکی دەلینەوە بۆ نمونە عیزەت ئالتونمەشە، هولیا سوەر، سەلاحەدین ئالپای و ئیبراهیم تاتلیساس.

هونەرمەندی تورك سەلاحەدین ئالپای دەلیت؛ سەرەرای ئەوەی شارەزاییم لە زمانی کوردی نیە بەلام دەزانم گۆرانی "حەماملی بویندادر" و "دیاربەکر دوزدەدر" و "هەلەیار زالم یار" و "ئالتون یوزوگوم قرلدی های" لە گۆرانیە میللیەکانی خەلکی

کوردستانە. جەلال یارجی دەلیت گۆرانی "ور دەهولچی" گۆرانیەکی میللی کوردیە (گۆڤاری Tempo ژمارەی سەرەوە، ل ٢٧-٢٨).

هەروەها گۆڤاری Tempo ی لیستیکی لەو گۆرانیە میللیە کوردیانە بلاوکردۆتەوە کە وەك "مۆسیقای میللی تورك" پیشکەش دەکرێ. لیستی ناوی گۆرانیەکان بە ناوی "گۆرانیە بەناوبانگەکانی کوردۆ بیسك" بلاوکراوەتەوە.

گۆرانیە تورکییەکان	گۆرانیە کوردییەکان
+بیرمومدر/ بەدری ئایسالی و ئیبراهیم تاتلیساس	+یەك مۆمیك/ ئانونیم
+بەن یاتم/ ئیبراهیم تاتلیساس و کوچك ئەمرا	+ لی دۆنمام: محەمەد شیخۆ
+گولە ئویان ساباهتر/ ئاکتان چەلیك	+گولی رابە سیبەیا،/ ئانونیم
+ئوی فورات فورات/ عیزەت ئالتونمەشە	ئۆی فورات فورات: شیڤان
+هەلەیار، زالم یار/ س. ئالپای و ع. ئالتونمەشە	+ئەز کواکم لی لی/ حەسەن جەزراوی
+جان مەرجان/ بورهان چاچان	وەللا گۆڤەند رانابە/ ئاتونیم
+بەن دە گیدەم پایتەختە/ ع. ئالتونمەشە	+دیاربەکر پایتەختە/ سەیدا هەمۆ
+گویلزار/ ع. ئالتونمەشە	"گولزار، دەردا مەنایەك بو بویە سەد هەزار/ ئانونیم
+مادەن داخی دوماندر/ ع. ئالتونمەشە	+دایکامن/ ئانونیم
+ماردین قاپی شەن ئۆلور/ ئانونیم	+ئەندەڤەرە پایتەختە/ ئەنۆ دینۆ

+مەکتـەبین باجـالاری/ موعــەزەز تورونگ　+هات کاروانە ماردینە/ فەخری بامیمە

+لی نازە/ عیزەت ئالتونمەشە　+لی نازێ لی نازیلە/ ئانونیم

+کارانفیل ئەکەر میسـن/ جـەلال گویزەلساس　+راکا میدیاتە کاشە/ ئانونیم

+ئەسمـەرم بیچـم بیچـم/ زەکـی مران، بولند ئەروسی ئەمەل ساین، عیزەت ئالتونمەشە　+بەرچەم بەرچەم دیچومە/ ئانونیم

+بەیاز گول، قرمز گـول/ ئیبراهیم تاتلیساس، حوسـامەدین ساباسـی، عــەلی رەزا گویــنـد ئوغــدو، هولیاسوەر نورای عەفیفتاش.　+جوتیار/ تەحسین تەها

+هـایدە خـانی گویرەیـم سـەنی: ئاتونیم　+لی لی خانی/ ئەنۆدینو

+هـای هـای گـدی گویـزەل یـار/ ئەتیلاکایا　+های های گدی هایرۆکی/ شڤان

+ئای دوخدو سویا دوشـتو نارینـە/ جەلال یارجی　+هاوار هاوار رابە نارینە/ ئانونیم

زاپ سویا/ جەلال یارجی　+سینەمە ئانونیم

هیندیـك نوسـەری رەگەزپەرسـت و کۆلۆنیـالی تـورك وەك جوشـکون ڤیرجـە چیـژ وەردەگرن کـاتیك دەلیـن زمـانی کوردی زمـانیکی سـەرەتاییەو پیویسـتە لەسـەر زەمـین نەمینێ و لەناوچونی خزمەت بە مرۆڤایەتی و کورد دەکات بۆیـە بـەردەوام ئـەو وتانـە دوبارە دەکەنەوە

(Coskun Kirca: Bayn Mitterand, Milliyet, 3-5-1989: Olacak Gibi Degil, Milliyet 5-6-1989: Maksatlari ne?, Milliyet 21-8-1989).

لیرەدا پیویستە سەرنجی ئەم میکانیزمەی خوارەوە بدەین: سەرەتا بەرهەمی هونەری میللی کوردی و مۆسیقای کوردی دەدزن.. هتد، ئنجا بەرهەمە دزراوەکان وەك "فۆلکلۆرو مۆسیقای تورکی" پیشان دەدەن و دوای ئەوەش فۆلکلۆرو مۆسیقای کوردی قەدەغە دەکەن و بەبی ئەوەی ناوی زمانی کوردی بهینن رایدەگەیەنن "زمانیکی سەرەتاییەو پیویستە بە یەکجارەکی لەناوببریت..".

ئەگەر گۆرانییە میللیەکانی کورد لە رادیۆو تەلەفزیۆنی تورکیا دەربهینن هیچیان بۆ نامینیتەوە!

ئەگەر یەکیك رەخنەبگریت لەو بیرورایانە و سکالانامەیەك لە دژی ئەو کارە رەگەزپەرستانەیە بەرزبکاتەوە بە ناوی "سوکایەتی کردن بە نەتەوەو دەولەت" و "سوکایەتی کردن بە کەسایەتیە نمونەییەکانی نەتەوەو دەولەت" سزا دەدریت. بەلام ئیمە چ شتیك لەسەر ئەو دزییانە بلیین؟ هەلبەتە هیدی هیدی وشیاری لەسەر ئەم بابەتە گەشە دەکات. کورد لە پیناوی پاراستنی میراتی هونەری و مۆسیقای میللی و ریگەگرتن لە تالانکردنی دریژە بە خەبات دەداو دەمامك لەسەر بیروراو کردەوە ناشیرینەکانی تورکیای کۆلۆنیالیزم لادەبات.

بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد و گەشەسەندنی سەرمایەداری لە کوردستاندا بیگومان گەشەسەندنی سەرمایەداری و پەرەسەندنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردستان پەیوەندییان بە نیواندا هەیە بەلام ئەو پەیوەندییە لە رووی پرەنسیپەوە جیاوازە لەگەڵ ئەوەی بە تیۆری دەوتریت. بە کورتی دەقە تیۆرییەکەی بریتیە لە: چینی بالادەستی گەلیکی چەوساوە بۆ ئەوەی بازاریکی تایبەت بە خۆی هەبێ سیفەتی بەرژەوەندی نەتەوەیی دەداتە پال بەرژەوەندییە تایبەتیەکانی خۆی و هەر لەسەر ئەو بناغەیەش بزوتنەوەیەکی نەتەوەیی گەشەسەندوو لە دەوری ئەو چینە کۆدەبیتەوە. پیشتر باسم کردوە چۆن مولکدارەو گەورەو شیخ و سەرەك خیل و بازرگان و پیشەوەرەکانی باکوری کوردستان نکولییان لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان کردووەو بوون بە چینیکی بەکریگیراو. ئەم دیاردەیە ریگەمان لی ئەگرێ کە ئەو تیۆرییە کۆنە بە راست دابنیین لە کوردستاندا لەگەڵ ئەوەشدا، خودی چینی بە کریگیراو بەری

سروشتی گەشەکردنیکی شیواو سەرمایەداری بوون لە کوردستاندا، هەروەها لە هەمان کاتدا ئەو گەشەکردنە بووە هۆی گەشەسەندن و پیشکەوتنی کەسانی شۆرشگیرو بورجوازی بچوکی کورد و بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردیش گورو تینیکی زیاتری پەیدا کردو لە ئەنجامی فراوانبونی ئاستی پەیوەندی نیوان خەلکی کوردستان ئەویش بە هۆی دروستکردنی ریگەوبان و فراوانبونی ئاستی دەرفەتی خویندن و کۆچی گوندنشینەکان بەرەو شارە کوردییەکان و پیشکەوتنی بەردەوامی ئاوەدانی و هتد.

شتیکی ئاشکرایە دروستکردنی تۆری ریگەوبان و فراوانبونی ئاستی بڵاوبونەوەی دەزگاکانی راگەیاندن (تەلەفزیۆن و رادیۆو رۆژنامە) و زیادبونی دەرفەتی خویندن لە کوردستان مەبەستی سەرەکی تواندنەوەی کورد بو. بیگومان ئەو هەنگاوانە کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر گەشەسەندنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد هەبوو. بۆ نمونە ئەو هەواڵانەی پەیوەندی بە سەرکوتکردنی تورکەکانی بولگارستان و بەرگری فەلەستینیەکان هەبو گفتوگۆو مشتومری ئەوەی لە نیو کوردەکان وروژاند کە بیر لە دوارۆژی خۆیان بکەنەوە هەمان شت لەسەر دروستکردنی تۆریك ریگەوبان پیادە دەبیت، هەرچەندە ئامانجی سەرەکی دروستکردنی ریگەوبان بۆ کارئاسانی هاتوچۆی هیزی سەربازی و گواستنەوەی ئامیرو جبەخانەکانی بوو بەڵام یارمەتی زۆرینەی کورد دەدا یەکتری ببینن و پەیوەندی لەگەڵ نیوەندە دیاریکراوەکان ببەستن. وشیاری سیاسی کورد بە زیادبونی دەرفەتی خویندن لە کوردستاندا بەردەوام گەشە دەکات. سەرەرای ئەوەی بەنداو و جۆگەکانی ئاودیری سنوردارن بەڵام ئەو جوتیارانەی پارچە زەوییەکی بچوکیان هەیە دەرفەتی ئەوەیان بۆ دەرەخسیت بەروبومەکانیان زیاد بکەن و بە مەبەستی باشترکردنی ئاستی بەرهەمەکانیان تەکنۆلۆجیا بەکاربهینن و پەیوەندییە فیودالییەکان لە ریگەی بەکارهینانی ئامیری نویوە زووتر هەلدەوەشیتەوەو گەشەسەندنی سەرمایەداری ئەنجامی گرنگی لیدەکەویتەوە چونکە کوردستان لە پال فراوانبونی ئاستی پراکتیزە کردنی دیموکراتیزم پیشکەوتنیکی خیراو بەربڵاو بە خۆیەوە دەبینیَ.

ئەگەر قسە لەسەر بابەتی وشیاری بکەین: ئەوان قسە لەسەر چەوساندنەوەی تورکەکانی بولگارستان دەکەن و لە بەرامبەر ئەوەشدا ئیمە قسە لەسەر سەرکوتکردنی میللەتی کورد دەکەین بەلاّم ئەمە پەرچەکرداریکی گەورە دروست ناکات چونکە چارەسەرکردن و هەلسەنگاندنی هاوبەشی ئەم دوو بابەتەو ئاشکراکردنی دوو هەلویستیی لە بیرکردنەوەو رەفتاردا مەسەلەیەکە پەیوەندی بە وشیارییەوە هەیە بۆیە دەولەت بە هیچ جۆریك نایەویت ئەم وشیارییە بەرجەستە بیت لەبەرئەوە وشیاری کیشەو دەردەسەری بۆ دروستدەکات.

رۆژنامەو رادیۆو تەلەفزیۆنەکان باسی ئەوە دەکەن میللەتی ئیسرائیل رەخنە دەگرێ لە سیاسەتی حکومەتەکەی بەرامبەر بە فەلەستینیەکان و لەسەر کیشەی فەلەستینیەکان لەگەڵ حکومەتەکەی ناتەبایە بۆیە وەك نارەزاییەك دەرژیتە سەرجادەکان بەلاّم لە تورکیا نابیت کەس دژی سیاسەتی سەرکوتکردنی کورد نارەزایی دەربریت و خۆپیشاندان سازبکات. ئەگەر بە شیوەیەکی چون یەك بروانینە ئەو رووداوانە بۆچی لە ئیسرائیل ئەو کارە دەکرێ و لە تورکیا ناکریت ئەوا هیچ پاساویکی بۆ نادۆزینەوە. ئەمرۆ خەلکی کوردستان لەو ناکۆکیانە تیدەگات. گەشەکردنی وشیاری کۆمەلاّیەتی گوریکی گەورە دەدات بە بزوتنەوەی نەتەوایەتی.

رۆژنامەو تەلەفزیۆنەکانی تورکیا بەردەوام ئەم دەستەواژانە دوبارە دەکەنەوە: "ئەو کەسانەی لە عراقەوە رایانکردوە" و "ئەو کەسانەی لە باکوری عراق پەریونەتەوە" و پەنابەرە عراقیەکان". بەلاّم خوینەر یا بینەر هەلەیەکی کوشندە دەکات ئەگەر بپرسیت بۆچی خەلکی باشوری کوردستان پەنایان بۆ تورکیا هیناوەو بۆچی پییان ناوتریت "کورد" یاخود "ئەو کوردانەی لە عراقەوە رایانکردوەو داوای پەنابەریتی لە تورکیا دەکەن" یا "کوردەکانی عراق" لەم چرکەساتەدا وشیاری دەست پیدەکات و خوینەران و بینەران دەپرسن: بۆچی کورد دابەش بوە "کوردەکانی باکوری عراق و کوردی تورکیا" و بۆچی خیلەکانیان دابەش و پارچە پارچە کردوەو بیر لە کوردەکانی ئیران و سوریاو یەکیتی سۆڤیت دەکەنەوە. کاتیك بیر لە دابەشکردنی کوردستان دەکریتەوە پرۆسەی بەرجەستەبونی وشیارییەك دەست پیدەکات کەس

ناتوانیت ریگەی پیبگریت، لەبەرئەوە دەولەت بیهودە هەولدەدا بەهەر نرخیك بوە ریگە لەم پرۆسەیە بگریت.

گەشەکردنی سەرمایەداری رۆلیکی گەورە لە قولکردنەوەو فراوانکردنی ئاستی وشیاری دەبینیت چونکە سەرمایەداری چەند گۆرانکاری بەسەر بنەما کۆمەلایەتیە دوگماکان و پەیوەندی مرۆڤ بە خاك و دیموگرافیا دەهینیت بە هەمان ئەندازەش گۆرانکاری بەسەر بونیادی فیکری دانیشتواندا دەهینیت و لە هەمان کاتدا بە خوایشت بێ یا بە تۆپزی ئەو شتانەی یاساغ بووە لەنیو دەچیت و خەلکی گفتوگۆ لەسەر بابەتە نهینییەکان دەکەن، ئەمەش دەبیتە مایەی ریسواکردنی رژیم و بە ناچاری دەبیت دان بە لایەنە لاوازەکانی خۆیدا بنیت.

نوسەری ئینگلیزی هارۆلد پنتەر Harold Pener شانۆگەرییەکی بە ناوی "زمانی شاخ" نوسیوە. پنتەر دەلیت دوای ئەوەی بە بارودۆخی کوردەکانی تورکیا ئاشنابو سروشی نوسینی ئەم شانۆگەرییەی بۆ هاتوە (گۆڤاری Tempo ژمارە (١)، ئایاری ١٩٨٩). بابەتی ئەم شانۆگەرییە بریتیە لەوەی دایکیك سەردانی کورە زیندانیەکەی دەکات. کاتیك دایك و کورەکەی پیکەوە قسەدەکەن یەکیك لە پاسەوانەکان قسەکەیان پیدەبرێ و رویدەمی دەکاتە دایکی کورە زیندانییەکەو زۆر بە شیوەیەکی ناشیرین پیی دەلیت: یاساغە بەزمانیکی لەناوچو قسە بکەیت، لە ئیستا بەدواوە کەس بە زمانی شاخ قسە ناکات و پیویستە بە زمانی رەسمی ولات قسە بکەیت". بەمشیوەیە کۆتایی بە قسەکردنی نیوان کورو دایکەکە دەهینرێ. لە سەردانی دواتردا پۆلیسیك دەچرپینێ بە گوێی دایکی کورەکەدا: دەتوانیت بە زمانی شاخ قسە لەگەلٚ کورەکەت بکەیت چونکە تا ماوەیەکی دی ریگەیان داوە بە زمانی شاخ قسە بکەن بۆیە کاتیك کورو دایکەکە یەکتری دەبینن، کورەکەی پیی دەلیت: "ئیستا دەتوانین بە زمانی خۆمان قسە بکەین.. ریگەیان داوە بە زمانی خۆمان قسە بکەین". سەرەرای ئەوەی کورەکە زۆر لە دایکی دەپاریتەوە قسە بکات بەلام دایکی کورەکە ورتە ناکات و هەولیدەدا بە سەرنجەکانی گوزارشت لە تورەبون و رق و کینەکەی بکات. دەشیت ناوەرۆکی بیدەنگی و تورەبون بە قۆناغیك راڤە بکەین کە تییدا سەرنج لە هیندیك شتی دیاریکراو بدەین و یەکەم

تۆوی رابونی وشیاری بچینین. هەروەها گەشەکردنی وشیاری دەبیتە مایەی نارەزایی دەربرین و دایکی کورە زیندانیەکەش هەولیدەدا بە بیدەنگی نارەزایی خۆی دەربریت.

لە سالآنی پەنجاکاندا بە مەبەستی گەشەکردنی سەرمایەداری هیندیك دەستمایە لەژیرخانی کوردستان سەرمایەگوزاری کرا، ئەمە لە پال ئەوەی هەولدەدرێ ریبازەکانی "نەتەوە گەرایی" کۆنترۆل بکرێ کە ئەگەری ئەوەی لیدەکرا لە پاشەرۆژدا سەرهەلبدات. ئەم سیاسەتە لە پەنجاکان هیندیك سەرکەوتنی بە دەست هینا بەلآم باوردۆخەکە لە سالآنی شەستەکان بە تەواوەتی ئاوەژو بویەوە چونکە سالی ١٩٦٩، دامەزراندنی یانەی کولتوری شۆرشگیری لە رۆژهەلآت ریگەی لەبەردەوامبونی پرۆسەی تەتریك و تواندنەوە گرت و بەرهەلستی کۆمەلآیەتی و سیاسیش دەستی پیکرد، لەبەرئەوە ئەمرۆ هیچ ئەگەریك بۆ سەرکەوتنی پرۆسەی تەتریك و تواندنەوە نەماوەتەوە و بەرگری کۆمەلآیەتی و سیاسی لە هەمو کاتیك بەهیزترە. ئیستا لاوانی کورد هەرچەندە شارەزایی تەواویان لە زمانی تورکی هەیە بەلآم لە کاتی دادگاییکردندا بە زمانی کوردی بەرگری لە خۆیان دەکەن بۆیە دەبینین سەرەرای هەمو جۆرەگرتن و سزادانیك ئەم ریبازە زیاتر لەنیو کوردەکان بلآودەبیتەوەو وشیاری میژویی و کۆمەلآیەتییان زۆر بە خیرایی گەشە دەکات. چۆن ئەمرۆ ناتوانرێ رەورەوەی گەشەکردنی سەرمایەداری بوەستینرێ هەر بەو شیوەیەش ئەستەمە گەشەکردنی وشیاری نەتەوایەتی پەکبخریت. ئەو شتانەی پەیوەندییەکی دیالیکتیان بە گەشەکردنی رۆژهەلآتەوە هەیە.

دیدو بۆچونەکان لە بارەی گەشەکردنی "رۆژهەلات"

دەولەت و رۆژنامەو نوسەرو زانکۆو پارتە سیاسی و ریکخراوە پیشەییەکانی تورکیا "مەسەلەی کورد" بە "مەسەلەی رۆژهەلات" لە قەلەم دەدەن و دووپاتیدەکەنەوە کە ئەم مەسەلەیە پەیوەندی بە مەسەلەی ئابورییەوە هەیەو دەلین لەبەر هەلومەرجی جوگرافی و دەزگا فیودالەکان و دواکەوتویی میللەت تا ئیستا رۆژهەلات بە دواکەوتویی ماوەتەوە. ئەم حالەتە قابیلی چارەسەر کردنە.

کاریکی زۆر بە سودە ئەو چارەسەرانەی بۆ گەشەکردنی رۆژهەلات پیشنیاز کراوە لە نزیکەوە لیکۆلینەوەی لەسەر بکریت. ئەو پیشنیازانە بە پلەی یەکەم پشت بە چەمکی "گەشەکردن بە سەرپەرشتی دەولەت" دەبەستیت. چەمکی وەك "ئەو پرۆژانەی دەزگاکانی دەولەت جیبەجییان دەکات" و "ئەو پاداشتانەی دەولەت پیشکەشی دەکات" بەکاردەهینریّ. واتە پشت بەو قسانە دەبەستیت کە دەلیت کەرتی تایبەت ناتوانیّ گەشە بە رۆژهەلات بدات. پارتی گەلی کۆماری و دەزگا سیاسی و کۆمەلایەتییەکان ئەم نەریتە لە سیاسەتیاندا دەگرنەبەر. پارتە سیاسیەکانی دی کەمیکیان پشتگیری لەم پرکردنەوەیە دەکەن یا بە لایەنی کەمەوە بەلین بە میللەت دەدەن شتیکیان بۆ بکەن. هەلەی سەرەکی لە لۆجیکی شتەکان لەوەدایە کە زۆر زەحمەتە ئابوری رۆژهەلات بە سەرپەرشتی دەولەت گەشە بکات، ئەمە لە کاتیکدا سەرمایەداری لە تیکرای ناوچەکانی دی تورکیا گەشەی کردوە. لە لایەکی دی، خالیکی نیوەندی سیاسەتی دەولەتی تورکیا لە گەشەپیدانی رۆژهەلات زیاتر "ئامانجە سەربازییەکان" رەچاو دەکات لەبەرئەوەی دەولەت دەیەویت لە مەسەلەی کورد رزگاری بیت بۆیە هەولدەدا بەهەر نرخیك بوە خۆی لە مەترسیەکانی مەسەلەی کورد دوربخاتەوە چونکە دەولەت بە ئاشکرا نکۆلی بونی مەسەلەی کوردو نەتەوەی کورد دەکات کەچی بە نهینی دانیپیادەنیت. کاتیك دەولەت بیر لە سەرمایەگوزاری رۆژهەلات دەکاتەوە وەك لیدانی ریگەوبان و راکیشانی ئاو و کارەباو دروستکردنی بەربەست و کارگەو تۆری پەیوەندی هەمیشە بیر لەوە دەکاتەوە چۆن ئەو سەرمایەگوزارییە

یارمەتی دەدا مەسەلەی کورد چارەسەر بکات، واتە تەتریك کردن و تواندنـەوەی کـورد. دەولەت بەردەوام لە خۆی دەپرسیت تا چ رادەیەك ئـەو سـەرمایەگوزارییە یـا شـتەکانی دی کارئاسـانی لـە پرۆسـەی بـە تـورك کردنـی دەکـات بۆیـە هـەولدەدا ئـەو جـۆرە سـەرمایەگوزارییە بکات کـە تـەتریك کردنـی کـورد سـاناتر و خـیراتر بکات، بـۆ نمونـە دەولـەت بـە مەبەسـتی گواسـتنەوەی ئـامیر و کەلوپـەلی سـەربازی وەك تـانك و تـۆپ و سـەرباز ریگـەوبان دروسـت دەکـات یـا کـاتیك خویندنگەیـەك دروسـتدەکات ئـەوەش لەبەرچاو دەگریت چۆن ئەو بینایە وەك بنکـەی سـەربازی یـا گرتووخانـە بەکاربـهینیّ، هەروەها دەولەت پیی وایە ئەستەمە کورد تـەتریك بکریـت ئەگـەر کۆچکردنـی بـەرەو رۆژئاوا ریگەی پینەگیریت ئەو سەرمایەگوزارییەی ئامـانجی سـەربازی لـە پشـتەوە بیـت زۆر زەحمەتە بتوانیت رەورەوەی گەشەکردن لە رۆژهەلات بخاتەگەر.

سـەرباری ئـەوەش سـەرمایەگوزاری دەولـەت و بنکـەکانی بەرهەمـهینانی سـەر بـە دەولـەت، بنکـەی بـەرتیل و گـەندەلی و خزمایـەتی و کۆمـەلیك دەزگـای پەککـەوتووی بیبەرهەمە.

ریگەیـەکی دی بـۆ گەشـەکردنی رۆژهـەلات هەیـە کـە پشت بـە چـەمکی "گەشـەکردن بـە سەرپەرشتی کەرتی تایبەت" دەبەستیت و متمانـە دەکاتـە سـەر "دەست پیشخەری دەزگاکانی کەرتی تایبەت" و "ئەو پاداشتانەی دەزگاکانی کەرتی تایبەت پیشکەشیان دەکات".

هەلبژاردن و پیادەکردنی ئەم ریگەیە لـە دوای ١٩٨٠ دەسـتی پیکـرد بـە تایبـەتی لـە سەردەمی حکومەتەکـەی ئـوزال. ئـەوەش لیکۆلینـەوەی کاراکتـەرەکان و پیشکەشـکردنی پاداشـت بـە دەزگاکـانی کـەرتی تایبـەتی رۆژئـاوا دەگریتـەوە بـۆ ئـەوەی لـە رۆژهـەلات سـەرمایەگوزاری بکـەن، هـەروەها حکومـەت قـەرزیکی زۆری دەدا بـۆ ئـەوەی کارگـەی پیشەسـازی خشـت و کارگـەی چارەسـەرکردنی لۆکـەو کارگـەی چیمـەنتۆو شـیرەمەنی و ئـاژەلی دابەسـتە دروسـت بکـریّ، ئەمـە لـە پـال ژمارەیـەك لـە پیشەسـازییانەی بەرهەمەکانیان دەنیرنە دەرەوە و وەرشـەی بەرهەمـهینان. سـەرباری ئـەوەی حکومـەت بـەلیندەرەکانی رۆژئـاوای ولات هـاندەدا تـا لـە بونیاتنانـەوەی رۆژهـەلات وەك دروستکردنی ریگەوبان و راکیشانی ئاو و وزەی کارەباو ئاودیری سەرمایەگوزاری بکەن.

حكومـەت لـە پـاڵ ئـەوەی قـەرزیکی زۆری بـە سـودیکی کـەم پیشکەش دەکـرد، ئـەم کارئاسانیانەشی دەکرد: بەلینی دەدا رەسمی گومرکی لەسـەر ئـەو ئامیرانـەی لـە دەرەوە دەهینـرین هەلگریت و لە حالەتی کرینی ئامیری تورکی دەولەت خۆی تا رادەی لـە ٢٥٪ نرخـی کرینەکـەی بـدات و هـەمو ئـامیرە هینراوەکـانیش لـە پـارەی زیـادە ببەخشـیت، هەروەها حکومەت بەلینی دەدا بری باج بە پیی قەوارەی بری سەرمایە بێ.. هتد. ئـەو کاراکتەرانـە بەشـیکن لـە پشـتگیریکردنی ئـەو بەلیندەرانـەی سـەرمایەگوزارییان لـە رۆژهەلات دەکرد و پشتگیری ئەو بەلیندەرانەش دەکرێ کە سەرمایەگوزاری لـە رۆژئـاوا دەکەن یا ئەوانەی بە ئەسل خەلکی رۆژهەلاتن.

بـەلیندەرە رۆژئاواییـەکان سـەرەرای ئـەوەی کارئاسـانییان بـۆ دەکـرێ بـەلام لـە رۆژهـەلات سـەرمایەگوزاری ناکـەن و روداوەکـانی سـالانی هەشـتاکان باشـترین بەلگەیـە لەبەرئـەوەی بـەلیندەرەکانی کـەرتی تایبـەت لـە رۆژئـاوا مەسـەلەی کـورد لەسـەر سـەرمایەگوزاری لـە رۆژهـەلات بـە مەترسـی دەزانـن. بۆیـە گۆڤـاری Dogru 2000e لـە بەرواری ١٩٨٨/١١/٦ دەنوسیت: کەرتی تایبەت بە کەلکی گەشەکردنی رۆژهەلات نایەت.

پیم وایە تەنـها خـەلکی رۆژهـەلات و بـە تایبـەتی خـاوەن پیشە ئازادەکـانی کـەرتی بازرگـانی و پیشەسـازی دەتوانـن رەورەوەی گەشـەکردنی رۆژهـەلات بخەنەگـەر. بـە وشەیەکی دی، گەشەکردنی رۆژهەلات لە ریگەی ریکخستنی هەولەکان لەگەل بورجوازی کـورد دیتـە دی، واتـە ئـەو کوردانـەی وشیاری نەتەوایـەتیان هەیـەو بـەرگری لـە بونـی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن. لـە سـەرەوە باسـم کـردوە دەولـەت بـە پیـی توانـا هـەولدەدا ریگە بـە خـاوەن پیشـەکانی رۆژهـەلات نـەدا سـەرمایەگوزاری لـە ناوچـەکانی خۆیـان دا بکەن بەلام ئەگەر لە رۆژئاوا سەرمایەگوزاری بکەن کۆمەکیان دەکـات بۆیـە ئـەو جـۆرە سەرمایەگوزارییە روبەروی گەلیك کۆسپ و کیشە دەبیتەوە.

لەمرووە کیشەیەکی گرنگی دی هەیە. پیشتر باسم کردوە "چینی بالادەستی کـورد" بـوە بـە تویژیکـی بـەکریگیراو، کەواتـە چـۆن تویژیکـی بـە کریگـیراو دەتوانـێ بورجوازییـەکی کوردی دروسـت بەرهـەم بـهینێ؟ ئـەم کیشـەیە پـەیوەندی بـە وشـیاری نەتەوایەتییەوە هەیە. ئەمرۆ نەوەی چینی شیخ و مولکدارە گـەورەو سـەرەك خیـل و

بازرگانـەکان وەك بـاوك و باپـیرو پسمامەکانیان رازی نـابن نۆکەرایـەتی بکـەن چونکــە دەزانن ئەم کارە بۆ خۆیان و خیزانەکانیان کاریکی پـر شـەرمەزارییە. هەنوکە نـەوەی نـوێ پرسـیار لـە سـەر رابـردو ئیستای کۆمەلگـەی کـوردەواری دەکات. لەبەرئـەوەی لــە ناوەرۆکی نۆکەرایەتی ئەم قۆناغـەو سروشـتی ئـەو دەورەی لییـان داوادەکـرێ، تیدەگـات بۆیە نۆکەرایەتی رەتدەکەنەوە و بیر لـە ژیـانیکی لایـەق و سـەرفراز دەکەنـەوە. ئەگـەر هەر کوردیك بیر لە بارودۆخی کۆمەلگەی کوردەواری لـە تورکیـا و رۆژهـەلاتی نزیـك و جیهان بکاتەوە زۆر بـە ئاسـانی بـەم ئەنجامـە دەگـات. ئەگـەر هـەر کوردیـك بـارودۆخی کوردسـتان لەگـەلّ خـەباتی رزگـاریخوازی فەلەسـتین و باشـوری ئــەفریقیاو ئـەریتیریاو ئـەمریکای باشـور و ئەفغانسـتان و فلیپـین و بولگارسـتان بـەراورد بکـات ئەسـتەمە بـەم ئەنجامە نەگات.

لە لایەکی دی، سالانی هەشتاکان ئەوەی ئاشکرا کـردوە ئـەو بورجوازییـە کوردییـەی گرنگی بـە هەسـت و بـیری نەتەوایـەتی دەدا خەریکـە دروسـت دەبیـت و تـۆوی ئــەم پرۆسەیەش دەمیکە چینراوە.

کاریکی سروشتییە سوسیالیزم بیرو پلانی خۆی بۆ گەشەسـەندنی کوردسـتان هـەبێ بۆیـە ئـەم بابەتـە پانتاییـەکی گـەورە لـە بەرنامـەی پارتــە سوسیالیسـتەکان دەگریـت. سەبارەت بە گەشـەکردنی رۆژهـەلات هـەولم داوە لـە ریگـەی خویندنـەوەی روداوەکـانی رابوردو هیندیك لایەنی پەیوەندیدار بە گەشە هەنوکەییەکانی کوردستان بخەمەروو.

لە کۆتـاییدا سـەرنج بـۆ ئـەو پروپاگەندانـە رادەکیشـین کـە دەولـەت و هینـدیك لـە پارتە سیاسییەکان برەوی پیدەدەن بـەوەی زۆر جـاران رایدەگەیـەنن بودجـەی دەولـەت سـەرمایەگوزارییکی زۆری بـۆ رۆژهـەلات تـەرخانکردوەو دوپـاتی دەکەنــەوە رۆژهـەلات خەرجییەکی (نفقە) گەورە دەخاتە ئەستۆی دەولـەت بـەلام ئەگـەر لیکۆلینـەوە لەسـەر ئـەو خەرجییانـە بکـەین دەبینـین خەرجیـەکان لـە دروسـتکردنی بنکـەی جەندرمــە و پۆلیس و زیندان و ریگەی سـەربازی و خـانووی پیـاوانی پۆلـیس و سـوپاو هـەوالگری و شـتی دی سـەرف دەکـرێ. لـەم سالانەی دواییـدا لـە ناوچـە جۆراوجۆرەکـانی کوردسـتان زیاتر لە (١٠٠) بنکەی تازە بۆ پۆلـیس و جەندرمـە دروسـتکراوە زیـاتر لـە (٥٠) بنکـەی

تازەش بۆ پۆلیس لە قۆناغی دروست بووندایەو چاوەروان دەكرێ بنكەی زیاتر دروست بكرێ. ئەو پیگە سەربازییانەی جاران بۆ حەوانەوەی ٨-٩ سەرباز تەرخاندەكرا ئەوا ئەمرۆ زیاتر لە (٦٠-٧٠) سەربازی تیا دەژی، هەروەها رۆژانە ژمارەی بنكەكانی پۆلیس و ژمارەی دروستكردنی خانوی فەرمانبەرە مەدەنی و عەسكەرییەكان زیا دەكات. لەم سالانەی دواییدا دەولەت زیاتر لە (٥٠) بەندیخانەی دروستكردوەو پلان بۆ دروستكردنی زیاتریش دادەریژیت.

دەولەت بۆ ئەوەی شەری نیوان كورد و كورد خەستتر بكات بەردەوام ژمارەو موچەی پاسەوانی گوند زیاد دەكات و مەشقیكی زۆر بەهیزە تایبەت و سیخورەكانی دەكات بۆیە شتیكی ئاشكرایە ئەو خەرجییانەی دەولەت پیویستی بە تەرخانكردنی بودجەیەكی زۆر هەیە چونكە ئەو جۆرە كارانە تەنها بە پارە دیتەدی. ئەگینا ئەستەمە كاریكی وەك پاسەوانی گوند سەرنجی خەلكی رابكیشێ. ئەمە خەرجییە سەرەكییەكانی بودجەی دەولەتە.

لە پاڵ ئەوەشدا تیچونی (تكالیف) پرۆژەی GAP هەیە (پرۆژەیەكی ئاودیری مەزنە لە باشوری رۆژهەلاتی ئەنادۆل لە كۆمەلیك بەربەست پیكدیت). ئاشكرایە ئامانجی پرۆژەی GAP خزمەتكردنی ناوچەكانی رۆژئاوای توركیایە نەك رۆژهەلاتی توركیا.

كوردستان سەرچاوەی سروشتی زۆری هەیە وەك نەوت، خەلوز، فۆسفات، كرۆم، مس، ئاسن و سەرچاوەی ئاو،.. هتد، لەبەرئەوە كاریكی سروشتیە ئەو دەولەتانەی كوردستان وەك كۆلۆنییەكی هاوبەش دەچەوسیننەوە بە مەبەستی بەكارهینان و تالانكردن و زامنكردنی پرۆسەی بە تالان بردنی ئەو سەرچاوە سروشتییانە ناچارن سەرمایە گوزاری بكەن.

بنەما مادییەکانی لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری

پێشتر باسمان کردوە ئەو میللەتەی دەبێتە ئامانجی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" روبەروی گەورەترین تراجیدیا دەبێتەوە. ئەمرۆ کورد نەتەوەیەکی پارچە پارچەو دابەشکراوەو دۆخێکی سیاسی نیەو تەنانەت باردۆخی لە کۆلۆنی خراپترە. دەولەتە بەهێزەکان کوردستانیان دابەش و پارچە پارچە کردوەو بە مین و تەلی درکاوی و قەڵای چاودێری و فرۆکەی سیخوری سنوریان بۆ کیشاوە. ئامانجی سەرەکی ئەو دەولەتانە ئەوەیە ریگە نەدەن کوردەکان پەیوەندییان لە نیواندا هەبێت.

ئەو کۆمەڵگەی دەبێتە قوربانی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" لایەنی لاوازی ترسناکی هەیە. لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری چیە؟ بۆچی کورد لایەنە لاوازەکانی تێناپەرینێ؟ پیش ئەوەی وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەینەوە، سێ بابەت هەیە بە روکەش ناکۆکن بەڵام لە واقیعدا تەواوکەری یەکترین پیویستە باسیان بکەین.

یەکەم- ئەحمەدی خانی و داستانی مەم و زین

(Mehmet Emin. Boz arslan, 2 a. ed, Komal Yayinevi, Istanbul, 1975).

لە دیباجەی داستانەکەی ئەحمەدی خانی هەستێکی پر جۆش و خرۆش بەدی دەکەین (ئەحمەدی خانی لە سەدەی حەڤدەهەمی زاینی ژیاوە). خانی لە بەشی پینجەمی "کول و دەردی مەکوردا" ل ٥٢-٥٩ و لە بەشی شەشەمی "بۆچی داستانی مەم و زین م بە زمانی کوردی نوسیوە"، ل ٦٠-٦٧ باسی کیشەی کوردو زمانی کوردی دەکات و بە هەستێکی نەتەوەیی قول و کاریگەر باسی ژیردەستەیی کورد دەکات. بۆچی کورد وای لیهاتووە کە بیگانە فەرمانرەوایی بکات. دابەشبونی کوردستان لە نیوان عوسمانی و فارس دا خانی غەمبار کردوە، دوبەرەکی نیوان کوردان خۆشیان چەند ئەوەندە خانی غەمبار کردوە بەوەی تیمیکیان بۆ سەرکەوتنی فارس شەری تیمیکی دی دەکات کە پشتگیری لە عوسمانیەکان دەکرد، لەبەرئەوەی خانی دەیزانی پەرتەوازەیی و دوبەرەکی تەنها مالی کورد ویراندەکات. خانی زۆر بە راشکاوی دەڵیت لەبەرئەوە داستانەکەی بە

زمانی نەتەوایەتی نوسیوە تا بیگانەکان نەتەوەی کورد بە نەزان و پیاوکوژ و خوینریژ تاوانبار نەکەن. وە بلین کورد تەنها شەرو خوین رشتن دەزانێ. خانی بە پیزانینەوە باسی ئەدیبەکانی پیش خۆی دەکات کە بە زمانی کوردی شیعریان نوسیوە وەك عەلی حەریری لە سەدەی یازدەهەمی زاینی و شیخ ئەحمەدی مەلای جزیری لە سەدەی دوازدەهەم و فەقیێ تەیران لە سەدەی چواردەهەمی زاینی. خانی ١٦٤٨ فەرهەنگیکی بە ناوی "نۆبەرەی بیچیگان" بە زمانی عەرەبی- کوردی بۆ منالآن داناوە.

لە بەشی پینجەمی داستانی مەم و زین دوازدە بەیتی شیعر هەیە کە لە دەقە تورکییەکەدا نەهاتووە. خانی لەم دوازدە بەیتەدا بەوپەری هەستیاری و زۆر کاریگەرانە باس لە خراپی بارودۆخ و تواناکانی کورد. دەکات(١٠).

دوای ئەوەی داستانەکەی ئەحمەدی خانی دەخوینینەوە ئەم پرسیارانە دەبیت بە ئەمری واقیع: ئەگەر کۆمەلگەیەك لە سەدەی حەڤدەهەم شاعیرەکانی هیندە بە بیگەردی و بە پەرۆشی تەعبیر لە هەستی نەتەوایەتی خۆیان بکەن بۆچی یەك ناگریت؟ بۆچی دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان بەردەوام قولتر دەبیتەوە؟ بۆچی وشیاری نەتەوایەتی لە کوردستان بەرجەستە نابیت؟(١١).

کتیبی دوەم ئەفسەری روسی ئاریانۆڤ- Aurianov دایناوە بە ناوی "شەرەکانی نیوان روسیاو تورکیاو ئیران و بارودۆخی کورد لە تورکیا و ئیران و روسیا لە سەدەی نۆزدەهەم". ئاریانۆڤ یەکیك بوو لە سەرکردەکانی دەستەی ئەرکانی روسیا. نوسەر لەم کتیبەدا کردەوەکانی "سوارەی حەمیدی" تا سالی ١٨٩٩ باس دەکات. ئەم کتیبە سەرپەل عادل ئەفەندی و رائید مستەفا ئەفەندی وەریانگیراوەتە سەر زمانی تورکی. سالی ١٩٢٦ خانەی پەخشی حاکمیەتی میللی Hakimiyeti Milliye لە ئەنقەرە ئەم کتیبەی لە (٢٠٩) لاپەرەدا بلاوکردۆتەوە.

ئاریانۆڤ لەم کتیبەیدا تیبینی گرنگی تۆمار کردوە: ئاریانۆڤ دەلیت کورد نەك هەر هەستی نەتەوایەتی لاوازە بەلکو هەستی نەتەوایەتی نییەو ئەم روداوەش دەکاتە بەلگەی قسەکانی: "لە نزیك روباری ئاراس یەکەکانی ئیمە پەلاماری خیلیکی کوردیان داو لە ئەنجامدا شەریکی قورس لە نیوان هیزەکانی هەردولا هەلایسا کەچی خیلە کوردەکانی

دی هەلویستی تەماشاکاریان هەبو، ئەمەش سەرکەوتنی ئیمەی ساناکرد. ئەمە لە کاتیکدا دوای هەفتەیەك خۆمان بۆ پەلاماردانی خیلە تەماشاکارەکان ئامادە کرد. ئەم ئەفسەرە روسیە بە تەنها نالیت کورد هەستی نەتەوایەتی لاواز بو بەلکو لە هەمان کاتدا کوردی بە درندەو دزو چەتەو شتی دی ناوبردووە. (ل ١٢٩- لاپەرەکانی دی).

پیم وایە سەرنجەکانی ئاریانۆڤ دەربارەی هەستی نەتەوایەتی کورد زۆر لە راستیەوە نزیکە چونکە ژمارەی جاش لە عراق و پاسەوانی گوند لە تورکیا بەلگەی نەبونی هەستی نەتەوایەتی کوردە[١٢]. ئایا بنەمایەکی مادی ئەمشیوە رەفتارە راڤە دەکات؟ کاریکی بە سودە بە وردی لەم بابەتە بروانین. لەم سیاقەدا ئەو ریکخستنی کارەی لەسەر ئاژەلداری دامەزراوە بە نیشاندەریکی گرنگ دابنری، هەروەها بونیادی خیلە کوردییەکانیش پەیوەندی بەم ریکخستنەوە هەیە.

کتیبی سییەم دیوانەکەی جگەرخوین ـی گەورە شاعیری سەدەی بیستەمی کوردە. جگەرخوین زۆربەی ناوچەکانی کوردستان گەراوەو شارەزاییەکی زۆری لەسەر کوردستان پەیداکردوە.

لەبەرئەوەی "شاری ژین- Sehri - Jin"ی جگەرخوین پەیوەندی بە بابەتەکەوە هەیە بۆیە پیویستە لیکۆلینەوەی لەسەر بکری. جیاوازی نیوان بەرهەمەکەی جگەرخوین و نوسەرەکانی پیش خۆی لەوەدایە کە جگەرخوین چارەسەر بۆ کیشەکە دادەنیت.

ناوەرۆکی کتیبەکەی جگەرخوین بەمشیوەیە کورتدەکریتەوە:

گەنجیکی سەرشیت و چەتون بەردەوام بە سواری ئەسپەکەی و بە لووت بەرزی بەسەر لوتکەی چیاکاندا دەسوریتەوە و هەست بە لیپرسراویتی ناکات و بە بی ئامانج دەژیت و تەنها دەیەویت سەرنجی خەلکانی دی بەلای خۆیدا راکیشیت. رۆژیکیان گەنجە سەرشیتەکە لە سەرچلییەکی سەر شاخیکدا چاوی بە پیریژنیکی کلۆلی ناشیرین دەکەویت کە دوژمنەکانی فراندبوویان و دەستوقاچیان بە زنجیر بەستبووەوە. وەزعی پیریژنەکە گەنجە سەرشیتەکە زۆر نارەحەت دەکات بۆیە لیی نزیك دەبیتەوەو سەبارەت بە ناوی و خراپی وەزعی پرسیاری لیدەکات.

کاتیك گەنجەکە لە پیریژنەکە نزیك دەکەویتەوە پیرەژنەکە هیدی هیدی سەردەمی لاویتی و شۆخیتی دیتەوە خەیالی و هەست بە بەختەوەری دەکات، بەلام ئەو کەسانەی ژنەکەیان یەخسیر کردبو ریگە نادەن گەنجە سەرشیتەکە لیی نزیك بکەویتەوە بۆیە لەم حالەتەدا جەستەی ژنەکە دەئاوسیت و هەمو ئەندامەکانی لەشی دەکەونە قرتەقرت و پاسەوانەکان دەست دەکەنەوە بە ئەشکەنجەدانی و ژنەکەش دەبیتەوە بە پیریژنە ناشیرینەکەی جاران.

گەنجەکە ئەو روداوە لە یاد ناکات و دەیەویت بەهەر نرخیك بوە بزانێ ئەو ژنە کییەو بۆچی وای بەسەرهاتوە، تاکو سەرەرای وریایی و قایمکاری پاسەوانەکان توانی بە نهینی لە پیریژنەکە نزیك بکەویتەوە بزانیت کییە.

پیریژنەکە دایکی کورەکە بوو. لە ناکاو بیرۆکەیەکی بە میشکدا هات کەواتە منیش دایکم هەیە چونکە پیشتر بیری لەم مەسەلەیە نەکردبوەوەو لە خۆیشی نەپرسی بوو دایکی کییەو لە کوییە، لیرەدا لە سەرکیشی خۆی تیدەگات بۆیە بە قولی بیری لە خۆی و لە دایکی دەکاتەوە. کورەکە لە خۆی دەپرسی بۆچی پیش ئیستا بیری لە دایك و براو خوشکەکانی نەکردۆتەوە؟ لەبەرئەوە تا زیاتر بیری لەم مەسەلەیە دەکردەوە زیاتر کلۆلی و چارەرەشی خۆی بۆ دەردەکەوت.

گەنجەکە بریاردەدا دایکە پیرو پەریشانە کۆتکراوەکەی لەو بارودۆخە دژوارە رزگاربکات بۆیە بریاریدا لە ئیستاوە تواناکانی بۆ سەرنج راکیشانی خەلکانی دی و شمشیرەکەی بۆ خزمەتی ئەوانی دی بەکارنەهینێ بەلکو هەمو هیزو توانای خۆی بۆ رزگارکردنی دایکی بخاتەگەر. دایکی لەو چەند دیدارە نهینیەدا بە کورەکەی وتبو؛ خوشك و برای مولکداری گەورەو شیخ و سەرەك خیل و بازرگانی بچوك و دادوەرو جوتیاری هەیە.

گەنجەکە بە سواری ئەسپەکەی هەمو کەسوکاری خۆی دەدۆزیتەوەو سەرگوزشتەی خراپی وەزعی دایکیان بۆ دەگیریتەوەو رزگارکردنی دایکی بە پیویست دەزانی بەلام خوشك و براکانی بە بونی دایکیان نازانن و تەنانەت بیریان نەکردبوەوە لەوەی ئەوانیش خەلك ئاسا دایکی خۆیان هەبیت بەلکو بە لایانەوە گرنگ نەبو دایکیان

هـەبيت يـا نـە چونكـە ژيـانيكی دەولەمـەندو كامـەران دەژيـان و دلسـۆزترين دۆسـت و هاوپەيمانی ئەو كەسانەش بون كە دايكيان يەخسيرو كۆتكردبو، لەبەرئەوە حاشايان لـە دايك و برا گەنجەكەيان كرد.

گەنجەكــە بەرامبــەر بــە كەمتەرخــەمی و نابەرپرســياريتی بــراو خوشــكە دەولەمەندەكانی هەسـتی بـە دلتـەنگی و كەساسـييەكی زۆر دەكـرد و دلنيـا بـوو لـەوەی ناتوانيت پشـتيان پـێ ببەسـتيت بـۆ رزگـاركردنی دايكـی ئيـتر وەك دوا هـەوليك كەوتـە گەران بە شوين برا جوتيارەكەيدا. برا جوتيارەكەی پيـاويكی هـەژار بـو، ژيـانی لەسـەر پارچـە زەوييـەكی بچوك و گاليسكەيەكی بچوكی تەختـە بـەند بـو. ئوميـدی بـە ژيـان نــەبوو بــەلكو پيــاويكی كورتبــين و ناحــالی بــو. توانــای شــت وەرگرتنــی نــەبو، لــە سەرگوزشتەی بە ديل گرتن و ناهەمواری وەزعی دايكی حالی نەدەبوو.

هەرچەندە كورە گەنجەكە خۆيشی لـە بـارودۆخيك دا نـەبو ئـيرەيی پيبـبريت بـەلام سـوربو لەسـەر رزگـاركردنی دايكـی بۆيـە دوای بيركردنەوەيـەكی تيروتەسـەل بـۆی دەركەوت تەنها پشت بە بـرا جوتيارەكـەی دەبەسـتريت. لەبەرئـەوە پـەيوەندی لەگـەلدا پتەوكرد تا رۆژيكيان برا جوتيارەكەی دەستی كرد بە گيرانەوەی سەرگوزشتەی خوشك و براكانی كە چۆن مال و مولكيان بە تالان بـردوەو چۆن لەسـەر دەسـتی ئـەوان توشـی چەوسانەوەو ستەم بۆتەوە[١٣].

پيم وايە جگەرخوين زۆر باش لـە بـارودۆخی چينـە كۆمەلايەتييـەكانی كوردسـتان تيگەيشتوە چونكـە دەيزانـی هـۆی مـادی، مولكـدارە گـەورەو شـيخ و سـەرەك خيـل و بيروكراتەكانی وا ليكردوە نكۆلـی لـە ئەسـلی خۆيـان بكـەن بۆيـە پيويسـتە لـەو هۆيانـە تيبگــەين (بيگومــان ئــەم دەقــەی ئيســتا لەوانەيــە جياوازييــەكی زۆری لەگــەڵ كوردييەكـەيدا هـەبيت لەبەرئـەوەی ئـەم دەقـە كـراوە بـە توركـی- فرەنسـی- عـەرەبی و پاشان جاريكی دی كراوەتەوە بە كوردی بەلام سەد مەخابن كە نەمتوانی پوختەی ئەم روداوە لە خودی ديوانەكەی جگەرخوين وەربگرم ياخود بە لايـەنی كەمـەوە بـەراوردی بكەم چونكە ديوانەكەم لەبەردەست نەبو).

دووەم- شیوەکانی کارکردن و تایبە تمەندییەکانی بونیادی خیلە کۆچەرو ئاژەلدارەکان

کوردستان ناوچەیەکی شاخاوییەو دەکەویتە ناوجەرگەی رۆژهەلاتی نزیك و ئاژەلداری بە یەکیك لە گرنگترین سەرچاوەی داهاتی کورد دەژمیردرێ. خیل و خیزانە کوردەکان لە پیدەشتە فراوانەکاندا مەرومالاتیان دەلەوەرینن و ریگەش بە خەلکانی دی نادەن لە پەریزو لەوەرگەکانیان مەرومالات بلەوەرینن. کاتیك بچوکی پاوانەکان ئالیکی مەرومالاتیان بۆ دابین ناکات ئیتر ئاژەلدارەکانیش ناتوانن ژمارەی ئاژەلەکانیان زیادبکەن. بۆیە زەرەرو زیانیان لیدەکەویت ئەگەر خەلکانی دی لە دەرگەکانیان بەکاربهینن. ئەم بارودۆخە خیلە کوردەکانی لە یەکتری جیاکردۆتەوەو بووەتە مایەی دروستکردنی بونیادیکی خیلەکی داخراو. هەرخیلیك لە پیناوی پاراستنی سنوری لەوەرگەکەی شەری خیلەکانی دی دەکات بۆیە گروپی چەکداریان بۆ هینانە دی ئەم ئامانجە دروستکرد چونکە ریکخستنی بونیادی خیل بناغەیەکی لەباری بۆ دروستکردنی ئەو گروپانە هەبو، کەواتە تا ژمارەی مەرومالاتەکان زیادبکات فراوانکردنی سنوری لەوەرگەکان دەبیتە کاریکی پیویست، ئەمەش مانای شەرو پیکدادانی شەری نیوان خیلە دراوسیکان دەگەیەنیت بۆیە شەر بووە بە رەهەندیکی گرنگی نیوان خیلەکان.

مەترسی لە دەستدانی لەوەرگەکان هۆیەکی سەرەکی پەرتەوازەیی خیلەکان بوو. بیگومان ئەم کیشە گرنگە جگە لە کورد روبەروی گەلانی دی بووەتەوە. ئەم کیشە روبەروی سەرجەم ئەو میللەتانە بوەتەوە کە ئاژەلداری سەرچاوەی سەرەکی داهاتیان بووە. ئەگەر کشتوکال و ئاژەلداری پیکەوە بەراوردبکەین ئەوا دەبینین کشتوکال وەك سەرچاوەیەکی داهات پیویستی بە کاری زیاتر هەیە لەبەرئەوە لەم حالەتەدا ئەو خیزانانەی زەوی دەچینن پەیوەندی دۆستانە لەگەلّ خەلکانی کیلگە دراوسیکان دەبەستن چونکە کشتوکال خیزان و خیلەکان هاندەدا پەیوەندی ببەستن و هەوال بگۆرنەوەو کەشیکی لەبار بۆ لە دایك بون و گەشەکردنی هەستی نەتەوایەتی دەخولقینێ، بە پیچەوانەی ئاژەلداری کە لە ناوچەیەکی سنورداردا دەبێ و بە ئاشکرا

گیانی دوژمنایەتی "ئیمە دژی ئەوانین" دەچینیت، کەچی کشتوکال گەشە بە پەیوەندی نیوان خیلەکان دەدا.

لە چوارچیوەی ئەو پەیوەندییەی پیی دەوتریَ "ژیانیکی ئازاد" بە ئاشکرا خۆپەرستی دەبیتە مۆرکی رەفتاری تاکەکان و تەنها بیر لە خۆیان و کەسوکارو خیلەکەیان دەکەنەوە.

ئەو دەستیوەردانە دەرەکییانەی نەزمی ناوخۆو پەیوەندی ناوەکی خیل دەکەن بە ئامانجی خۆیان روبەروی پەرچەکرداری راستەوخۆ دەبنەوە. بەلاّم مەرجی سەرەکی سازشکردنی نیوان خیل و داگیرکەران ئەوەیە دەست لە بونیادو پەیوەندی ناوەکی خیل وەرنەدەن، بە وشەیەکی دی، خیل دەبیت بە کۆیلەی شالاّوبەران و ئەو خیلاّنەی پەلاماری لە وەرگەکانیان دەدەن ئەگەر نەتوانیت پاریزگاری لە نەزمی ناوخۆی بکات بۆیە لەم حالەتەدا خیل ناسنامەی خۆی لە دەست دەدا.

سییەم- کوردستان کەوتۆتە سەر ریگەی کۆچ و داگیرکەران

کاتیك لە سایەی ئەوەی پیی دەوتریَ "ژیانیکی ئازاد" گوشاریکی دەرەکی بەهیز دەکەویتە سەر هەریمەکە تەنها لەو کاتەدا خیل بەرگری خاك و لەوەرگاکەی خۆی دەکات بەلاّم بەرگری لە هەریمەکەو خیلەکانی دی ناکات. ئەو خیلەی روبەروی ئەو جۆرە گوشارە دەبیتەوە لە پیناوی مانەوەی خۆی و پاراستنی لەوەرگەکەی یا لەگەلّ دوژمنی دەرەکی ریکدەکەویت یا هاوکاری دوژمنەکەی دەکات. ئەم هەلویستە تەنها لەسەر حسابی خیلەکانی دی دەبیت. ئەگەر گوشاری دەرەکی لە هیزیکی داگیرکەری بەهیزەوە بیت بە گشتی خیل پیی وایە لەسەر دەستی ئەو هیزە رزگاری دەبیت و لەو حالەتەدا خیل ژیانیکی "ئازاد" بەسەر دەبات و کەس ناتوانیت بیچەوسینیتەوە خیل بە هەمو لقەکانی خۆیەوە ناتوانیت یەکبگریت و نیوەندیك بۆ بەرهەلستیکردنی داگیرکەری دەرەکی دروست بکات، ئەمەش مانای وایە ئەستەمە بتوانن داگیرکەران دەربکەن.

لەم حالەتەدا پێویستە پەیوەندی نێوان ئابوری خێل کە بە پلەی یەکەم پشت بە ئاژەڵدارییەوە دەبەستێت و هێزی داگیرکەر چارەسەر بکرێ. ژمارەیەك لەو خێڵانەی لە هێندێك شوێنی دیاریکراو ئاژەڵداری دەکەن پێشوەخت لەوەرگەو شوێنی نیشتەجێ بونی زستانەیان دەست نیشان دەکەن و لەوەرگەکانیان لە دەستدرێژی خەڵکانی دی دەپارێزن. کورد بەر لە شاڵاوی عەرەبەکان، واتە لە قۆناغی بە ئیسلامبونی لە سەدەی حەوتی زاینی ڕێکخستنی ئابوری و کۆمەڵایەتی لەو جۆرەی هەبو. من پێم وایە کورد بە یەکگرتویی ڕوبەڕوی شاڵاوبەران نەبۆتەوە، بەڵکو هەر خێڵێك بە جیا بەرگری لە زەوی و لەوەرگەکانی خۆی کردوە، واتە هەر خێڵێك بە مەبەستی لاوازکردنی خێڵە ناحەز یا دراوسێ یا دوژمنەکانی هاوکاری هێزی داگیرکەری کردوە، ئەمەش بە دیویکی دی ئەوە دەگەیەنێت کە کورد وەك میللەت لە پێناوی بەرژەوەندی خۆی خەباتی نەکردوە بەڵکو لە پێناوی بەرژەوەندی خەڵکانی دی خەباتی کردوە، بەوەش پاساو بۆ مانەوەی خۆی دەهێنێتەوە.

هێندێك دەقی دی ئەو تیۆرەی پێ ڕاست نیە کە دەڵێت کورد بەرامبەر بە شاڵاوەکانی عەرەب-ئیسلام یەکگرتو نەبوە بەڵکو پێیان وایە کورد بەرهەڵستی سوپای ئیسلامی کردوەو شەڕێکی خویناوی لە نێوان هەردوولا هەڵایساوە و سوپای عەرەب لەو شەڕەدا سەرکەوتنی بە دەست هێناوەو لە ئەنجامدا کوردە دیلە بە تەمەنەکانیان کوشتوە و گەنجەکانیان وەك کۆیلە و کچ و ژنەکانیشیان وەك کەنیزەك فرۆشتووە.

پەلاماری تورکە ئۆغۆزەکانی ئاسیای ناوەڕاست نەك هەر هەمان ڕوداوی لێکەوتەوە بەڵکو دژایەتی و ململانێی نێوان خێڵە کوردەکانی قووڵتر کرد. لە ڕاستیدا ئەو دژایەتی و ناکۆکییانە خۆیان هەر هەبون و داگیرکەران تەنها سودیان لێوەرگرت بۆ ئەوەی کوردستان کۆنترۆڵ بکەن. لە لایەکی دی، هێندێك لە خێڵەکان پەیوەندییان بە داگیرکەرانەوە دەکرد بۆ ئەوەی هەڵویستێکی بەهێزیان بەرامبەر بە خێڵەکانی دی هەبێت و ئەمەش لە نوسینی ئەو لێکۆڵیارو نوسەرانە بەدی دەکرێت کە لێکۆڵینەوە لەسەر مێژوی کورد دەکەن. هەروەها هێندێك نوسەر لە جیاتی ئەوەی جەخت لەسەر تایبەتمەندییەکانی میللەتی کورد بکەن بە عەرەب یا فارس یا تۆرانیان لە قەڵەم

دەدەن. ئەو ئیعتبارانـە پشت بـە سروشـتی پـەیوەندی نیـوان ئـەو نوسـەرانەو دەولەتـە عەرەب و فارس و تورکەکانەوە دەبەستیت. بـۆ نمونـە، ئـەو نوسـەرانە کورد بـە فـارس ناودەبەن ئەگەر پـەیوەندییان لەگـەڵ ئـیران هـەبیت بـە شـان و بـالی کوردا هەلئـەدەن بـەلام بـە فـارس دایـان دەنیـن. بیگومـان نوسـینەکانی ئـەو نوسـەرانە لـە ئاسـتی قسـەی پروپوچدایـە، لەگـەڵ ئەوەشـدا گرنگـی تایبـەتی خۆیـان هەیـە، چونکـە رەهـەندیکی سەرەکی لە فیکرو رەوشتی ئەو نوسەرانە ئاشکرا دەکات.

سەرباری ئەوەش، پەلامارەکان ئەو هەولانەیان لەناوبرد کە بـۆ بـە نیوەنـدی کـردن دەدراو جوگرافیای کوردسـتانیش کـە دەکەویتـە سـەر ریگـەی هـاتوچۆی داگیرکـەران لـە رۆژهەلاتـەوە بـۆ رۆژئـاوا بـە پیچەوانـەوە هـەمو هەولـەکانی ریکخسـتن و بـە نیوەنـدی کردنی لەباربرد. شالاوی عەرەبەکان لە سەدەی حەوتەمی زاینی و تورکە ئۆغۆزەکان لە سەدەی یازدەهەمی زاین و مەغۆلەکان لە سەدەی سیازدەهەم و شالاوی تەیمور لەنگ لـە سـەدەی پازدەهـەم کاریگەرییـەکی گـەورەی لەسـەر بونیـادی ئـابوری و کۆمەلایـەتی و سیاسـی کوردسـتان هـەبو. سـولتان سـەلیم سـالی ١٥١٤ (شـەری چـالدیران) بـە مەبەسـتی داگیرکردن پـەلاماری کوردسـتانی دا. شـەرەکانی عوسمـانی-فارسـی لایـەنیکی تراجیـدی هەبو چونکە لە لایەك سوپای هەردوولا لـە کوردسـتان شـەریان دەکـردو لـە لایـەکی دی وسوپای هەردولا پشتیان بە مرۆڤی کورد دەبەسـت. بیگومـان ئـەو روداوانـە گۆرانکـاری گرنگیان لە بونیادی کۆمەلی کوردەواریدا دروستکرد.

ئـەم بابەتـە لایـەنیکی دی هەیـە: لەبەرئـەوەی ئـاژەلدارە کوردەکـان لـە خیلـە کۆچەرییەکان بون لە کاتی شالاوەکاندا زۆر بە ئاسانی خۆیان لە بەرەنگاری داگیرکـەران دەدزییەوە. ئەم هەلویستە ئەو هەولانەی لاوازتر کرد کە بـۆ دروسـتکردنی سیسـتمیکی نیوەندی دەدرا تا خیلە کوردەکان کۆبکاتەوە. کـاتیك هینـدیك لـە خیلـەکان بـەرەنگاری شالاوبەران و داگیرکەران دەبونەوە خیلەکانی دی پەنایان بۆ چیـا بلنـدە دور دەسـتەکان دەبرد. زۆربەی خیلە ئاژەلدارەکان بە هەمو شیوەیەك هاوکاری یەکتریان رەتدەکـردەوە. بۆیە هەر جاریك کوردستان روبەروی داگیرکردن دەبو ئەم حالەتە دوبارە دەبوویەوە.

مەبەستم نیە باسی میژوی هەزاران سالەی کورد بکەم بەلکو هەولدەدەم گەشە بە گریمانە دیاریکراوەکانی بنەما مادییەکانی دابەشکردن و پارچەپارچە کردنی کوردستان بدەم. بۆ نمونە، بۆچی کورد بوو بە ئیسلام و نەبوو بە مەسیحی یاخود بۆچی لەسەر ئاینە کۆنەکەی خۆیان واتە ئاینی زەردەشتی نەمایەوە. ئەمەیان بابەتیکە خەلکیکی زۆری سەرقال کردوە. پیم وایە کورد توشی زەحمەت نەبوە کە ئیمانی بە ئیسلام هیناوە چونکە بە زۆر نەبوە بە ئیسلام ، رەنگە لە هیندیك شوین شەری خویناوی لە نیوان کورد و عەرەب رویدا بیت بەلام راستی دەکەمەوە ئیسلام لە کوردستان روبەروی هیچ کیشەیەك نەبۆتەوە چونکە ئیسلام وەك ئاینی دەولەت گەشەی کردوە هەروەها لەبەرئەوەی موسلمانە داگیرکەرەکان زۆر بەهیزبون دەزانین خیلە گۆشەگیرە کوردەکان بەرامبەر بەو هیزە گەورەیە چۆن هەلویستیان وەرگرتوە. خیلە کوردەکان لە ئەنجامی ریکەوتن لەگەلْ داگیرکەراندا دریژەیان بە ژیانی خۆیان دەداو لە سایەی ریکەوتن یا ملدان بۆ دەستەلاتی موسلمانەکان پاریزگارییان لە بونی خۆیان دەکرد. داگیرکەران ئەم خاسیتەی خیلە کوردەکانیان قۆزتەوەو گروپە چەکدارەکانیان بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بەکاردەهینا، بەلکو گروپە چەکدارەکانی کورد خۆبەخشانە بون بە شمشیری دەستی داگیرکەران. بیگومان مسۆگەر کردنی ژیانی هیندیك لە خیلەکان لەسەر حیسابی خیلەکانی دی بو، لەبەرئەوە تەنها لەم هەلومەرجەدا تیدەگەین بۆچی کورد نەبو بە مەسیحی چونکە مەسیحیەت وەك دینی هەژاران و شۆرشیك لە دژی سیستمی بالادەست گەشەی دەکردو ئاینی مەسیحی لە سەرەتای مەسیحیەتدا هیچ هاندەریکی نەبوو ولاتانی دی داگیر بکات، و ئاینی مەسیحی هەرەشەی لە سیستمی خیلەکی کورد نەدەکردو دۆخیکی ئەوتۆی نەدەخولقاند هەرەشە لە بونی کورد بکات. پیم وایە ئیسلام- مەسیحیەت لە رووی بونیادو گەشەکردن و پەیوەندییان بە دەولەتەوە جیاوازی زۆر لە نیواندا هەیە[١٤].

گریمانەیەکی دی هەیە پەیوەندی بە ژیانی کۆچەری و ئاژەلداری و بونیادی خیلەکی و شیوەی ژیانی نیشتەجیْ بونی کوردەوە هەیە پیش ئەوەی بە ئاینی ئیسلام

ئاشنا بیت. کورد پیش ئەوەی ببیت بە ئیسلام قۆناغی سیستمی خیلەکی و ژیانی کۆچەری تیپەراندبوو، هەروەها لە ناوچەی میزوپۆتامیا (ناوچەی نیوان دوو رووبار) کۆمەلگەی کشتوکالییان دامەزراندبوو. کورد لەو سەردەمەدا دراوسێی عەرەب بوەو هیندیك جاریش لەسەر حیسابی ئەوان گەشەی کردوە. لە داگیرکردنی ئیسلامەوە تا سەردەمی ئەمەوی زۆرینەی کورد بە کشتوکالەوە خەریك بووە. لەو سەردەمەدا خیلە عەرەبەکان بە پالپشتی دەولەت شەری کوردیان دەکرد، بەلاّم لەبەرئەوەی دەولەت پشگیری لە کورد نەدەکرد بە ناچاری و بۆ خۆپاراستن پەنایان بۆ چیاکان دەبرد. بەمشیوەیە سیستمی کۆچەری و پەیوەندی خیلایەتی و ئاژەلداری جاریکی دی بۆ کوردستان گەرایەوە. زۆریك لە میژنووسان بروایان بەم گریمانەیە هەیە، لەوانەش **Ziya Gokalp** و خەلکای دی

(Ziya Gokalp, Kurt Asiretleri Uzerinde, Sosyolojik Arastirmalar, Komal Yayinlari, Istanbul, 1976).

لە لایەکی دی، لیکۆلیاران دوپاتی دەکەنەوە کە بەشیکی زۆری کورد مەسیحی بوە بەلاّم دوای ئەوەی ئاینی ئیسلامی وەرگرتوە ژمارەیەکیان بوون بە موسلمان و بەشەکەی دی لەسەر ئاینی خۆیان مانەوە و تیکەلی ئەرمەنیەکان بون. کوردە مەسیحیەکان بە ئاین و ئینتمای نەتەوایەتی خۆیانەوە پابەندبون. کوردە مەسیحیەکان بە زۆری لە ناوچەی پەریڤانی ئەرمینیا دەژین.

کورد لە سەدەی دەهەم و یازدەهەم بە هۆی لاوازی ئیمپراتۆریتی ئەمەوی هەولیکی زۆریدا ریزەکانی خۆی ریکبخات، هەولی مەروانییەکان لە ناوچەی دیاربەکرو جزیرەو حەسنەوییەکان لە باشوری کوردستان بە مەبەستی یەکگرتنەوەی خیلەکانی کورد بوو، هەروەها لە رۆژهەلاّتی کوردستان و لە ناوچەکانی لورستانی گەورەو بچوك هەمان هەولی یەکگرتنەوە هەستی پیدەکرا. هەر لەو ماوەیەدا یەکیك لە خیلە کوردەکان دەولەتی ئەیوبی دامەزراند بەلاّم شالاّوی بەردەوامی تورکە ئۆغۆزەکان ئەو پرۆسەیەی لەباربرد. سەرباری ئەوەش کورد نەیتوانی بونیادی سیاسی ریکبخات بۆیە خیلە کوردەکان بە هۆی بونیادی داخراوی خیل نەیانتوانی یەکبگرن.

چوارەم- فرەیی سەرچاوە سروشتیەکانی کوردستان

سەرچاوە سروشتیەکانی کوردستان یەکیك بوو لە هۆکانی لاوازکردنی کوردستان و کۆمەلگەی کوردەواری. دەولەتە رۆژئاواییەکان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا بۆیان دەرکەوت کوردستان سەرچاوەی سروشتی زۆری هەیە بۆیە کاتیك بیرە نەوتی زۆر گرنگیان دۆزییەوە دەولەتە ئیمپریالییەکان لە نیوان خۆیاندا کەوتنە پیشبرکێ بۆ ئەوەی دەست بەسەر بیرە نەوتەکاندا بگرن. بەمشیوەیە بە هیدی هیدی سامانی کوردستان بووە گەورەترین دوژمنی کورد. کاتیك دەولەتە ئیپمریالی و کۆلۆنیالییەکان دلنیا بون لەوەی هەمو خاکی کوردستانیان بۆ کۆنترۆل ناکرێ پلانی دابەشکردنیان دارشت تا بە باشترین شیوە کوردستان کۆنترۆل بکەن. بەوەش زۆری سەرچاوەی سروشتی کوردستان دەچیتە پال هۆکانی لاوازی و دابەشکردنی کوردستان کە پیشتر باسم کردوەو بریتین لە: ئابوری ئاژەلداری کە پشت بە بونیادی خیل دەبەستیت و گرنگی ئیستراتیجی جوگرافیای کوردستان کە دەکەویتە سەر ریگەی هاتوچۆی داگیرکەران. ئەم پیوەرە تازەیە کارئاسانی لە دابەشکردن و پارچە پارچە کردنی کوردستاندا کردو بەوەش پرۆسەی دابەشکردن قولتر و فراوانتر بووە.

بە گشتی زۆری سەرچاوەی سروشتی دەبیتە مایەی خۆشگوزەرانی ئابوری و پیشکەوتنی کۆمەل بەلام سەبارەت بە کورد ئەو ئەنجامەی لینەکەوتەوە چونکە کورد خاوەنی ولات و نیشتمانی خۆی نەبو. ململانیی نیوان دەولەتە ئیمپریالی و کۆلۆنیالییەکان بە مەبەستی کۆنترۆل کردنی سەرچاوەی سروشتی کوردستان هەمیشە دژی بەرژەوەندییەکانی کورد بوەو هاوکاری نیوان ئەو دەولەتانە خەباتی رزگاریخوازی کوردی نوقمی دەریایەکی خوین کردوە.

پینجەم- بونیادی سیاسی خیلە کۆچەرەکانی کورد

بیگومان بونیادی خیلەکی کورد ترسناکترین لایەنی لاوازی کۆمەلگەی کوردەوارییە. شیوەی ریکسختنی خیلەکی کۆمەلگەی کوردەواری و سروشتی چالاکی ئـابوری کـە پشت بـە ئـابوری ئـاژەلداری دەبەسـتیت جیـاوازی زۆری نیـە لەگـەڵ میللـەتانی وەك تـورك و مەغۆل و لە ئاسیای ناوەراست و عەرەب لە رۆژهەلاتی ناوەراسـت و بەربـەر لـە بـاكوری ئەفریقیا.. هتد. بە شیوەیەکی ئاسایی خیل لە چەند تیرەو گروپیك دروست دەبیت کە پییان وایە بۆ بەرەبابیك دەگەرینەوەو پەیوەندی نیوانیـان لەسـەر خزمایـەتی دروست دەبیٚ و ئـەندامانی خیـل بـە یـەك زمـان یـا بـە یـەك زاراوە قسـە دەکـەن و نـەریت و کولتوریکی هاوبەشیان هەیە. خیل لە ریکخستنی سیانی کۆمەلگەی کوردەواری بە پلەی یەکـەم دیـت. ریکخسـتنی کۆمەلایـەتی لـە دەزگـای خـیزان و عەشـیرەت پیکدیـت و پەیوەندی نیوانیان لەسەر خزمایەتی و رەچەلەکی هاوبەش دادەمەزریت.

ئەو خیلانەی ژیان و گوزەرانیان لەسـەر ئـاژەلداری بـەند بـو زۆر جاران نیشتەجیٚ نەدەبوون و یاخود لە دوای نیشتەجیٚ بونیان وازیان لە نەریتی خۆیـان نـەدەهینا. ئـەو خیلانە لە دوای نیشتەجیٚ بونیان دەستیان کرد بە فەلاحـەت کـردن بـەلام پییـان وابـو یـەك ئەسـلیان هەیـە. ئـەو خیلانـە بـە دریژایـی سـەدان سال لـە ریگـەی هینـانی ژنـی رفینراو یەخسیری خیل و نەتەوەکانی ترەوەو کۆیلـەو کریکارە کشـتوکالییەکان.. هتـد، خوینیان تیکەل بە خوینی خیل و میللەتانی دی دەبیت. بۆ نمونە لـە کـاتی شـەرەکاندا خەلکانی خیلی دۆراو دەبن بە رەعیەتی خیلی سەرکەوتو ئەگەرچی خیلـە دۆراوەکـەش شانازی بە بن و بنەچەی خۆیەوە دەکات.

خیـل کۆمەلگەیـەکی بچوکەو ئەندامـەکانی لـە ریگـەی پـەیوەندی خزمایەتییـەوە یەکدەگرن. خیل بـە شـیوەیەك خـۆی ریکدەخـات تـا بتوانـیٚ وەلامـی پیداویسـتییەکانی ژیـان بداتـەوە، واتـە خیـل بنکەیـەکی ئـابوری دروسـتدەکات. خیـل بـە مەبەسـتی خۆپاراستن لەو مەترسییانەی هەرەشە لە سامانی ئاژەل یا بەروبومی کشـتوکالی دەکـات یا بە هۆی پیشـبرکیٚی لەگـەڵ خیلـە ناحـەزەکانی دی یـا لـە کـاتی گـەرمیان و کویسـتان

دروست دەبێت بۆ ئەوەی پاریزگاری لە هێزی خێل و بنەماڵە بکات، هەروەها خێل لە دەرەوەی چوارچێوەی خێزان ژن و ژنخوازی دەکات.

رەچەڵەك و بن و بنەچەی خێل و پەیوەندی خوێن و خزمایەتی بە ژنهێنان دروست نابێ بەڵکو لە ریگەی منالبونەوە دروست دەبێ، ئەمەش مانای سیستمی باوکایەتی دەگەیەنێت، واتە ناوو، ئابروو میراتی بە پێی سیسمی باوکایەتی دەست نیشاندەکرێ.

لەبەرئەوەی خێل کۆمەڵگەیەکە پشت بە کاری بە کۆمەل دەبەستێت بۆیە ئامرازەکانی بەرهەمهێنان بە مولکی هەمو خێل دادەنرێ و بە تەمەنترین کەس بە هەڵبژاردن خێل بەرێوە دەبات و لەسەر شێوەی کارکردن ژن و پیاو بە کۆمەل بریار دەدەن. پەیدابون و بڵاوبونەوەی سیستمی مولکداریتی تایبەت و دابەشکردنی کار هۆی راستەقینەی داروخانی بونیادی خێل بو.

پەیکەری خێزان لە خێلە کۆچەرییەکاندا تەنها لە باوك و دایك و منالەکانیان دروست نابێت بەڵکو زۆر جاران باپیرو کورەکەی و کورەزاکانی دەگریتەوەو لە هێندیك حالەتی دەگمەندا خێزان لە باپیرەو داپیرەو کورو کورەزاکانیشیان دروست دەبێت. لە راستیدا ئەو جۆرە خێزانانە کۆمەڵگەیەکی بچوکەو خەلکانیکی زۆر لە ژێر چەتری خێزانیکدا لە ژمارەیەك خانوی بچوك پیکەوە دەژین. کاتیك ژمارەی خانوەکان زیاد دەکات خودی خێزانەکان دەبێت بە عەشیرەتیکی تازە. خێل لە (٣-٤) یا تەنانەت (١٠) عەشیرەت دروست دەبێت. عەشیرەتەکان تا ژمارەیان زیاتر بێ و روبەری لەوەرگەکانیان فراوانتر بێ ژمارەی ئەو کەسانەش زیاتر دەبێ کە لە دەرەوە پەیوەندی بە خێلەوە دەکەن و بەوەش خێل گەورەتر دەبێت و سەرزەمینیکی فراوانتر کۆنترۆل دەکات و زۆر جاران ئەو گەورە بوونە لەسەر حیسابی خێلەکانی دی دیتەدی.

خێلەکانی کورد لە ئەنجامی زۆربونی ژمارەی دانیشتوانی کوردستان ژمارەیان زیاتر بووە. هەروەها هەلومەرجی جوگرافیاو پێداویستی لەوەرگەکانی گەرمیان و کوێستان بەشداری لە زۆربونی ژمارەی خێلەکان دەکەن.

خیل یەکەیەکی سیاسی تەکنیکی- کارگیریيە. لە راستیدا خیل "دەولەتیکی" بچوکەو ناوکی ریکخستنی حکومەتیك پیکدەهینیّ. لە سیستمی خیل دابەشکردنی ئەرك و فرمان هەر لە سەرەك خیلەوە تا سەرەك خیزان دەگریتەوە. خیل بە پەیوەندی خوین، واتە پەیوەندی خزمایەتی و سیستمی سەرکردایەتی کردن و گویرایەلی دەبیتە دەزگایەکی بە دیسپلین، بەلاّم ئەم دیسپلینە تەنها کاروباری ناوخوّی خیل دەگریتەوە چونکە پەیوەندی نیوان خیلەکان و پەیوەندی بە خیل و نەتەوەکانی ترەوە بیسەروبەری بالی بەسەرا دەکیشیت. خیل هەمیشە بە وریایی دەروانیتە ئەو مەترسیانەی لە دەرەوە هەرەشەی لیدەکات. هەرکاتیك خیلەکانی ناوچەکە یا خیلەکانی نەتەوە دراوسیکان بەرەو لاوازی بروّن یەکسەر شەروتالاّنکردن دەست پیدەکات و بچوکترین دەرفەت دەقوّزنەوە بوّ ئەوەی دەست بە سەر بەروبومی ئەو خیلاّنەدا بگرن کە کشتوکال دەکەن.

دەکریّ بوّ خوّپاراستن لە شەری نیوخوّیی خیلەکان کوّنفدراسیوّنیکی سیاسی لەسەر ئاستی سەرەك خیلەکان دامەزریت بەلاّم پیویستە سەرەك خیلەکان واز لە هیندیك دەسکەوتی خوّیان بهینن بوّ سەرکردایەتی کوّنفدراسیوّنەکە. ئەم کارە لەبەر سروشتی بونیادی ناوخوّی خیل کاریکی زوّر زەحمەتە لەبەرئەوەی میملانیی نیوان خیلەکان لە پیناوی ناوو ناوبانگ و رەچەلەك و شەرەف کوّسپیکی گەورە لە بەردەم کوّنفدراسیونەکە دروستدەکات. کاتیك یەکیك لە خیلەکان ئەوەندە بەهیزبیت بتوانیت هەمو خیلەکانی دی بخاتە ژیر رکیفی خوّیەوە ئەوکاتە یەکیتی سیاسی نیوان خیلەکان دادەمەزریت. ئەمەش هەنگاویکی زوّر گرنگە بوّ ئەوەی دەولەت دروست بیت، واتە لە پیناوی ئەوەی ریکخستنیکی نیوەندی دروست بکریّ.

بۆچی دەوڵەتیکی کوردی لە رۆژهەڵاتی نزیك دروست نەبو؟
چۆن کورد ملکەچی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" کرا؟

لە سایەی سیستمی خیلەکیدا بە دەگمەن زیدە بەرهەم دەبیٚ. خیل - وەك ریسایەکی گشتی- تەنها بە گویرەی پیداویستیەکانی خۆی بەرهەم دەهینیٚ، ئەمەش حالەتی شەرو ململانیی بەردەوام لە نیوان خیلەکان دروستدەکات. شەرەفنامەی بەدلیسی: بە تیروتەسەلی پشیوی نیوان خیلە کوردەکانی باس کردوە.

یەکیك لە هۆ گرنگەکانی کەمی زیدە بەرهەمی خیل پەیوەندی بە خزمایەتی نیوان سەرەك خیل و ئەندامەکانیەوە هەیە چونکە پەیوەندی خوین و خزمایەتی ناهیلیت دژایەتی لە نیوان هەردوولا دەربکەویت. سیستمی فیودالی لە ئەوروپا ئەم حالەتەی تیا بەدیناکریت لەبەرئەوەی پەیوەندی نیوان ئاغاو ئەو کۆیلانەی لە زەویوزارەکانی کاریان دەکرد لەسەر زیدە بەرهەم و کەلەکەبونی سامان دامەزرابو کە دواتر دژایەتی نیوان کۆیلەو مولکدارەکانی لیکەوتەوە.

ئەو کۆمەلگانەی گەشەکردنیان لە کۆمەلگەی کوردەواری دەچیت، چەمکی مولکایەتی تیا بەرجەستە نەبوو، هەروەها ئەم چەمکە هیچ ئیعتباریکی بۆ دانانریت بۆیە لەم حالەتەدا چەمکی دادپەروەریش گەشە ناکات- ئەم حالەتە لەسەر کۆمەلگەی تورکی و مەغولی پیادە دەبیت. ئەو خیلانە ئەوەندەی هیزی سەربازی بواری پیدابن روبەریکی بەرفراوانیان لە خاکی میللەتانی دی داگیرکردوەو ئیدعای خاوەنداریتی ئەو سەرزەمینانەیان کردوەو سەروەری ئەو میللەتانەشیان لەسەر خاك و زەوی خۆیان رەتکردۆتەوە.

بە پیی هیندیك دیدوبۆچونی دی سیستمی خیل زیدە بەرهەمی هەبوە بەلام ئەو زیدە بەرهەمە مولکی تایبەت بوەو لەم حالەتەدا دژایەتی نیوان سەرەك خیل و ئەندامەکانی سەرهەلداو دەرئەکەویٚ. ئەم حالەتە لە دوای جیگیربون و دەسکردن بە کشتوکال بە تەواوەتی بە دیارکەوت، کەچی لەگەل ئەوەشدا پیداویستیەکانی بن و بنەچەو شەرەف هەر مایەوە. ئەمەش یەکیکە لە خالە لاوازە سەرەکیەکانی کۆمەلگەی

کوردەواری. ئەو کۆمەڵگانەی بەردەوام ژمارەی خیلەکانی زیاد دەکات و پیداویستیەکانی بن و بنەچەو شـەرەف تییدا سـەروەر دەبیت لەبـەر فرەیـی ئـارەزوەو بۆچونـەکان زۆر زەحمەتـە بتوانیـت ریکخستنیکی نیوەنـدی بـۆ سـەرکردایەتی کـردن و بـەریوەبردنی کاروبـاری خیلـەکان دامـەزرینیت. بیگومـان نـاتوانریت هـەمو داواکارییـەکان جیبـەجیّ بکریّ، ئەمە سەرباری ئەوەی کەشیکی لەبار بۆ یەکگرتن دروست نابیت چونکە دەولەت بـە دەسـتەلاٌتیکی نیوەنـدی خـاوەن دەسـتەلاٌتیکی گشـتگیر دادەمـەزریت. هـەروەها جوگرافیـای کوردسـتانیش بـۆ دروسـتکردنی دەسـتەلاٌتیکی نیوەنـدی لـەبار نـەبو بـەلکو تۆپۆگرافیـای زەوییەکـەی بـە چیـا سـەرکەش و دۆلـی قـول و روبـاری خـورو نـەبونی ریگەوبان هاندەریك بوون بۆ دروست بونی بونیادی دەستەگەری و سەربەخۆی.

ئیبن خـەلدون ئـەم حالەتـەی بەمشیوەیە وەسف کـردوە: "ئـەو مەلبەندانـەی فـرە خیل و فرە کۆمەلگەیە زەحمەتە دەولەتیکی بەهیزو جیگیری تیا دامەزریت". بروانە:
(Mukaddima I,2 a. Ed, Dergah Yayinlari, Istanbul, 1988. pp. 496-499).

لە کوردستاندا کە خیلی دراوسیّ و نزیـك بـە یـەك زۆرن زۆر سروشـتیە "تاکـەکانی بۆ دەستەلاٌتیکی بالاٌ ملنەدەن" و "دەستەلاٌتیکی بالاٌیان پیّ قبول نەبیت"، هـەروەها لـە کوردسـتان گروپـی دی هەیـە لـە پـەراویزی سیسـتمی خیلاٌیـەتی کـوردا دەژیـن. ئـەو گروپانە هیچ سیفەتیکی خیلەکیان تیا نیەو لە ناوچە شاخاوییە دوردەستەکان دەژیـن. ئەو خیلاٌنە بە هۆی دوری ناوچەکانیان لە ریگەی سەرەکی شاروگوندەکان بـە دەگمـەن روبەروی سوپای عەرەب و سەلجوق و جەنگیز خان بونەتەوە.

لە پال ئەو گروپانەی سەرەوە گروپی ئەرمەنی و سـریانی و ئەرسودوکسـی و تـورك و چەرکـەس و.. هتـد، لـە ناوچـە جیاوازەکـانی کوردسـتان هـەبون وەك مەسـیحی و یەهودی و کوردی ئیزیدی و سوننە و عەلەوی و حەنەفی و شافعی.. هتد.

یەکیك لە خەسلەتە گرنگەکانی بونیادی خیل ئەوەیە ریگە نادات کەشیکی لەبار بۆ کارکردن گەشە بکات چونکە بونیادی خیل سیستمی هەرەمی بۆ کەسایەتییەکان هەیـە. بـە پیـی ئـەم سیسـتمە ئـەو کەسـانەی نازنـاوی ئاشـیر، واتـە "کورانـی خیـلّ"یـان هەیـە کارناکـەن وەك داربریـن و دارهینـان ئەوانـە لایـان وایـە هەرکـەس پلەوپایـەی کۆمەلاٌیـەتییان لـەوان کـەمتر بـیّ مسـکینی ئەوانـە. چـالاکی ئاشـیرەکان بریتیـە لـە

راوکـردن و بەشداریکردن لــە شـەرو.. هتـد. یـەکێك لـە تایبەتمەندییـە گرنگـەکانی سیستمی خێـڵ ئەوەیە کە کارکردن بـە ناشایستە دەزانرێت و ئەمـەش یەکێکە لــەو هۆیانەی بونیادی خێلی ئیفلیج کردوە، هەروەها یەکێکە لەو هۆیانـەی تیماندەگـەیینێ کە هۆی دواکەوتن و گەشەنەکردنی پەیوەندییەکانی سەرمایەداری چیە.

هـەروەك لـە سـەرەوە باسمان کـردوە بونیـادی خێـل لایــەنێکی لاوازی کۆمەلگـەی کوردەوارییە لە بەردەم دروست بونی دەستەڵاتێکی نیوەندی. ئەم لاوازییـە خەسلەتێك نیە تایبەت بە کورد بەلکو لە هەمو میللەتەکانی دی هەبوە، بۆ نمونە عەرەب و تـورك. ئیمپریالیزمی بریتانی لە ساڵانی بیستەکان و لە کاتی پیادەکردنی سیاسـەتی "پەرتکە-زالبە" ئەم لاوازییەی لە دژی عەرەب قۆزتەوەو چەند دەولەتێکی عەرەبی دروست کـرد لە جیاتی ئـەوەی دەولـەتێکی عـەرەبی دروست بکات چونکـە خێلـە عەرەبـەکان زۆر هەستیار بـون بەرامبـەر بـە ملکەچ کـردن بـۆ خێلـەکانی دی یا لـە ژێر سـەرکردایەتی خێلێکـی دی بمیننـەوە بۆیـە ئیمپریـالیزمی بریتـانی دروسـتکردنی چـەند دەولـەتێکی عەرەبی بە ئاسانترین چارەسەر دادەنا.

نــەبونی دەولــەت و دەســتەلاتێکی نیوەنـدی دیاردەیەکـە لەگـەڵ رەگـەزەکانی دی دینەمۆی کۆمەلگەو دەستیوەردانە دەرەکییـەکان یەکدەگریتـەوە. پیشتر رونمکردۆتـەوە هۆیـەکی سـەرەکی دروسـت نـەبونی دەولـەت و دەسـتەلاتێکی نیوەنـدی جوگرافیـای کوردستان بوو کـە دەکەویتـە سـەر ریگـەی هـاتوچۆی داگیرکـەران، هـەروەها هـەولمداوە روپیویکی (مسح) گشتی بکەم لەسەر ژیانی کورد لە سەدەکانی پیش ئیسلام.

کـاتێك تورکـە ئۆغۆزەکانی ئاسـیای ناوەراسـت لـە ناوچـەکانی فـارس و عراقـەوە گەیشـتنە ئــەنادۆل و کوردسـتان بونیـادی خێلـی وەك ئۆغرەکـان هـەبو، بـۆ نمونــە مەروانیـەکان و حەسـنەوییەکان و شـەدادییەکان و روادییـەکان.. هتـد. ئـەو خێلانــە قوارەیەکی شیوە دەولەتیان هەبو بەلام لە ماوەی پەلامارەکانی تورکە ئۆغزەکان هیـدی هیدی ئەو پەیکەرانە خەسلەتی خۆیان لە دەسـت دا چونکـە ئـەو خێـل -دەولـەت- تانـە رازیبـون مـل بـۆ سـەلجوقیەکان کـەچ بکـەن بـە مـەرجێك سـەربەخۆییان لـە کاروبـاری ناوخۆی خێلەکان پیبدرێ.

سەرباری بونیادی ئـابوری ئاژەلداری و بونیـادی خیـل کـە پشت بـە بـن و بنەچەو پەیوەندی خوین و چەمکی شەرەف دەبەستیت ئەو شالاوو پەلامارانـەش ریگـەیان نـەدا دەستەلاتیکی نیوەندی لە کوردستان دروست بیت. کوردستان دوابەدوای ئەو شالاوانە لە لایـەن ئیمـپراتۆریتی عوسمـانی-فـارس گـەمارۆ دراو لـە راسـتیدا کوردســـتان دەوری ناوچەیـەکی دابـراوی دەبینـی. گرنگـترین بەلگـەش لەسـەر ئــەو قسـانە ئیمـپراتۆریتی عوسمانی- فارسی بەردەوام لەسەر خاکی کوردسـتان شـەریان دەکـرد، بـەلکو لـە واقیعـدا هـەردوولا بـە سـەربازی کـورد شـەریان دەکـرد. هـەروەها کـوردە سوننەو عەلەوییـەکان رەهەندیکی دی ئەم کیشەیە بون.

لە کۆتاییدا دەولەتە ئیپمریالی و کۆلۆنیالییەکان لـە پینـاوی کۆنـترۆلکردنی سـامانی سروشتی کوردستان بە تایبەتی بیرە نەوتەکان ململانییان دەکرد.

کۆمەلگەی کوردەواری ئامادەگی شـەری تیـا نـەبو تـا ئـەرکی هـیزە ئیمپریـالی و کۆلۆنیالیـەکان سـانا بکـات بۆیــە ئـەم دوو فاکتـەرەی دوایـی پارچـە پارچـە کـردن و دابەشکردنی کوردستانی کرد بە شتیکی حەتمی بـۆ ئـەوەی کۆنـترۆلکردن و تـالانکردنی سامانی سروشتی ئاسانتر بیت.

کـاتیك ئـەو فاکتەرانـە دەچیتـە پـال دینــەمۆی نـاوەکی کۆمەلگــەو کاریگــەرە دەرەکیـەکان پیویسـتە سـەرمان سورنەمینێ لـەوەی بۆچـی دەسـتەلاتیکی نیوەنـدی لـە کوردستان دروست نەبو بەلام لە رۆژهەلاتی نزیك دروست بوو.

دەستەواژەی "کورد خولیای ئازادییە" چ مانایەك دەگەیەنێت؟

زۆر جاران دەوترێ کورد خولیای ئازادییەو پرەنسیپی سەرەکی ژیانیان ئەوەیە بە ئازادی بژین و سەر بۆ کەس شۆرنەکەن. ئەم گوتەیە لەسەر ژیانی تاکەکانیش پیادە دەبێت. راستە کورد لە دژی کورد بەرگری لە ئازادی خۆی دەکات بەلام ئایا دژی ستەم و چەوساندنەوەی ئەو دەولەتانەی گەمە بە چارەنوسیان دەکەن بەرگری لە ئازادی و کەرامەتی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن؟ ئەگەر مەسەلەی توانای بەرگریکردن لە ئازادی بەلاوە بنیین ئایا داوای ئازادی لە دەولەتە داگیرکەرەکان دەکەن؟، روداوەکانی کۆمەلی کوردەواری ئەو قسەلۆکانە بە درۆ دەخەنەوە. ئەگەر بابەتی تۆلەسەندنەوە بە نمونە وەربگرین ئنجا دەزانرێ کورد تا چ ئاستیك بە "ئازایەتی و قارەمانی و بویری" ناوی دەرکردوە. چەند گروپی خیلیك لەناو خۆیاندا یا لەگەلْ خیلیکی دراوسێی خۆیان، لەوانەیە خزمایەتیشیان لە نیواندا هەبیت لەسەر مەسەلەی شەرەف بە شەر دین و کوژراو و برینداریکی زۆریان دەبیت بۆ ئەوەی پەلەی شەرەف لەسەر شانی خۆیان بسرنەوە. بەلام پیاوانی جەندرمە و یەکتری لەتوپەت نەکەن خۆیان بە دوور دەگرن و تەنها کاتیك تەدەخول دەکەن کە رەوشتی ئەو قارەمانانە ریسوایی و جیگای بەزەییە ئیتر ئەوەی بە زیندویتی مابیتەوە بە ریز کەلەپچەیان دەکەن بەرەو بنکەی پۆلیس پەلکیشیان دەکەن، تەنانەت زۆرجاران ژن و منالْ و کەسوکاری شەرکەرەکانیش بە کەلەبچە کراوی بەرەو بنکەی پۆلیس پەلکیش دەکەن. گەورە لیپرسراوی دەستەیەکی سەربازی یا سەربازیکی ئاسایی دەتوانیت ئەم کارە بکات، کەچی شەرکەرە ئازاکان بە بیهودە لە جەندرمەکان دەپارینەوە بۆ ئەوەی بەرەلایان بکەن.

لە بنکەی پۆلیس یا بەندیخانەکان ژنان بە تایبەتی کچان جیادەکرینەوە بۆ ئەوەی سەربازو جەندرمەکان دەستدریژی بکەنە سەریان. لەم حالەتەدا ئەو میرخاسانەی لە شەری تۆلەسەندنەوەی ئابروتکاویان سلیان لە مردن نەدەکردەوە چ دەکەن؟ ئەو میرخاسانەی دەیانزانی جەندرمەو سەربازەکان چ لە ژن و کچ و خوشکەکانیان دەکەن بەلام بیدەنگ دەبن.

ئـەو قارەمانانـەی بیبەزەییانـە یـەکتریان دەکوشت و شـیر ئاسـا شـەری شـەرەفیان دەکـرد تەنانـەت نـاویرن هـەوالی چارەنوسـی ژن و کـچ و خوشـکەکانیان لـە سـەربازو جەندرمـەکان بپرسـن. ئەمـە چ چـەمکیکی ئازادییـە؟ ئایا ئەمـە رەفتـاری کەسـیکە بـە ئازادی و سەربەخۆیی و سەربەرزی خۆی بنازیت؟ هـەولدەدەم ئـەو بنـەما مادییـەی لـە پشت ئەم هەلویست و رەفتارەوەیە لیکبدەمەوە.

لە سـەرەتاوە پیـم باشـە ئامـاژە بـە دژایـەتی نیـوان ئـازادی و سـەربەخۆیی تاکەکـەس و ئـازادی بـە شـیوەیەکی گشتی بکـەم چونکـە یـەکیکیان کاریگـەری ئـەوی دی نـاهیلیت. پیشـتر ئەوەم رونکردۆتەوە کورد لە چوارچیوەی بونیادی خیل پشت بە ئاژەلداری دەبەسـتیت. ئـەم دەزگـا کۆمەلایەتیـە (سیستمی خیلـەکی) خیـل و تاکـەکان لـە یـەکتری جیادەکاتـەوە. کـاتیك هەر خیلیك هەولدەدا لەوەرگەکەی لە دەستدریژی ئەوانی دی بپاریزیت ئەم جیاکردنەوەیـە قولـترو چرتـر دەبیتـەوە. ئـەم دیاردەیـە پـەیوەندی نیـوان تاکـەکان لاواز دەکـات، هـەروەها نـاهیلیت دانیشتوان بـە چـری لـە شـوینیکدا کۆببنـەوە. ئەمـە سـەرەرای ئـەوەی فاکتـەری جوگرافیـاو دوری نیـوان گوندەکـان دەبیتـە مایـەی دورەپـەریزی و پەرتـەوازەیی تاکـەکان. لـیرەدا بۆمـان دەردەکـەویت بۆچـی هەسـتی نەتەوایـەتی گەشـە ناکـات. ئـەو ناوچانـەی دانیشتوانی لە یەك دورن و هـەر (٣-٥) مـالیك لـە بـەرزایی شاخەکان یا لـە قولایـی دۆلـەکان پـەرش و بلاوبونەتـەوەو پـەیوەندی کۆمەلایـەتی و ئـابوری تاکـەکانی لـە جیـی نەبوانـەو هەوال و بیروراکان بە دەگمەن بلاودەبیتەوە، هەستی نەتەوایەتی بەهیز لەو ناوچانـە گەشـە ناکات لەبەرئـەوەی هەسـتی نەتەوایـەتی لـەو ژینگـە ئـابوری و کۆمەلایەتییـە گەشـە ناکـات. ئـەندامانی خیـل نـاتوانن واز لـە پابـەندی خیـل و سـەرەك خیـل بـهینن بۆیـە تـا ئـەو بەربەستانە بە یەکجارەکی لەناونەبریت ئەسـتەمە هەسـتی نەتەوایـەتی گەشـە بکـات و ئـەو بەربەسـتانەش تەنـها لـە ریگـەی پرۆسـەی گەشەسـەندنی وشـیاری نەتەوایەتییـەوە لەناودەبریت، واتە گواستنەوەی هەستی نەتەوایەتی لە ئاستی خیلەوە بۆ ئاستی نەتەوە.

شتیکی ئاساییە ئەو کەسانەی لە هەلومـەرجیکی ئـابوری و کۆمەلایـەتی و کولتـوری لـەو جـۆرە پـەروەردە دەبـن خـەلکانیکی خۆپەرسـتن و تەنـها بـیر لـە ئـازادی کەسـیتی خۆیان دەکەنەوە.

پيشتر ئەو هۆكارە سەرەكيانەمان باس كرد كە تەحەكوميان بە ميژوى كورد كردوە بەڵام هەنوكە پيويستە رەهەنديكى نويى بۆ زيادبكەين. ئەو رەهەندەش بە شيوەيەكى هەستپيكراو پەيوەندى بە پەسەند كردنى پرەنسيپى رازى بوون هەيە. كورد بە دريژايى ميژو هەوليداوە بە پيى پرەنسيپى رازى بوون كاربكات كاتيك ولاتەكەى روبەروى داگيركردن و شالاو بۆتەوە. كورد ميكانيزميكى بۆ پاراستنى ولاتەكەى دروست نەكردوە تا بۆ بەرەنگاربونەوەى شالاوبەران و داگيركەران بەكارى بهينێ. مادامەكى ئازادى خيل و ئازادى تاكەكەس مسۆگەر دەبێ و مادامەكى شالاوبەران و داگيركەران دەست لە كاروبارى خيل وەرنادەن كورد خۆبەخشانە سەر بۆ هيزى شالاوبەرو داگيركەر شۆردەكات، تەنانەت سەرشۆركردن لە پيناوى پاراستنى ئازادى خيل و ئازادى تاكەكانى ئەگەر لەسەر حيسابى چەوسانەوەى نەتەوەش بيت قبول دەكريت. خيلْ و تاكەكانى پەيمانيكى بەهيزيان بۆ روبەروبونەوەى شالاوبەرو داگيركەرە دەرەكييەكان نەبەست بەلكو تەنها بەرگرييان لە قەوارەى خۆيان دەكرد. هيزە شالاوبەرو داگيركەرەكان ئەو لاوازييەى كۆمەلگەى كورديان بۆ پيادەكردنى سياسەتى "پەرتكە-زالبە" قۆزتەوە، دواى ئەوەى لايەنە لاوازەكان بناغەيەكى لەبارى بۆ پيادەكردنى سياسەتيك رەخساند كۆمەلگەى كوردى وردوخاش و ويرانكردو كردى بە كۆيلە. ئەمرۆ كۆمەلگەى كوردەوارى كۆمەلگەيەكى كۆيلەيە. چونكە لە جيهاندا كۆمەلگەيەك نيە جگە لە كۆمەلگەى كورد ژمارەى لە (٣٠) مليۆن كەس زياتر بێو تەنانەت وەزعى لە ئاستى كۆلۆنى خراپتر بيت.

ئەمەش ماناى وايە ئازادى تاكەكەس و ئازادى خيل تەنها يەك هەنگاو لە كۆيلايەتى نەتەوە دورە.

لە واقيعدا ئەم دوو راستييە دوو ديوى دراويكە چونكە ئازادى نەتەوايەتى تەنها بە هينانە دى ئازادى نەتەوەو وازهينان لە بەشيكى ئازادى تاكەكان ديتەدى.

چەمكى ئازادى تاكەكەس پەيوەندى بە شيوەى رەفتارو هەلويستى كەسەكەوە هەيە: كاتيك كەسيك هەلويستيكى ديموكراسى دەبيت ماناى ئەوە نيە هەمو شتيك بە ئارەزوى خۆى دەكات بەلكو ماناى وايە ئەو كەسە ئامادەيە لەسەر هەلويستەكەى

گفتوگۆ لەگەڵ خـەلکانی دی بکـات بـیرورا ئـالوگۆر بکـات بـۆ ئـەوەی سیاسـەتیکی تـەباو گونجـاو دابنیـت و هەسـتی بالأدەسـتی بەسـەر خـەلکانی دی لـە کـن دروسـت نـەبیت و چاوەروان نەبیت خەلکی گویرایەلی بکات و دەبێ لە گەلیاندا سنگ فراوان بیت.

کورد تا هەنوکە نازانیت چۆن لـە پینـاوی ئـازادی و سـەربەخۆیی نیشـتماندا گیـانی بـەخت بکـات بـەلکو دەزانیـت چـۆن بـە دنـەدانی دەولـەت لـە شـەری تۆلەسـەندنەوەدا یەکتری بکوژن، بەلأم کاتیك سەربەخۆیی نیشتمان دیتە ئاراوە ئیتر ئازادی تاکەکەسـیان وەبیر دیتەوەو کۆیلایەتی پەسەند دەکەن. ئایا شتیکی ئاشکرا نیـە کـە کەسـیك لەسـەر ئاستی نیشتمان ئازاد نەبێ لەسەر ئاستی خیزان و خیلیش ئازادی راستەقینەی نـابیت؟ ئـەو کەسـەی لـە ئـازادی و سـەربەخۆیی نیشـتمان بیبـەش بـێ بیگومـان لـە ئـازادی تاکەکەسیش بیبەش دەبیت.

هەرگیز گرنگ نیە مرۆڤ بزانیت چۆن لە پیناوی تۆلەسەندنەوەدا دەمریـت بـەلکو گرنـگ ئەوەیـە بزانیـت چـۆن لـە پینـاوی سـەربەخۆیی نیشـتمان و شـکاندنی کۆتـی کۆیلایەتی گیان بەخت دەکات.

دامەزراندنی پارتی کارگەرانی کوردستان وەرچەرخانیکی گرنگ بو لـە میـژوی کوردو کوردسـتاندا چونکە ئـەم پارتـە فیرمـان دەکات چۆن لـە پینـاوی ئـازادی و سـەربەخۆیی نیشتمان گیان بەخت بکەین. پارتی کارگەرانی کوردستان بە هەلویستیکی تۆکمـەو ژیرانـە کـە پشـت بـە شـارەزایی دەبەسـتیت گـەلیك کیشـەی بـۆ دەولـەتی رەگەزپەرسـت و کۆلۆنیالیزمی تورکیا دروست کردوە. دەولەتە داگیرکەرەکانی کوردستان چـەندە ریکخـراوە کوردییەکان تاوانبار دەکەن بە نەتەوەگەرایی چەپەکانیش بە تایبەتی چەپی تورکیا بـەو شـیوەیە تاوانباریـان دەکـەن و ریکخـراوە کوردییـەکان بـە "بزوتنـەوەی نەتەوەپەرسـتی" ناودەبەن و تەنانەت ئەو تۆمەتە ئاراستەی ئەو ریکخراوە کوردانەش دەکەن کە خۆیان بە ریکخراویکـی مارکسیسـتی-لینیسـتی دەزانـن. بـە بۆچونـی مـن ئـەو تاوانبارکردنـە لـە راستیەوە زۆر دورە. بەلأم نابەرجەسـتەیی هەسـتی نەتەوایـەتی گـەورەترین خـالی لاوازی ریکخراوە کوردستانیەکانە. هەستی نەتەوایـەتی زۆر بـە سـانایی بریتیـە لـە خۆشـەویستی نیشتمانی و خۆشەویستی ئینتما بۆ نەتـەوەو بـەرگریکردن لـە بـەهاو هیمانیشـتمانیەکان.

ئايا ئەمە لەسەر بارودۆخی كورد پیادە دەبیت؟ بەلێ، پیادە دەبیت، بەڵام بۆچی كورد بایەخی زیاتر بە زمان و كولتوری خۆی نادات؟ ئەو كەسەی بە زمانی كوردی قسە بكات یا بیەویت بە زمانی كوردی قسە بكات بە "نەتەوەپەرست" تاوانبار دەكرێ، كەواتە چۆن بە كەسیك بلیین سوسیالیست كە قسەكردن بە زمانی كوردی رەتدەكاتەوە؟ چەپەكان ئەو كەسانەی ناویكی كوردی وەك "بروسك" لە منالەكانیان دەنیین بە "نەتەوەپەرست" وەسفیان دەكەن، ئەی بۆچی پییان دەوترێ ئینتەرناسیونالیست ئەگەر ناویكی تورك وەك "ئالپاسلان=جەنگیز" لە منالەكانیان بنین؟ ئایا شۆرشگیرە فەلەستینیەكان بە زمانی عیبری دەنوسن و قسە دەكەن؟ ئایا ئەگەر بە زمانی عەرەبی قسەبكەن و بنوسن پییان دەوترێ "نەتەوەپەرست"؟

سیاسەتی بەشیكی گەورەی سوسیال دیموكراتەكانی توركیا وماركسیە توركەكان داواكارییەكانی میللەتی كورد لە بەرچاوناگرن بەلكو سیاسەتیان بە جۆریك دادەریژن تەعبیر لە بیروكرداری هیندیك "نیوەندی هەستیار" بكات. بە دلنیاییەوە ئەمجۆرە رەفتارە، رەفتاریكی تەمومژاوییە، هەروەها بە هەمان ئەندازەی ئەو تەمومژییەش نازانرێ بۆچی كورد هەولدەدا بیروچالاكیەكانی بە جۆریك ئاراستە بكات چەپی تورك و سوسیال دیموكراتەكانی توركیا بە راست و دروستی بزانن. سەرەتا پیویستە كورد بزانیت مافیان لە شتە دیاریكراوەكان هەیە بۆیە كاتیك لەو شتانە تیگەیشتن و بروایان پیهینا هیچ بونەوەریك ناتوانیت كار لەسەر شیوەی رەفتارو هەلویستیان بكات.

كورد نابیت چاوەروانی بكات چەپەكانی توركیا پییان بلین چۆن بیربكەنەوەو چۆن كاربكەن چونكە مافیكی سروشتی خۆیانە بە زمانی كوردی قسەبكەن، بەلكو پیویستە داوای ئەو مافاش بكەن لەبەرئەوە لە ئیستا بە دواوە ئەركی كورد نیە درەندەترین نوینەری رەگەزپەرستی و كۆلۆنیالیزمی توركیا لە وینەی بلند ئەجەوید، ئەردال ئینونو، پرۆفیسور مومتاز سویسال، ئوغور مومجو، ئیسماعیل جەم و پرۆفیسۆر توكتایش ئاتەش تییگەیەنن كە مافیكی سروشتی خۆیانە بە زمانی كوردی بنوسن و قسە بكەن، بۆیە كاتیك بە هۆی بیروچالاكیەكانیانەوە دەدرینە دادگا پیویستە ئامادەگی ئەوەیان تیا بیت بە هەمو شیوازیك بەرگری لە بیروچالاكیەكانی خۆیان بكەن.

"پاسەوانی گوند" بەلگەی لاوازی کۆمەلگەی کوردەوارییە

لە دوای هیرشەکەی ناوەراستی ئابی ١٩٨٤ بۆ سەر ئیرۆو شەمدینلی بارودۆخیکی نویّ لە تورکیا هاتە ئاراوە چونکە بە سەرەتای شەری پیشمەرگایەتی لە کوردستان بارودۆخیکی تازەش لە تورکیا دەستی پیکرد.

تورکیا پیی وایە پاسەوانی گوند باشترین شیوازە بۆ رووبەروبونەوەی گەریلا. دەولەت گوندنشینە کوردەکان چەکدار دەکات و ئەرکی دابینکردنی ئاسایشی گوندەکانیان پیدەسپیریّ. زۆر جاران جوتیارەکان بە زۆر دەکرین بە پاسەوانی گوند. دەولەت بە شیوازی جۆراوجۆر پشتگیری لەم دەزگایە دەکات بۆ ئەوەی میللەت بکات بە پاسەوانی گوند. پاسەوانی گوند لە پال موچەکەی خۆیان خەلاتی مادی و مەعنەوی دەکرین و دەولەت بەرامبەر بە تەسلیم کردنی سەری هەر پیشمەرگەیەك بە هەزاران لیرە پاسەوانی گوند خەلات دەکات و بەهای خەلاتەکەش بە پیی گرنگی گەریلاکە و پلەی سەرکردایەتی لەناو ریکخراوەکەی دەگۆریت.

دەولەت بۆ ئەوەی پیویستیەکانی بە پاسەوانی گوند مسۆگەر بکات و ژمارەیان زیاد بکات مامەلە لەگەلّ زیندانیەکان دەکات بە تایبەتی ئەوانەی بە تاوانی کوشتن حوکمدراون، دەولەت بەلینی بەردانیان پیدەدات ئەگەر ئامادەگی دژایەتی کردنی پارتی کارگەرانی کوردستانیان تیا بیّ بەلاّم ئەگەر لە دەستی داد رایانکردبیت ئەوا دەولەت بەلینیان پیدەدا نەیانگریت و دوسیکەشیان دابخات. فەرمانبەرە گەورەکانی دەولەت و سەرەك خیلەکان دەربارەی ئەم بابەتە گفتوگۆی جیدیان لەگەلّ تاوانبارەکان دەکردو ئەگەر ئەو گفتوگۆیانە کۆتایی بە ریکەوتن بهاتایە یەکسەر بە پاسەوانی گوند ناونوسیان دەکردن. بەمشیوەیە سالی ١٩٨٥ گەلیك لە تاوانبارە ئاساییەکان کران بە پاسەوانی گوند. ریکەوتن و گفتوگۆی نیوان فەرمانبەرە گەورەکانی دەولەت و تاوانبارەکان تۆمارنەکراون لەبەرئەوەی بە سەرزارەکی ئەنجام دەدرا. بۆ نمونە، تایەر ئادیامانی سەرۆکی خیلی ژیرکی Jirki لە بەیتولشەباب، سالی ١٩٧٥ بە بۆنەی خەتەنەکردنی کورەکەی ئاهەنگیکی سازکرد. لە کاتی ئاهەنگەکە دەمەقالەیەك لە

نیوان خۆی و بریکاری پاریزگارو نوینەری دادگای گشتی رودەدا، بریکاری پاریزگار لە بەردەم ژمارەیەك لە ئەندامانی خیلەکەی شەپازلەیەك دەسرەوینیتە تایەر ئادیامان دوابەدوای ئەو روداوە لە هەمو لایەکەوە تەقە لە بریکارو دەستەکەی دەکریّ و لە ئەنجامدا (٦) جەندرمە دەکوژریت و بریکاری پاریزگارو نوینەری دادگای گشتی رادەکەن و خیلی ژیرکی-یش دەدەنە شاخ و ماوەی (١٠) سال لە شاخ دەمیننەوە، بەلاّم لە ئایاری سالی ١٩٨٥ گەرانەوە بۆ گوندەکەی خۆیان دوای ئەوەی ریکەوتن لەسەر ئەوەی تاوانبارەکانی روداوەکە بکەن بە پاسەوانی گوند

(2000 e Dogru, 22-5-1988, pp. 8-15; Milliyet, 10-8-1987; Sabah 15-8-1989).

دیاردەی پاسەوانی گوند زەقترین لایەنی لاوازی کۆمەلگەی کوردەوارییە. فەرمانبەرانی دەولەت بە ئاشکرا دەلین: "دەزگای پاسەوانی گوند ناویکی دییە بۆ پرۆسەی لەناوبردنی کورد بە دەستی کورد لە ناوچەی رۆژهەلاّت" و رۆژنامەکانی تورکیاش بەردەوام جەخت لەسەر ئەم بۆچونە دەکەن. (بروانە گۆڤاری سەباح، رۆژی ١٣-١٩/٨/١٩٨٩).

گەشەکردنی ئەم دەزگایە لە دوارۆژدا دەکەویتە سەر لایەنە لاوازەکانی کۆمەلگەی کوردەواری. ئەو لایەنانەی پیشتر رۆژنامەکانی تورکیا سەرنجیان بۆ راکیشابو.

دەزگای پاسەوانی گوند یەکیکە لە میکانیزمە مەزنەکانی تیرۆرو سەرکوتکردن. لە هیندیك ناوچە پۆلیس و جەندرمەو سوپا گیراوەکان تەسلیم بە پاسەوانی گوند دەکەن چونکە لەسەر دەستی ئەوان دزیوترین و دلرەقانە ترین جۆری ئەشکەنجە دەدرین. بۆ نمونە لوت و گوییان دەبرن و چاویان هەلدەکۆلن و لاشەکانیان پارچە پارچە دەکەن. ئەرکی پاسەوانی گوند بە پلەی یەکەم ترساندن و تۆقاندنی میللەتە بۆ ئەوەی ریگە لە پیداویستیەکانی بەردەوامی بون و چالاکی گەریلا بگرن (بروانە گۆڤاری **2000 e Dogru**، رۆژی ١١/٦/١٩٨٩، ل ٢٠-٣٢، رۆژی ٢٥/٦/١٩٨٩، ل ١٦-١٨).

دەولەت بە هۆی توانا مادییەکانیەوە دەتوانیت خەلکانیکی زۆر لە دەوری خۆی کۆبکاتەوە و موچەی مانگانەیان پیبدات و خەلاّتی مادی و مەعنەوییان بکات. بەشیك لە سەرکەوتنەکانی دەولەت دەگەریتەوە بۆ بەربلاّوی ئاستی بیکاری دانیشتوان و هەلومەرجی ژیان و گرانی گوزەران لە کوردستاندا، ئەمە سەرەرای ئەوەی دەولەت

چەکی بەسەر زۆریك لە جوتیاراندا دابەشکردوەو زۆر بە ئاسانی کردونی بە پاسەوانی گوند. دەولەت بۆ ئەوەی سیاسەتی "پەرتکە- زالبەو لەناوبەرە" قولترو توندتر بکاتەوەو ئاستی پیادەکردنی فراوانتر بکات سود لە خراپی هەلومەرجی کوردستان وەردەگریت هەرچەندە من پیم وایە کاتیك دەولەت بتوانیت هەزاران کەس بکات بە پاسەوانی گوند بەلگەی لاوازییەکی ترسناکی کۆمەلگەی کوردەوارییە. مەسەلەی پاسەوانی گوندە کوردنشینەکان هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی بریتیە لەو کوردانەی لەسەر حیسابی دەولەت هەلدەستن بە ترساندن و تیرۆر و کوشتنی ئەو کوردانەی داوای یەکسانی و ئازادی دەکەن. لەنیو بزوتنەوەرزگاریخوازەکانی جیهان خەلکانی خائین هەبوە دژی میللەتەکەی خۆیان هاوکاری هیزە ئیمپریالیو کۆلۆنیالی و دەستەلاتدارانیان کردوە، بۆ نمونە هیند، جەزائیرو باشوری ئەفریقیاو ئەنگۆلاو فەلەستین.. هتد. بەلام سەبارەت بە کورد بارودۆخەکە جیاوازە چونکە ئەم دیاردەیە رەهەندیکی کۆمەلایەتی وەرگرتوە. ئەمەش تەنها بەوە لیکدەدریتەوە کە هیندیك تویژی کۆمەلایەتی کۆمەلگەی کوردەواری هەستی نەتەوایەتییان نیە. لەبەرئەوە پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر دیاردەی پاسەوانی گوند لە باکوری کوردستان و جاشایەتی لە باشوری کوردستان بکریّ.

هەروەها چارەسەرکردنی ئەم بابەتەش گرنگە: ئەو هاوکارو بریکارو یارمەتیدەرانەی دەولەت، ئەوانەی لە ریزی پاسەوانی گوند کاردەکەن لە لایەن دەولەتەوە دەخرینە ژیر چاودیرییەکی وردەوە چونکە زانیاری زۆریان لەسەر کردەوە نایاساییەکان و ئەشکەنجەدان و قەتلوعامەکانی هیزەکانی ئاسایش و شوینی گۆرە بە کۆمەل و شتەکانی دی هەیە، بۆیە هەمیشە لە لایەن خودی دەولەتەوە هەرەشە لە ژیانیان دەکریّ (بروانە گوڤاری 2000 e Dogru، رۆژی ١٩٨٩/٢/١٦ و رۆژی ١٩٨٩/٣/١٨، ل ٣٦، رۆژی ١٩٨٩/٣/٧، ل ٢٤، رۆژی ١٩٨٩/٦/٤، ل ٨-١٤).

لەوانەیە پاسەوانی گوندەکان قسە لەسەر قەتلوعامەکانی دەولەت بکەن و تاوان و ئەشکەنجەدان و پیلانەکانی ئاشکرا بکەن بۆیە دەولەت دژی ئەو کەسانەی زانیارییان لەسەر نهینیەکانی هەیە پشت بە سیاسەتی "پاکتاوکردن" دەبەستیت. ئەو کەسانەی

پاكتاو دەكرين هەر لە سەرەتاوە هـۆی مردنەكـەيان ديـاريكراوە: لـە شـەری گـەريلاكانی پارتی كارگەرانی كوردستان كوژراون.

لەم بارەيەوە پيـم باشـە چـەند نمونەيـەك لەسـەر ميـژوی كـورد بهينمـەوە، يەكـەم نمونە شۆرشەكەی شيخ سەعيدی پيرانە لە سالی ١٩٢٥.

ئەو مولكدار و شيخ و سەرەك خيلانەی بەشدارييان لە شۆرشەكەی شـيخ سـەعيددا كردبوو يا ئەوانەی بەشدارييان نەكردبو، بەسەر چوار گروپ دابەشدەكرين:

١-ئەوانەی راستەوخۆ بەشدارييان لە شۆرشدا كردبو،

٢-ئەوانەی لايەنگيرييان لە دەستەلاتی نيوەندی دەكرد،

٣-ئەوانـەی پـەيوەندييان بـە شۆرشـەوە نـەبو بـەلام لـە ناوچـەكانی ژيـر دەسـتەلاتی شۆرش دەژيان،

٤-ئەوانەی نە پەيوەندييان بە شۆرشەوە هەبو، نە لەژير دەستەلاتی شۆرش دەژيان.

گروپی يەكەم جگە لە (٥-٦) يەكە گشت سوارەی حەميدی دەگرتەوە و گروپـی دوەم سەرەرای شيخ جەميل چـەتۆی گـارزان و ئـەمين رامـانلی باتمـان شـيخەكانی نورسـين و كوفرەڤی و هيزانـ-ی دەگرتەوە و گروپی سييەم ناوچـەی زيـلان و گروپـی چوارەميـش باقی ناوچەكانی كوردستان و ئەنادۆلی دەگرتەوە.

بەم بۆنەيەوە روداويكی دزيـو هەيـە شايانی سـەرنجدان و تيروانينـە: ئـەو سـەرەك خيل و شيخانەی پشتگيرييان لە شۆرش كردبو يا سۆزيان بەرامبەر بە شۆرش هـەبو يـا بەشـدارييان لـە شـۆرش كردبـو يـا بەشـدارييان نـەكردبو يـا لـە سـەركوتكردنی شـۆرش پالپشـتی هيزەكـانی حكومـەتيان دەكـرد، هـەمويان گيران و ئەشـكەنجەدران پاشـان لـە سـيدارە دران يـا دورخرانـەوە. بـۆ نمونـە لـە گەرمـەی شۆرشـدا شـيخ جـەميل چـەتۆ لايـەنگيری لـە دەولـەت دەكـردو هاوكـاری زۆری پيشـكەش بـە هيزەكـانی حكومـەتی نيوەندی دەكرد كەچی نە خيانەت و نە پەيوەندی گەرموگوری لەگەل ئەتاتورك كە بە وشەی براكەم نامەی بۆ دەنوسی و شيخيش بە هەمان شيوە وەلامی دەدايـەوە لـە پـەتی سيدارە رزگاری نەكردو خيزانەكەشيان بۆ دەرەوەی ولات دورخستەوە، هەروەها ئـەمين

رامانلی سەرەرای ئەوەی پیشتر لایەنگری لە هیزەکانی حکومەت دەکرد بەلاّم هەر گوللەبارانیان کرد. دواتر بە تیروتەسەلی باسی ئەو روداوانە دەکەین.

سەرەرای ئەوەی شیخ نورسین و شیخ کوفرەڤی پشتگیری زۆریان لە دەولەت دەکرد کەچی لە سزای دورخستنەوە رزگاریان نەبو. ئەوانەی ناویان لە گروپی دوەمدا بو روداوی زۆر نایاب و دزیویان بینی. کاتیك شۆرش گەیشتە بەتلیس زۆر بە خیرایی گەلیك هەریمی گرتەوە و شۆرشگیرەکانی والی بەدلیس بە دیل گیرا لە لایەن شۆرشگیرەکانەوە بەلاّم شیخ نورسین و شیخ کوفرەڤی دەستیان لەگەلّ حکومەت تیکەل کردو والی بەتلیسیان لە دیلیتی رزگار کرد. لە دوای دامرکاندنەوەی شۆرش هەردوکیان بۆ شاری قونیە دورخرانەوەو لە پاش ماوەیەکی کورت والی پیشوی بەتلیس بوە والی شاری قونیە. هەردوو شیخە دورخراوەکە بە پەلە شاندیکیان پیکهیناو داوای چاوپیکەوتنی والی تازەیان کرد. بەشداربوانی شاندەکە (وەفدەکە) بریتی بون لە باوکی شیخ قاسم و شیخ عەبدولباقی و شیخ مەعسوم و شیخ سەلاحەدین و برازاکەی شیخ ئەحمەد. ئەم گفتوگۆیە لە نیوان وەفدەکەو والی تازە رویدا:

-بەریز جەنابی والی:

"بیگومان جەنابتان ئاگادارن ئیمەیان بۆ قونیە دورخستۆتەوە"

-بەلیّ، ئاگادارم.

-هەروەها، دەزانن ئیمە بەشداریمان لە شۆرشدا نەکردوە بەلکو هاوکاریمان لە دامرکاندنەوەی شۆرشدا کردوە.

-ئەمەش دەزانم.

-هەروەها ئیمە جەنابی عالی مەقامتمان لە دەستی چەتە کوردەکان رزگارکرد.

-بەلیّ دەزانم.

-ئایا ئەنقەرەتان لەو کارە ئاگادارکردۆتەوە؟

-بەلیّ، ئەوەشم کردوە.

-کەواتە ئیوەو ئەنقەرەش بە وەزعمان دەزانن، ئەی بۆچی بریاری دورخستنەوەی ئیمەتان داوە؟

-بەلی، دەولەت چاکەیەکی گەورەی لەگەڵ کردون لە جیاتی ئەوەی ملتان بقرتینێ فرمانی دورخستنەوەتانی دەرکردوە چونکە دەولەت بەمشیوەیە بیردەکاتەوە: ئیوە پیش ئیستا بەهیزبون و هەر بەو هیزەتان شۆرشتان لەناوبردو تا ئیستاش هیزتان ماوە، کەواتە چۆن دلنیابین لەوەی لە پاشەرۆژ ئەو هیزە لە خزمەتی جوداخوازەکاندا بەکارناهینن؟ لەبەرئەوە حوکمی دوورخستنەوەتان دراوە. سەربارى ئەوەش ئیوە شەرى میللەتەکەی خۆتان کردوەو دەولەت چۆن بروا بە یەکیك دەکات شەرى میللەتەکەی خۆی بکات.

گروپی سییەم توشی کوشتن و قەلاچۆکردن و دورخستنەوە بووە. سەرەرای ئەوەی ناوچەی زیلان دەرەسی بەشدارییان لە شۆرشدا نەکردبو بەڵام دانیشتوانەکەی روبەروی کوشتنی بە کۆمەل بونەوەو ئەو کەسانەشی نەکوژران بریاری دورخستنەوەیان درا.

گروپی چوارەم روبەروی گرتن و دورخستنەوە بووە.

لیرەدا پیویستە پرۆسەی دورخستنەوەو دادگاییکردن لە یەکتری جیابکریتەوە. لە دوای شکست هینانی شۆرشەکەی شیخ سەعید ژمارەیەك سەرکردەی ناوداری کورد بۆ سوریا رایانکردو دادگای ئیستقلال (لە دوای دادگای ئاسایشی دەولەت دامەزرا) بە ئامادە نەبوونی خۆیان دادگاییکردن سزای دان و بەڵام لەبەرئەوەی لە سوریا بون بریارەکە جیبەجێ نەکراو لە نیو ئەو کەسانەی بۆ سوریا رایانکردبو خەلکی سەر بە هەردوو خیلی چەتۆو کلیچاسلان هەبو کە دوای ئەوەی پارتی دیموکرات لە سالی ١٩٥٠ حوکمی گرتە دەست بە لیبوردنیك گەرانەوە بۆ تورکیا.

هیندیك لە دورخراوەکان دوای دەرچونی بریارنامەی ١٩٤٧ دەیانتوانی بۆ مال و نیشتمانی خۆیان بگەرینەوە بە پیی بریاریکی ئەو سەردەمەی حکومەت کەسێ مەرجی بۆ گەرانەوەیان دانابو:

١-لە رۆژئاوای وڵات نیشتەجێ بن.

٢-یا زەوییەکانیان بدەنەوە بە دەولەت و زەوی تازە لە دەولەت وەربگرن.

٣-یا زەوییەکانیان بە خەلکی ناوچەکە بفرۆشن.

ئەم بریارە جوتیارەکانیشی دەگرتەوە، بۆ نمونە خیلی بابان و مۆنکی دوای ئەوەی بۆ ئەنادۆل دورخرانەوە زەوی دەولەتیان وەرگرت و لە بناری چیای نەمرود گوندی سۆفروت (ئاتفان) یان دروستکرد، فیودالەکانی وەك مولکدارو شیخ و سەرەك خیلەکان دوای ئەوەی سالی ١٩٤٧ لە تاراوگە گەرانەوە بۆیان هەبو زەوییە زەوتکراوەکانیان وەربگرنەوە.

نمونەی دوەم، پەیوەندی بەو شۆرشگیرە کوردانەوە هەیە کە راستەوخۆ شانبەشانی شیخ سەعید بەشداریان لە شۆرشدا کردبو. مەلیك فورات کورەزای شیخ سەعید بە زمانی (کازم دیریك)ی والی ناوچەکە ئەم روداوە دەگیریتەوە (بروانە گۆڤاری Girisim، ئاب/ ١٩٨٩، ل٢١). مەلیك فورات دەلیت: ئەو ماوەیەی کازم دیریك لە سالی ١٩٣٦-١٩٤٧ لە تراقیا دەژیا، سەردانی شیخ عەلی رەزا ئەفەندی مامی کردوەو هیندیك روداوی دیاریکراوی سەردەمی شۆرشی بۆ گیراوەتەوە بە وتەی کازم دیریك: لە کاتی شۆرشدا حاجی موسای سەرەك خیلی هویتی و شیخ موحسین و شیخ عەبدولباقی بنەمالەی کوفرەڤی سەردانیان کردوەو پییان وتوە ئەگەر دەولەت ٥٠٠٠٠ لیرەی ئالتونیان پیبدات ئامادەن دژایەتی شۆرش بکەن. شیخ دەیزانی حکومەتی تورکیا ئەم سازشە قبول ناکات بەلام لەگەل ئەوەشدا دووجار ئەم پیشنیارەی پیشکەش بە حکومەت کردو جاری دوەم حکومەت رازی بو پارەکە بدات بەو مەرجەی دژایەتی شۆرش بکەن، بەلام لە دوای دامرکاندنەوەی شۆرش حکومەت ئەو دوو شیخەی بانگ کردو پیشەکی دوو ئەوەندەی پارەکەی خۆی سەندەوە لییان و ئنجا لە ولات دوریخستنەوە.

نمونەی سییەم روداویکە لە سالانی سییەکان لە ناوچەی ساسون رویداوە. ئەمینی پەریخانی پەیوەندییەکی ئەوەندە توندوتۆلی لەگەل دەولەت هەبوو تەنانەت سلی لە تەسلیم کردنی براکانی خۆیشی نەکردەوە کە دۆستایەتی شۆرشیان دەکرد، لەگەل ئەوەشدا دەولەت ئەمینی گرت و لە سیدارەی دا. لە کاتی گرتنی ئەمینی یەکیك لە براکانی لە کولانەی مریشك خۆی شاردبوەوەو ئەمینی بە شوینی براکەی دەزانی و بە دەنگیکی بەرز لە بەردەم جەندرمەکان هاواریکرد: وەرە دەرەوە، ئەگەر فراڤین بە من بکەن ئەوا شیو بە تۆش دەکەن و بەمجۆرە براکەی خۆی بە کوشتن دا. رژیم لەبەرئەوە

ئەمینی لە سێدارەدا چونکە لەپاڵ هێزەکانی حکومەت بەشداری لە دامرکاندنەوەی شۆڕشدا کردبوو، گەلێك نهێنی دەوڵەتی دەزانی، هەروەها دەوڵەت متمانە بە کەسێك ناکات برای خۆی بە کوشتن بدات.

ڕاپەرینی دەرسیم لە ساڵی ١٩٣٧-١٩٣٨ نمونەی چوارەم زیاتر ڕوندەکاتەوە. دەوڵەت هەوڵیدەدا لە ڕێگەی پێشکەشکردنی خەڵاتی مادی و مەعنەوی هێندێك کورد بە تایبەتی ئەو کەسانەی لە سەرکردایەتی شۆڕشەوە نزیك بون بەلای خۆیدا ڕابکێشێت. ڕابەری برازای سەید ڕەزا-ی سەرکردەی شۆڕش یەکێك بو لەو کەسانە. لە سەرەتای شۆڕش ئەفسەرێکی گەورەی سوپای تورکیا پەیوەندی بەرابەرەوە کردو بەرامبەر هەر زانیارییەك خەڵاتی مادی پێشکەش دەکرد وەك پارەو قوتوی ئاڵتونی جگەرە یا نێرگەلەیەکی بەنرخ یا چەرخێك یا زنجیرێکی ئاڵتون یا گەردن بەندێکی مرواری.. هتد. بێگومان زانیارییەکانی ڕابەر زۆر گرنگ بو چونکە خزمایەتی لەگەڵ سەرکردەی بزوتنەوەکە هەبو، ڕابەر بە زووترین کات زانیاری لەسەر پلانی شۆڕش و ئەندامەکانی بزوتنەوەکە گۆڕانکاری لە ناوچە ئازادکراوەکان دەگەیاندە دەزگای هەواڵگری دەوڵەت.

یەکێك لە کردەوەکانی ڕابەر ئاشکراکردنی شوێنی عەلی شێر بو. عەلی شێر یەکێك بو لەو کەسانەی بەشداری لە شۆڕشی کۆچگیری کردبو، هەروەها سەرکردەیەکی دیاری ڕاپەرینی دەرسیم-یش بو.

هێزەکانی ئاسایش شەوێك غافڵگیریان کردو کوشتیان، کە ژنەکەی ویستی بەرەنگاری هێزەکەی ئاسایش ببێتەوە ئەویشیان کوشت لەگەڵ منداڵە ساواکەیدا.

ڕابەر گەلێك خراپەکاری و تاوانی بۆ تورکیا کردوەو پاشان ئەو خیانەتە گەورەیەی بۆ میللەتی کورد ئاشکرا بوە. تورکیا لە شوێنی خۆی خەڵاتی مادی و مەعنەوی ئەو خائنەی کردوە. ساڵی ١٩٣٨ دوای ئەوەی شۆڕشی دەرسیم سەرکوتکرا، هێزەکانی ئاسایش دوا ئۆپراسیونی خۆیان ئەنجام دا شەوێك لە ناکاو هەڵیانکوتایە سەرماڵی ڕابەرو زۆر بە خشکەیی کوشتیان و ماڵەکەیان بە وردی پشکنی و ئەو دیاریانەشیان بردەوە کە ئەفسەرە گەورەکەی تورك بەرامبەر بە زانیارییەکانی پێشکەشی کردبو، وەك بڕێك پارەی نەختینەو قوتوی ئاڵتون و چەرخ و زنجیری ئاڵتون و بازنگ و گەردنبەندی

مرواری.. هتد. هیزەکانی ئاسایش دوای ئەوەی کارەکـەیان ئـەنجام دا واتـەواتی ئـەوەیان بلاوکردەوە کە دزو ریگر چونەتە سەرمالی رابەرو خۆیـان کوشـتوەو مالەکەشیان تـالان کردوە. چارەنوسی رابەر حالەتیکی نمونەیی هەمو خائنیکە هەر لە کرینی تا کوشـتنی. کورد لـە دوای ئـەو روداوە نـاوی رابــەر لــە منالــەکانیان نـانین، هــەروەها نــاوی ئــەو منالانەشیان گۆری کە ناویان رابەر بو.

ئەگەریکی گەورە هەیە ئەم حالەتە لەگـەڵ پاسـەوانی گوندەکـانیش دوبـارە بیتـەوە بـەلام لەبەرئــەوەی پاســەوانی گونــد نــەیتوانی ریگــە لــە گەشەســەندنی بزوتنــەوەی رزگـاریخوازی کـورد بگریـت بۆیـە دەولـەت ئـەرکیك بـە پاسـەوانی گونـد دەســپیری لــە ریکەوتنامەکاندا نەهاتوە چونکە بە پیی ریکەوتنامەکان پاسەوانی گوند تەنها بـەرگری لـە گوندەکـەی خۆیـان دەکـەن، واتــە ریگــە نـادەن "چەتــەکان" بچنــە گوندەکانیــان و هیزەکـانی ئاسـایش لـە وەزعـی گوندەکـەیان ئاگـادار دەکەنـەوەو لـە دۆزینـەوەو ئاشـکرا کردنی ریگاو شوینیان و ئەو جیگایانەی بۆسـەی لی دەنینـەوە یارمـەتییان دەدەن بـەلام هیزەکانی ئاسایش داوا دەکەن پاسەوانی گونـد لـە چیاکـانی شـەری "چەتـەکان" بکـەن، واتە ناچاریان دەکەن لە دەرەوەی گوندەکانی خۆیان شەری گـەریلا بکـەن. ئـەو کەسـەی سەرپیچی لەو فرمانە بکات هەمو موچەکانی لیدەسەننەوە.

هەنوکە دەولەت بیر لە چەکدارکردنی خیلـەکان دەکاتـەوە بـۆ ئـەوەی شـەری پـارتی کارگەرانی کوردستانیان پیبکات. بەمشیوەیە دەولـەت دەزگـا فیودالـەکان دەپـاریزیت و دریـژە بــە تەمــەنیان دەداو پشـت بــە دەزگــای مولکـدارو شـیخ و سـەرەك خیلـەکان دەبەسـتیت بـۆ ئـەوەی ریگـە لـە گەشەسـەندنی بزوتنـەوەی نەتەوایـەتی کـورد بگریـت. پیشتر گفتوگۆمان لەسەر ئەو مەسەلانە کردوە.

ئەنجام

چۆن دۆخی پارچە پارچەکردن و دابەشکردن تیدەپەرینرێ

پیشتر رونکردنەوەی دیاریکراوم لەسەر پارچە پارچە کردن و دابەشکردنی کوردستان و ملکەچ پیکردنی نەتەوەی کورد بۆ سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" پیشکەش کردوە و ئاماژەم بەوەش کردوە ئەو میللەتەی لە ساتیکی میژوییدا دەبیتە قوربانی سیاسەتی "پەرتکە-زالبەو لەناوبەرە" گەورەترین کارەساتی بەسەرا دیت، هەروەها ئەوەشم رونکردۆتەوە چۆن شیخ و مولکدارو سەرەك خیل و بازرگان و بیروکرات و فەرمانبەران بون بە چینیکی بەکریگیراو و چۆن نکولییان لە ئینتمای نەتەوایەتییان کردوەو لە ئەسلی خۆیان داشۆراون. کورد لە دوا چارەکی سەدەی بیستەم لە ناشایستەیی ژیانی خۆی تیگەیشتوە بۆیە لە پیناوی بونی نەتەوایەتی و لە پیناوی ئەوەی هەمان مافی گەلانی دی هەبێ دەستی بە شۆرش کردوە.

ژمارەی کورد لە ناوچەی رۆژهەلاتی نزیك لە (٣٠) ملیۆن کەس زیاترە، بەلام سەرەرای ژمارەی دیموگرافی گرنگی کورد دۆخیکی سیاسی سەربەخۆی نیە، ئەمە لە کاتیکدا لە جیهان دەولەت هەیە ژمارەی دانیشتوانەکەی ٢٥٠٠٠- ٥٠٠٠٠ کەسە. هاوکاری نیوان ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسیننەوە خەباتی رزگاریخوازی کوردیان لە دەریایەکی خویندا نوقوم کردوەو نەیهیشتوە خەباتی سەرفرازیی کورد سەرکەوتن بە دەست بهینێ.

جاریکی تر دووپاتی دەکەینەوە کە هۆی سەرەکی نوشوستی کورد و دوبارە بونەوەی قەتلوعام و قەلاچۆکردن دەگەریتەوە بۆ ئەوەی سەرکردایەتیەکی پیشەکەوتوو رابەریتی خەباتی کورد ناکات و بۆ بالادەستی عەقلیەتی خیلەکی لەنیو ریکخستنەکانیدا و ئەو دەورەی شیخ و مولکدارو سەرەك خیلەکان دەیبینن لە شکستی خەباتی نەتەوایەتی کورد و هەروەها بۆ ئەوەی کورد پشت بە هیزی تایبەتی خۆی نابەستیت و پەنا بۆ ئەو دەولەتانە دەبات کە سیاسەتی کوشتنی کورد بە دەستی کورد دادەریژن، هەروەها دەگەریتەوە بۆ باوەرهینانی کورد بەوەی تا ژمارەی مارکسیست-

لینینیستەکان لە ریزی ریکخراوە کوردستانیەکان زۆرتر بۆ دەرفەتی گەیشتن بە ئامانج زیاتر دەبیت.

پیم وایە ئەو بیروراینە زۆر سادەو سەرپییین و ناتوانیت لیکدانەوەیەکی گرنگ بۆ نوشست هینانی بزوتنەوەی نەتەوایەتی بکات لەبەرئەوەی دابەشکردنی کوردستان هۆی سەرەکی خراپی ئەو واقیعەیە چونکە دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان لە جیهاندا هاوتای نیە. داگیرکەران کوردستانیان کردوە بە گۆرەپانی تاقیکردنەوەی نویترین و فرکەرترین چەك و ئەوەندەی چەکی کیمیایی بە چری و بە فراوانی بەکاردیت لە هیچ شوینیکی دی دونیا بەکارنەهاتووە. لە کوردستان رۆلەکان نیودەولەتییانە دابەشدەکری. دەولەتیکیان کورد کیمیاباران دەکات و دەولەتیکی دی نەبونی بەلگەی بەکارهینانی چەکی کیمیایی راستدەکاتەوەو هەردوو دەولەتەکەش بە بیانوی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولات ریگە نادەن بە ریکخراویکی نیودەولەتی وەك نەتەوە یەکگرتوەکان لیکۆلینەوە لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی بکات[١٥].

دابەشکردنی ئیمپریالییانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبەش بەکارهینانی چەکی کیمیایی ئاسان کردوە. خەباتی رزگاریخوازی کوردستان بە تەواوەتی لە لایەن دوو دوژمنەوە گەمارۆ دراوە، لەبەرئەوە لەم حالەتەدا کیشەی کورد بۆ نمونە بە کیشەی فەلەستین بەراورد ناکری چونکە بە راستی ناهەقی دەکەین ئەو لاوازییەی لە خراپی هەلومەرجی دابەشکردنی کوردستان کەوتۆتەوە بخەینە ئەستۆی ریکخراوە کوردستانییەکان چونکە ئەگەر وا بکەین ئەرکی شیکردنەوەی کیشەکە زۆر ئاسان دەکەین سەبارەت بە "هیزی زاتی"یش هەلبەتە کورد خەبات لە پیناوی بەرژەوەندییەکانی خۆیدا دەکات بۆ ئەوەی ولاتەکەی رزگار بکات و چیژ لە سەروەت و سامانەکەی وەربگریت بۆیە کاریکی نابەجییە خەبات بکەیت بۆ ئەوەی کوردستان تەسلیم بە خەلکانی دی بکری، هیچ نەتەوەیەك بە نەتەوەی کوردیشەوە کاری نابەجیی لەو جۆرە ناکات. کورد لە پیناوی ولاتەکەیدا شەر دەکات لەبەرئەوە شتیکی ئاساییە بە دوای هاوپەیماندا بگەریت بەلام جیگیر نەبونی پەیوەندی نیوان

هاوپەیمانــەکان کیشــەیەکە پــەیوەندی بــە دابەشــکردن و پارچــە پارچــەکردنی کوردستانەوە هەیە.

ئیستا پیویسـتە ئـەم پرسـیارانە بکـەین: بۆچی ولآتـانی یـەکیتی سـۆڤیت و چین و ئەلبانیاو ئوروپای رۆژهەلآت بە پیی پرەنسیپی مافی بریاری چارەی خۆنوسینی گـەلان پشتگیرییان لە شۆرشـی رزگـاریخوازی نەتـەوەی کـورد نـەدەکرد؟ بۆچی ئـەو دەولەتانـە مەسەلەی کوردیان پشتگوێ دەخست، ئەمە لە کاتیکدا پارچە پارچە کردنـی کوردسـتان دەستکردو لە بـەرژەوەندی سیاسـەتی ئیمپریـالیزم بـوو؟ بۆچی دەولەتـە کۆمۆنیسـت و سۆسیالیستەکان نەك هەر پشـتگیرییان لـە کـورد نـەدەکرد بـەلکو دەولەتـە کۆنـەپاریزو رەگەزپەرست و کۆلۆنیالیەکانیان پوچەل دەکردو زۆر چاکیش دەیانزانی ئەو چەکە لـە کوردسـتان بـەکاردەهینرێ؟ هـەروەك دەزانـرێ زیـاتر لـە (٣٠) پسـپۆری سـۆڤیت لەسـەر چۆنیتـی بـەکارهینانی چەکی کیمیـایی ئامۆژگـاری سـوپای عراقیـان دەکـرد. ئەمـەش رونیدەکاتەوە بۆچی یەکیتی سۆڤیت دژی رژیمی سـەدام حوسـەین نـارەزایی دەرنـەبری کـاتیك گـازی ژەهـراوی بەرامبـەر بـە کـورد بـەکارهینا. لـەم رووەوە دەکـرێ گـەلیك پرسیاری دی بکرێ.

کوردستان تراجیدیای ناوجەرگەی رۆژهەلآتی نزیکـەو ژمـارەی دانیشـتوانی لـە (٣٠) ملیــۆن کــەس زیــاترەو پارچــە پارچــە و دابەشــکراوەو مافــە دیموکراســی و نەتەوایەتییـەکانی لیزەوتکراوەو نەتەوەیەکە تەنانـەت لـە ئاسـتی کۆلۆنـی نزمـترە و بـەردەوام روبـەروی پرۆسـەی لەناوبردن دەبیتـەوە. تراجیدیـای کـورد لـە کارەسـات و قـەلاچۆکردنی گـەلانی ئـەزتیك و مایـاو ئـەنکا ترسـناکترە کـە لـە سـەدەی شـازدەهەم روبـەروی ئـەو گەلانـە بۆتـەوە، گـەلانی ئـەنکا لـە ماوەیـەکی کورتـدا بـون بــە قوربـانی پرۆسەی قەلاچۆکردنی دەولەتە کۆلۆنیالیزمەکان. ئـەو قۆنـاغـە بەخیراییـەکی ریژەیـی لە ژیانی ئەو گەلانە کۆتایی هات کەچی کورد لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە تا ئەمرۆ دەبیت بە قوربانی قەتلوعام و قەلاچۆکردن بەلآم کورد ئیستا لە نالەباری ژیـانی خـۆی تیگەیشـتووە. ئـەو دەولەتانـەی کوردسـتان وەك کۆلۆنیـەکی هاوبـەش دەچەوسـیننەوە چەکی کۆکوژی ئـەوتۆیان هەیـە کـورد نـەتوانیت بەرامبـەری بـەرگری لـە خـۆی بکـات.

لیرەدا لایەنی تراجیدی کورد زۆر بە جوانی دەردەکەویت. چەکی کیمیایی و گازی ژەهراوی بە مەبەستی بەکارهینان بەرهەمهینراوەو بە کردەوەش بەکاریان هینا بۆیە لەم ئاستەدا مەسەلەکە پەیوەندی بە پیشمەرگە کوردەکانەوە نامینیّ و دەبیت بە مەسەلەی گشت مرۆڤایەتی چونکە بە راستی ریسواییە بۆ مرۆڤایەتی هیندە بە بیباکی چەکی کۆکوژی لە بەردەم رای گشتی بەکاربهینریّ. یاد کردنەوەی قوربانیەکانی هیرۆشیما لە رۆژی ٦ ئاب و قوربانیەکانی ناکازاکی لە رۆژی ٩ ئاب و گوتارە پرجۆش و خرۆشەکانی ئەم دوو بۆنەیەو نەفرەت و ریسواکردنی ئەو کەسانەی تراجیدییەکەیان خولقاندوە ریگەیان لە بەکارهینانی ئەم گازە ژەهراوییە نەگرت. لە ١٧ی ئازاری ١٩٨٨ شاری هەلەبجەو لە کۆتایی ئابی هەمان سال ناوچەکانی باشوری کوردستان کیمیاباران کران بۆیە شەرمەزارییە بۆ مرۆڤایەتی یادی روداوەکانی (٤٥) سالّ لەمەوبەر بکاتەوەو نەفرەت لە سەبەبکارانی ئەو تاوانە بکات کەچی ئەمرۆ لە ئاست کیمیابارانی باشوری کوردستان چاو دەنوقینیّ.

پیم وایە سیّ ریگە بۆ تیپەراندنی پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان هەیە. ریگەی یەکەم، ئاستی لیکۆلینەوەی زانستی لەسەر کوردستان و کۆمەلی کوردەواری فراوان بکریّ. زانست بۆ کەسیکە پیویستی پیی هەبیت و کوردیش پیویستیەکی زۆری بە زانست هەیە. هەروەها پیویستە بە دیدیکی نویّ لیکۆلینەوە لەسەر میژوی رۆژهەلاتی نزیك و میژوی تورکیاو ئیران و عراق و سوریا بکریت و ئەم لیکۆلینەوە تازەیە بۆ کورد زۆر زەرورییە چونکە گەشەکردنی زانیاری زانستی وشیاری نەتەوایەتی کورد زیاد دەکات.

ریگەی دوەم بریتیە لە گەشەپیدان و فراوانکردنی ئاستی خویندنەوەو نوسین بە زمانی کوردی. چونکە بە کوردی نوسین رۆلیکی گەورەی هەیە بۆیە پیویستە گشت هەولەکان بخریتە گەر بۆ ئەوەی بە ئەلفبایەکی هاوبەش یەك شیوازی نوسین لە زمانی کوردی بسەپینریّ. رەنگە ئەلفبای لاتینی باشترین شیواز بیت بۆ تیپەراندنی ئەو سنورە سیاسییەی کە ئیمپریالیزم و دەستوپیوەندەکانی لە هەریمەکە دایانرشتوە.

ریگـەی سـییەم باسـکردن و خسـتنەروی مەسـەلەی کـوردە وەك مەسـەلەیەکی نیودەولـەتی، لەبەرئـەوەی تـا ئیسـتا هـەولدراوە مەسـەلەی کـورد لـە چوارچیـوەی پەیوەندییە دووقۆلییەکانی نیوان تورکیا و ئیران یا تورکیاو سوریا یا عـراق و ئیران چارەسەر بکرێ. ئەمجۆرە چارەسەرکردنە لە کۆتاییدا دەبیتە هۆی "لەناوبردنی کـورد" چونکە گفتوگۆ نهینییەکان تەنها بۆ ئەوەیە کارەساتیکی نوێ بەسەر کورد بهینرێ.

کـاتیك لیکۆلینـەوە لەسـەر مەسـەلەی ئـەلفبا دەکـەین ئنجـا دەبینـین سیسـتمی کۆلۆنیالیزمی نیودەولەتی تا چ رادەیەك ئامانجەکانی بەدی هیناوە. کورد لە تورکیا بـە ئەلفبای لاتینی و لە عراق و سوریاو ئیران و بـە ئـەلفبای عـەرەبی و لـە روسیاش بـە ئەلفبای سیریلی- سلاڤی دەنوسیت. سەرەرای ئەوەی ئەم وەزعـە یارمـەتی گەشـەکردن و پیشخستنی نوسین و قسەکردنی زمانی کوردی داوە بەلام بە دلنیاییـەوە گەشەسـەندنی هەستی یەکیتی لەلای مرۆڤی کورد دواخستوە. لیرەدا زۆر بە جوانی دەردەکەویت چۆن هـەمو دەزگاکـان سیاسـەتی "پەرتکە- زالبـەو لەناوبـەرە" پیـادە دەکـەن بۆیـە وشـیار کردنەوەی کورد لەم مەسەلەیە باشترین شیوازە بۆ ئەوەی ریگـە لـە فراوانبونـی ئاسـتی ئەم ئەنجامە نیگەتیڤانە لەسەر زمانی کوردی بگریت. زمانزانەکان پییان وایە ئـەلفبای لاتینی زۆر شیاوە بۆ فۆنەتیکی کوردی.

لە سییەکانی سەدەی بیسـتەم بـالیۆزی تورکیـا لـە تـاران خەسـرەو قـەرەدە Husrev Gerede لە سەردانیکی شای ئیراندا کوردی بە دوژمنـی هاوبـەش نـاوبردوە. قـەرەدە لـە کاتی قسەکانی سوربو لەسەر گەشەپیدانی پەیوەندی دۆستایەتی نیوان هـەردو دەولـەت تاکو بە شیوەیەکی باشـتر بتوانـن شـەری دوژمنـی هاوبـەش بکـەن. "پلانیکـی سـەربازی هاوبەشمان لە دژی کورد دارشتوە"

(Husrev Gerede, Siyasi Hatiralarim I, Iran (1930-1934), Vakit Basimevi Istenbul, 1952, pp. 68-69).

سەرجەم ریکەوتننامە مۆرکراوەکانی نیوان تورکیاو عراق بە مەبەستی لەناوبردنی کورد مۆرکراوە، بەلکو ئەستەمە هیچ گفتوگۆیەکی دوقۆلی و سـێ قۆلـی ئـەو ئامانجـەی نەبیت. مەسەلەی کورد مەسەلەیەکی نیودەولەتیە لەبەر ئـەوە پیویسـتە هـەول بدەیـن بـۆ ئـەوەی ئـەم مەسـەلەیە بخریتـە بـەردەم ریکخـراوە نیودەولەتیـەکان بۆیـە پیویسـتە

نوینەرانی کورد بانگهێشتی ئەو ڕێکخراوانە بکرێن تا تەعبیر لە دیدو بۆچونەکانی خۆیان بکەن بەڵام ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسێننەوە بە بیانوی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی وڵات" نارەزایی دەردەبرن. لە ڕاستیدا ئەو بیانوانە دیدیکی ڕەهانیە، بۆ نمونە عراق سنور بەزاندنی سوپای تورکیاو ئۆپوراسیونە سەربازییەکانی لە باشوری کوردستان بە دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی وڵات لە قەلەم نادات کەچی هەردوو دەولەتەکە دوای کیمیابارانی باشوری کوردستان بە بیانوی دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی وڵات ڕێگەیان نەدا تیمیکی نەتەوە یەکگرتوەکان لیکۆلینەوە لەسەر خاکی وڵاتەکەیان بکات، سەرباری ئەوەش خودی بیرۆکەی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی وڵات" دژی پرەنسیپی مافەکانی مرۆڤە.

لە بیستەکانی سەدەی بیستەم کاریگەری ئیمپریالیزم لەسەر مەسەلەی کورد زۆر بەهێزبو. ئیمپریالیزم ئازاریکی گەورەی بە کوردستان گەیاندوە. کۆلۆنیالیستەکان بۆ ئەوەی کوردستان کۆنترۆل بکەن و هەر بزوتنەوەیەك چەند بچوکیش بێ لە پیشکەدا لەناوبەرن هەمو تەکنەلۆجیاو چەکیکی مۆدیرنی ئەو سەردەمەیان بەکارهینا وەك ئەوەی بیانەوێ هەواش لە کورد قەدەغە بکەن بۆیە لیکۆلینەوەی زانستی گرنگترین میتۆدە بۆ ئەوەی ئەم وەزعە خراپە بگۆڕیت، هەروەها فیربون و گەشەپیدانی نوسین و قسەکردن بە زمانی کوردی هەمان کاریگەری میتۆدی زانستی هەیە چ جای ئەوەی چارەسەر کردنی کورد بۆ ئاستی جیهانی بەرزبکریتەوە.

زانست بە شیوەیەکی باشتر یارمەتیمان دەدا لە کوردستان تیبگەین، هەروەها فرەیی لیکۆلینەوەی زانستی یارمەتی بەرجەستەبونی وشیاری سیاسی دەدا. ئەو گفتوگۆیانەی لیکۆلینەوەکان دەیانوروژینێ بەشداری لە بلاوبونەوەو قولکردنەوەی وشیاری سیاسی دەکات و هیدی هیدی دەبیتە هیزیکی مادی. ئیتر بە ئاسانی لە چەمکی کۆمەلگەو نەتەوە تیدەگەین[١٦].

لەبەر ئەو هۆیانە پیویستە زۆر بە وردی ئاستی کاریگەری لیکۆلینەوە زانستیەکان لەسەر مەسەلەی کورد چارەسەر بکەین. مامۆستا فواد کۆپرولو Fuad Koprulu بە

جوانى پەيوەندى نيوان زانست و ئايدۆلۆجياى لە ميژودا ئاشكرا كردوە كاتيك دەليت:
"كاريكى بيهودەو مايەى پەژارەيە بە مەبەستى هينانەدى ئامانجە سياسيەكان يا بەرگريكردن لە ئايدولوجيا نادروستەكان ميژو بكريت بە شاهيديكى ساختە، سەرەراى ئەوەش بە خۆشحالييەوە دەبينين ئەو جۆرە هەولانە، هەولدانيكى رەفتەنىيە (عابر) چونكە ئەو زانايانەى دەربارەى حەقيقەتى ميژو ليكۆلينەوەى بابەتى ئەنجامدەدەن رۆژ لە دواى رۆژ ژمارەيان زياد دەكات"

(W. Barthold- F. Koprulu, Islam Medeniyeti Tarihi, 2a. ed, Diyanet Isleri Baskan Ligi Liyi Yayin Lari, Ankara, 1963, pp XXII- XXIII).

مامۆستا كۆپرلو بەم راستكردنەوەيە تەعبير لە ميتۆديكى زانستى دەكات بەلام مەرج نيە ئەو كەسە پشتگيرى و بەرگرى لە بيرۆكەيەك دەكات بەرامبەر بەو بيرۆكەيە سەر راست و راستگۆبيت. پيم وايە مامۆستا كوپرولو بەم راستكردنەوەيە دەيەويت رەخنە لە زاناكانى بلۆكى رۆژهەلات بگريت بەلام ئەو بارودۆخەى باسيدەكات جياوازييەكى زۆرى لەگەل باردۆخى توركيا نيە چونكە خودى كوپرولو وەك ئەوانى دى بە مەبەستى هينانەدى ئامانجى سياسى و بەرگريكردن لە ئايدۆلۆجياى رەسمى دەولەتى توركياو متمانە پيبەخشينى ميژو دەكاتە شاهيديكى ساختە. ئەو كەسانە هەمو توانايەكى خۆيان دەخەنەگەر بۆ ئەوەى كورد لەناوبەرن و وەك گروپيك پيشنيان بدەن كە دەورى لە ميژودا نيە. ئەو كردەوانەى دژايەتى زانست و بەرگرى لە ئايدولوجياى رەسمى دەكات رۆژ لە دواى رۆژ چرتر دەبێ. هەروەها ئەو هەولانەى مامۆستا كۆپرولو نوقلانەى بۆ ليدەدا رەفتەنى نيە بەلكو بە پيچەوانەوە بەردەوام ئاستى ئەو كردەوانە فراوانتر دەبێ. بۆ نمونە ئەو ولاتانەى توركيا ئاسا ئايدۆلۆجياى رەسمى تيدا بالادەستەو دەبێ بەهايەكى زانستى هەبيت ئەمجۆرە رەوشتە دەبيتە هەلويستيك كە زانكۆكان وەك نيوەنديكى زانستى ناتوانن دەستبەردارى بن.

سەرەراى ئەوەش پيويستە زانست بە پيى ميتۆدى زانستى پيادە بكرێ چونكە يەكيكە كە پرەنسيپەكانى زانست. تاقيكردنەوەكان دەريانخستووە ئەو كەسەى ليكۆلينەوە لەسەر كاروبارى كوردستان و كۆمەلگەى كوردەوارى دەكات پيويستە كەسيكى ئازاد بيت و بابەتييانە بيربكاتەوەو رەفتارو بيركردنەوەى ئازادانە بيت و

چاوەری نەکات دۆخیکی دیموکراسی و ئازادی بیتە ئاراوە ئنجا لیکۆلینەوە بکات بەلکو پیویستە لە رەفتارو بیرکردنەوەدا ئازاد بیت، بەلام ئەو کەسەی ری. لە ئایدۆلۆجیای رەسمی و یاساو سیستمی کارگیری بگریت و کەسیکی کراوە نەبیت و بە پیی یاساو سیستم رەفتار بکات ئەوا رەفتارو بیرکردنەوەی ئازاد نابیت و پیویستە لیکۆلیار بە ئازادی لیکۆلینەوە بکات و ئەنجامی لیکۆلینەوەکەیشی لە ئەستۆ بگریّ. بۆ نمونە کاتیك لیکۆلینەوە لەسەر ریکخراوە کوردستانییەکانی دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا دەکەین دەبینین هەمو سەرچاوەکانی بەردەستمان سەرچاوەی رەسمییە، واتە ئەو بەلگانەی تەعبیر لە دیدوبۆچونەکانی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەکەن، بەلام پیویستە لیکۆلیار ئاگای لەو سەرچاوانەش بیت کە نوسەرە کوردەکان لەسەر هەمان بابەت نوسیویانە چونکە هەلسەنگاندن و شیوازی تیگەیشتنی پەیمانگە جیاوازەکانی کورد لە ئوروپا لەسەر ئەم بابەتە لە پەیمانگەیەکەوە بۆ پەیمانگەیەکی دی بە تەواوەتی جیاوازی هەیە. ئایا راویژکردن بە نوسەرە کوردەکان پیویست نیە بۆ ئەوەی لیکۆلیار بیرۆکەیەکی دروستی لەلا گەلالە بیت؟ کەچی گەرانەوە بۆ ئەو جۆرە بەلگەنامانە بە تاوان دادەنریت، کەواتە لەم حالەتەدا هەلویست و رەوشتی لیکۆلیار چۆن دەبیّ؟

لە لایەکی ترەوە دەتوانریّ رەخنە لەو بەلگەنامە رەسمییانە بگیریّ بە مەرجیك ئەو رەخنەیە پشت بە روداویکی کردەیی هەست پیکراو ببەستیت و لە راڤەکردنی روداوەکان دا ئاماژە بە سەرچاوە جۆراوجۆرو دیدو بۆچونە جیاوازەکان بدریّ و ناتەبایی و روداوو لیکدانەوە رەسمیەکان راست بکریتەوە. ئایا لیکۆلیار رەچاوی ئەو رەخنانە دەکات تەنانەت ئەگەر روبەروی گرتن و راوەدونانیش بیتەوە؟ ئەگەر لیکۆلینەوە لە مەیدانیکدا بکەین رەخنەگرتن یا راستکردنەوەی دژە تیروانینەکانی بەلگەنامە رەسمیەکان حەرام بیّ تییداو دیدو بۆچونی جیاواز تاوان و سزای یاسایی لەسەر بیّ، ئایا لەم حالەتەدا هەلویستیکی دوگما وەرناگرین ئەگەر رەخنە رەچاو نەکەین؟ ئایا زانست لە کەشیکی لەو جۆرەدا پیشدەکەویت؟ ئایا لە سایەی هەلومەرجیکی لەو بابەتە بیرکردنەوەو کارکردن بە چ شیوازیك دەبیت؟

ليرەدا ئازادی بيرکردنەوەو ئازادی کارکردن دەبيتە کاريکی پيويست. ئەمەش مەرجيکی سەرەکی هەمو ميتۆديکی زانستی و خەسلەتيکی بنەرەتی هەمو زاناو ليکۆلياريکە، بەلکو ئازادی بيرکردنەوەو ئازادی کارکردن ئەرکی سەرەکی هەمو ليکۆلياريکە و لە ريگەی ئەو دوو ئازادييە بريار لە جیَ متمانەيی ليکۆليار دەدریَ کە پەيوەندييەکی توندوتۆلی بەدەست بە پاکی و ليکۆلينەوەی بابەتيانەی ليکۆليار هەيەو ئەمەش خەسلەتيکە لە دەرەوە بەسەر ليکۆليار ناسەپينریَ بەلکو لە ناخييەوە هەلدەقولیَ.

ئازادی بيرکردنەوەو ئازادی کارکردن بۆ کورد دوو ئەرکی زۆر پيويستە چونکە ئەو زانياريانەی ئيستا لەبەر دەستدايە يا ناتەواوە يا ساختەيە. سياسەتی ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنيەکی هاوبەش دەچەوسيننەوە وا دەخوازيت ئەو زانيارييانەی پەيوەندی بە کۆمەلگەی کوردەوارييەوە هەيە ناتەواو و نادروست بيت و هەمو ريوشوينيکی پيويست بۆ هينانەدی ئەم ئامانجە دەگرنەبەر. ئەو بەلگەنامەو دۆسيانەی پەيوەندييان بە کوردەوە هەيە يا لە ناويان بردوە يا لە شوينيکدا هەليانگرتوە بە زەحمەت دەستی ليکۆليارانی پيدەگات چونکە حەزناکەن ليکۆليارو دەزگا زانستيەکان لە ناوەرۆکی مەسەلەی کورد تيبگەن و بە هەمو ريگەيەك هەولدەدەن ئەو ئامانجە بهيننەدی، ئەمە سەرەرای ئەوەی بە ئەنقەست راستييەکان دەشيوينن بۆيە دەربارەی کوردستان و کۆمەلگەی کوردەواری پيويستيمان بە زانيارييەك هەيە پشت بە راستی ببەستيت و شەفافيەتيکی زۆری تيابی. ئەو زانيارييانە تەنها لە سايەی کەشيکی ئازاددا ديتە دی کە گشت کۆت و بەندەکانی ئايدۆلۆجيا بشکينيت.

لەم سياقەدا لايەنيکی بنەرەتی دی مەسەلەکە دەردەکەويت ئەويش: ئازادی وتەزايەك نيە بەروی دەولەت و دەزگاکانی پۆليس و بريکاری گشتی و دادگاکان بوتريت بەلکو پيويستە ئازادی ليکۆليار لە تەوژمە سياسييە جياوازەکان بپاريزيت، بۆيە پيويستە کورد ليکۆلينەوەی زياتر لەسەر ئەم لايەنە بکات چونکە کوردستان لە ناوجەرگەی رۆژهەلاتی نزيك دا دابەش و پارچە پارچە کراوەو خودی نەتەوەی کورديش روبەروی سياسەتی "پەرتکە-زالبە"ی ئيمپرياليزم و دەستوپيوەندەکانی

دەبیتەوە. هەنوکە چەند دەولەتیکی دیاریکراو لەبەر گەلیك هۆی جیاواز بە شیوازی جۆراوجۆر پشتگیری لە پارت و گروپە سیاسییەکانی کورد دەکەن. لەم هەلومەرجەدا پارت و گروپە سیاسییەکانی کورد بە هۆی ئەو یارمەتیانەی وەریدەگرن رەخنە لەو دەولەتانە ناگرن بەلام ئەم هەلویستە دژ بە میتۆدی لیکۆلینەوەی زانستیە. هەروەها ئەو دەولەتانە ریگە نادەن لیکۆلیاران زانیاری باوەرپیکراویان لەسەر کوردستان دەست بکەویت.

ئەو کاتەی کوردستان لە بیستەکانی سەدەی بیستەمدا دابەش و پارچە پارچە دەکرا گەلانی ئاسیاو رۆژهەلاتی نزیك و باکوری ئەفریقیا داوای مافی چارەی خۆنوسینیان دەکردو پیادەکردنی ئەم مافەش لەسەر ئاستیکی بەرفراوان گفتوگۆی لەسەر دەکرا. لەبەرئەوە پیویستە لەم چوارچیوەیە لیکۆلینەوە لەسەر هەلویست و رەفتاری ئەو سەردەمەی شۆرشی ئۆکتۆبەر لە سالی ١٩١٧ و بۆلشەفیزم بکەین. شتیکی ئاشکرایە ئیمپریالیزم کوردستانی دابەش و پارچە پارچە کردوەو ئەم دابەشکردنەش ئەرکەکانی ئاسان کردون و برەو بە سیاسەتیان دەدا. هەروەها پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر میژوی دامەزراندن و داروخانی کۆماری (سالی ١٩٤٦) بکەین چونکە تەنها بە لیکۆلینەوە زانیاریمان لەسەر کوردستان و رۆژهەلاتی نزیك زیاد دەکات، ئنجا دوبارەکردنەوەی کتیبەکانی لینین و ستالین دەربارەی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان ئەگەر لە چوارچیوەی ئەو پرسیارانەی سەرەوە لیکۆلینەوەی لەسەر نەکەین نە هیچمان فیردەکات و نە کیشەکانمان چارەسەر دەکات لەبەرئەوەی واقیع پیمان دەلیت: ئەوەی لینین و ستالین لەسەر ئەم بابەتە نوسیویانە بە فیعلی زۆر بە نیوەناچلی پیادە کراوەو روداوەکانی یەکیتی سۆڤیت و رۆمانیاو بولگاریاو یوگسلافیاو چین و.. هتد، ئەو راستیە ئاشکرا دەکات بۆیە پیویستە بە وردی لیکۆلینەوە لەسەر هۆیەکانی جیاوازی نیوان تیۆری و پراکتیك بکریێ. ئەمەش یەکیکە لە ئەرکە گرنگەکانی سوسیالیستەکان. لیکۆلینەوە لەسەر ئەم بوارە دەبیتە سەرچاوەیەك بۆ زیادبونی زانیارییەکانمان.

کاریکی بیسودە ئامۆژگاری کورد بکریێ بەوەی مەسەلەی کورد بەبێ "پیشرەوایەتی چینی کریکار چارەسەر ناکریێ. لەبەرئەوە پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر ئەو هۆیانە

بکەین کە چینی کریکاری تورکیا وا لیدەکات لە مەسەلەی کورد پشتگیری لە دەولەت و حکومەتی تورکیا بکات و بۆچی هەرگیز پشتگیری لە داواکاری شۆرشگیرو دیموکراتخوازەکانی کورد نەکردوە.

لە تورکیا بەردەوام دەوپاتیدەکەنەوە کەمالیزم دەوری سەرکردایەتی لە رینمایی و رزگارکردنی گەلانی رۆژهەلات و گشت گەلانی چەوساوەو کۆلۆنی وازیکردوە. کەمالییەکان چۆن دەتوانن برەو بە پروپاگەندەی "گەلانی چەوساوە" بدەن ئەمە لە کاتیکدا هیشتا مەسەلەی کوردستان مەسەلەیەکی زیندوەو بە یارمەتی و هاوکاری خۆیان ئیمپریالیزمی بریتانی کوردستان دابەش و پارچە پارچە کردوە؟

پیویستە بپرسین بۆچی سەدام حوسەین بەبێ رەچاوکردنی رای گشتی جیهانی هیندە بە بیباکی چەکی کیمیایی بەکاردەهینێ؟، ئایا ئیسرائیل دەتوانێ چەکی کیمیایی لە دژی فەلەستینیەکان بەکاربهینێ، ئەی ئەگەر دەتوانیت بۆچی بەکاری ناهینێ؟ پیویستە زۆر بە وردی لیکۆلینەوە بکەین لەسەر ئەوەی بۆچی یەکیتی سۆڤیت پشتگیری لە رژیمی رەگەزپەرست و فاشیستی و کۆلۆنیالیزمی سەدام حوسەین دەکردو چ شتیك ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا وا لیدەکات لە رۆژهەلاتی نزیك راپۆرتی نهینی لەسەر کورد ئامادە بکات و گرنگی زیاتر بەم بابەتە بدات، ئەمە لە کاتیکدا تا چەند سالیك لەمەوبەر تەنها وەك مەسەلەیەکی هەوالگری تەماشای مەسەلەی کوردی دەکرد. بۆچی (٣٠) پسپۆری سۆڤیت لە عراق لەسەر چۆنیتی بەکارهینانی گازی ژەهراوی مەشقیان بە عراقیەکان دەکرد، بۆچی؟

خالیکی سەرەکی دی هەیە: لە زۆربەی ولاتانی جیهان لە بەرامبەر کیمیابارانی میللەتی کورد خۆپیشاندان دژی حکومەتی عراق سازکرا، بەلام بۆچی تورکیا ریگەی نەدا خۆپیشاندان لە دژی عراق سازبکرێ؟ لە تورکیا پۆلیس بلاوەی بە خۆپیشاندەرەکان کردو ژمارەیەك لەو خۆپیشاندەرانەی گرت کە لە بەردەم بالیۆزخانەی عراق لە ئەنقەرە تاجە گولینەی رەشیان بە دەستەوە بو، هەروەها ژمارەیەك لەو خۆپیشاندەرانەشیان گرت کە بلاوکراوەیان لە دژی رژیمی عراق بلاودەکردەوە. ئەم کارە تەنها مانای پشتگیریکردنی عراق و رژیمەکەی سەدام حوسەین دەگەیەنیت.

پێویستە هاوکاری نێوان عێراق و تورکیا لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ. بۆچی لە تورکیا ڕیگە نادرێ دژی کیمیابارانی میللەتی کورد ڕژێمی سەدام حوسەین شەرمەزار بکری، بەڵام ڕیگە دەدرێ لە دژی سیاسەتی حکومەتی ئیسرائیل خۆپیشاندان و کۆڕو کۆبونەوەی گشتی بۆ پشتگیری کردنی فەلەستینیەکان سازبکرێ و بە کوشتنی دوو فەلەستینی بە ئاشکرا تاوانبار بکرێ؟

لەبەر ڕۆشنایی ئەو شتانەی سەرەوە دەتوانم بلێم زانست و سیاسەت دوو پیشەی زۆر جیاوازن. زانست بواری قابیل کردنی تیا نییە و لیکۆلیاری زانستی چەمکە زانستیەکان لە شوێنی شیاوی خۆی بەکاردەهێنیت و لە ژیر گوشاری ئایدۆلۆجیای رەسمی و یاساو سیستم و گەڵاڵە نامەکان واز لە هیچ شتیکی خۆی ناهێنیت. بەڵام سیاسەت پیشەیەکی دییە و زۆر جاران سیاسییەکان لەگەڵ گروپەکانی دی پەنا بۆ چارەسەری مامناوەندی و پیکهاتن و دەست بەردار بوون لە هەندێ شت دەبەن و لە بەرامبەر ئەوەشدا گروپەکانی دی دەست بەرداری هیندیك شتی خۆیان دەبن. ئەمەش تاکە شیوازە بۆ پیادەکردنی سیاسەت بۆیە پێویستە بە ئاشکرا جیاوازی لە نیوان سیاسەتمەداران و لیکۆلیاران بکرێ، هەروەها پێویستە سیاسەتمەداران و دەزگا سیاسیەکان لە سەربەخۆیی زانست تیبگەن. ئەم بیرۆکەیە لە ماوەیەکی دوردا خەسلەتی گەورەی بۆ کوردستان دەبیت لەبەرئەوە پێویستە پشتگیری لە زاناو دەزگا زانستیەکان بکریت چونکە ئەوەی فیکر لە زانست وەربگرێ کار بۆ پیشخستنی دەکات و کوردیش پێویستیەکی زۆری بە زانست هەیە[١٧].

ئەو لیکۆلینەوانەی پەیوەندی بە کوردستانەوە هەیە دەشیت بۆ ئامانجی جۆراوجۆر سودیان لیوەربگیریت. ئەو ئامانجە کاتیك دەبیت بە ئامانجیکی گرنگ ئەگەر بە مەبەستی دۆزینەوەی چارەسەریکی دیموکراتی و شۆرشگیرانەی مەسەلەی کورد بەکاربیت بەڵام لیکۆلینەوەکان بە مەبەستی لەناوبردن و تواندنەوەی کورد ئەنجامدەدرێ تا ئۆپۆزیسیۆنیکی سیاسی و کۆمەڵایەتی دروست نەبیت پشتگیری لە کورد بکات. لیکۆلیاران بیرو هەلویست و رەوشتیان بە پیی جیاوازی دیدو بۆچونەکانیان جیاواز دەبیت. ئەگەر لیکۆلینەوە بە مەبەستی هینانەدی ئامانجی دووەم

بیت ئەوا بە شیوەیەکی نهینی ئەنجام دەدریٚ بۆیە ئەو جۆرە لیکۆلینەوانە ناخریتە بەردەم رای گشتی بۆ ئەوەی قسەیان لەسەر نەکریٚ و رەخنەیان لی نەگیریٚ بەلاّم دروستترین شیوازی لیکۆلینەوە ئەوەیە پابەند بیٚ بە میتۆدی زانستیەوە. چونکە یەکیك لە گرنگترین سیفەتەکانی زانست بریتیە لەوەی ئەنجامی لیکۆلینەوەکە بخریتە بەردەم رای گشتی. ئەمەش هەنگاویکی زانستی سەرەکییە کە بابەتییانەی لیکۆلینەوەکان دابین دەکات.

ژنە پرۆفیسۆر "یونا ئەلیکسەندەر Yona Alexander لە زانکۆی جۆرج تاون لە واشنتن وەك پسپۆریك لە کاروباری سیاسی نیودەولەتی و تیرۆر کاردەکات و کاتیك لەسەر کورد دەنوسیت چەمکی "ئەو نەتەوەیەی لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر دەکات" بەکاردەهینیٚ. "جیل هامبۆرگ Jill Hamburg" وتاریکی بە ناوی "میللەتیکی لە بیرکراو: جیهان و کورد" لە گۆڤاری "The Nation" بلاّوکردۆتەوە. جیل لە وتارەکەیدا دەلیت کورد هەمیشە دەوری بەکریگیراو دەبینیٚ بۆیە ناتوانیت لە پیناوی رزگارکردنی نیشتمانەکەی خۆی دریژە بە خەبات بدات. جیل بە کورد دەلیت "جاشی هەمو کەسیك".

یۆنا ئەلیکساندەر لە کۆریکدا بە ناوی "هاوسەنگی هیزو تیرۆر لە رۆژهەلاّتی ناوەراست "پیشنیازی پەیمانیك لە نیوان عراق و تورکیا و ئیسرائیل دەکات بۆ ئەوەی مەترسی مەسەلەی کورد لەناوبەریت (رۆژنامەی سەباح- Sabah- رۆژی ١٩٨٩/٨/٢٨).

ئەو زانیاریانە بە دوو ریگە بەکاردەهینریٚ، لە لایەك دەلین: مادامەکی کورد هەمیشە لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر دەکات کەواتە دەتوانین سودیان لیوەربگرین، هەرچەندە ئەو سودە کەمیش بیت لەبەرئەوە پیویستە دژی نەیارەکانی خۆمان پر چەکیان بکەین و هەمو پیداویستیەکانی دەستپیکردنی پرۆسەکەیان دابین بکەین و بە تیرو تەسەلی بیر لە هەمو خەسلەت و ئەگەرەکان بکەینەوە و سیاسەتی "پەرتکە- زالبە"ش پیادە بکەین.

ئەم لیکدانەوەیە ریز لە مافەکانی مرۆڤ و مافی نەتەوەکان ناگریت بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا سیاسەتیکە ئەو دەولەتانەو دەزگا هەوالگرەکانیان پشتی پیدەبەستن، بۆ نمونە

پاسەوانی گوند لە تورکیا لەسەر ئەو بنەمایە دروست بووە. لە لایەکی دی، دەشێت ئەو بیرورایانەی سەرەوە بە ئاراستەیەکی دی بەکاربهێنرێ، واتە لە پێناوی هێنانەدی ژیانێکی سەرفرازو خولقاندنی کەشێکی لەبار کە شایستەی مرۆڤ بێت هاوکاری و یارمەتی میللەتی کورد بدات. ئەم راڤەکردنە بە تەواوەتی لەگەڵ مافەکانی مرۆڤ و مافی نەتەوەکان یەکانگیر دەبێت.

بێگومان بۆ کورد رووسوری نیە لە سەریان بنوسرێت: "کورد لە پێناوی سەرکردەکانی دی شەر دەکات" یا بە "جاشی هەمو کەسێك" ناوبەرین بەلکو زۆر بە ئاسانی شەمەزارییە ئەو شتانەیان لەسەر بنوسرێت بۆیە پێویستە کورد خۆی ئەو ریسواییو شەرمەزارییە لەسەر شانی خۆی لابەرێت. راستە سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" سیاسەتێکی ئیپمریالییە بەلام خودی کوردستان و نەتەوەی کورد دابەش و پارچە پارچە کراوە. پێشتر ئاماژەم بۆ پەیمانی نیوان تورکیاو عراق و ئیسرائیل کردوە کە لە کۆری "هاوسەنگی هێزو تیرۆر لە رۆژهەلاتی ناوەراست" پێشنیاز کرابوو. ئەم پێشنیازە لە رۆژی ١٩٨٩/٨/٢٨ لە رۆژنامەی -سەباح- بلاوکراوەتەوە. هەروەها گۆڤاری گوین ئایدن Gun aydtin هەمان رۆژ زانیاری لەسەر ئەو بابەتە بلاوکردۆتەوە. گۆڤاری گوین ئایدن لەسەر دەرمانخواردکردنی پەنابەرە کوردەکانی ئۆردوگای قیزل تەپەی نزیك بە ماردین لە سەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٨ نوسیویتی: "بریتانیا دلنیایە عراق (٢٠٠٠) پێشمەرگەی کوردی لە نزیك ماردین دەرمانخوارد کردوە. بەلام Bora Pazan لە لەندەن هەوالیکی بە مانشیتی "هەوالیکی دزیو" بلاوکردۆتەوە. کەنالی تەلەفزیۆنی بریتانیا INT و بە هاوکاری دەزگای پزیشکی نیودەولەتی International- IMP Medical Relict ئاشکرای کردوە کە دەزگای هەوالگری عراقی پێشمەرگە کوردەکانی دەرمانخوارد کردوە.

بە پێی زانیارییەکانی Gwynne Roberts ئازمایشەکانی خوین و میزو ئەو نانەی بۆتە هۆی ژەهراویکردن دەیسەلمێنیت "ئاویتەی فۆسفاتی ئۆرگانی" کە ژەهرێکی ئاویتەی جیوەیە ئەو حالەتەی دروستکردوە، هەروەها بە پێی راپۆرتەکانی ئەو کاتە (غازی ئەتروشی) کە سیخوریکی عراقی بو بە ئازادی لەناو ئۆردوگای پەنابەران دا هاتوچۆی دەکرد.

کوردەکانی عـراق دوای ئـەوەی گونـدو شـارەکانیان کیمیابـاران کـرا بـە ناچـاری بـۆ رزگارکردنی ژیانی خۆیان پەنایان بۆ تورکیا هینا. کاتیك کوردەکان گەیشتنە تورکیا لـە ئۆردوگای زۆرەملی‌ی چوار دەور گیراو بـە تـەلی دەرکاوی و قوللـەی چاودیری و بنکـەی پۆلیس نیشتەجیٚ کران و ریگەیان پینەدرا پەیوەندی بـە کوردەکـانی بـاکورەوە بکـەن و ریگـە بـە کوردەکـانی بـاکوریش نـەدرا یارمـەتی کوردەکـانی باشـور بـدەن. پەنابـەرەکان نـەیاندەتوانی بـەبیٚ مۆلـەت لـە ئۆردوگـا بچنـە دەرەوە و بیگاریـان بـە هـەمو کەسـیك دەکـردو پیداویسـتییە سـەرەکییەکانی وەك نـان و ئـاو و خیـوەت و پـەتو و.. هتـد بـە گویرەی پیویست بۆ دابین نەکردن و بایـەخیان بـە لـەش سـاغی و خوینـدن و خۆراکـی منالەکانیان نەدەدا، ئەمە لە کاتیکدا سیخورەکانی عـراق بـە ئـازادی و بـەبیٚ پرسـینەوە هـاتوچۆی ئۆردوگاکـەیان دەکـرد و دەیـانتوانی بـە مەبەسـتی ژەهراویکردنـی نـانی پەنابەرەکان پەیوەندی بە خاوەن نرخەکانەوە بکەن. ئایا بەم ئاسـانییە هـەزاران کـەس دەرمانخوارد دەکریٚ؟ ئایـا بـەبیٚ ئاگاداری دەولـەتی تورکیـا و دەزگـا هـەوالگرەکانی ئـەو کارە دزیوە ئەنجام دەدریٚ؟ لە کۆتاییدا بەبیٚ ئەوەی لیکۆلینەوە لەگەلٚ خاوەن فرنـەکان بکـە ن دۆسـیەی کیشـەکەیان داخست. بیگومـان ئـەم حالەتـە یەکیکـە لـە ئەنجامـەکانی دابەشـکردن و پارچـە پارچـەکردنی کوردسـتان. ئـەو دەولەتانـەی کوردسـتان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسینەوە سود لەم کارئاسانییە وەردەگرن.

ئەو میللەتەی بە پیی سیاسـەتی "پەرتکـە-زالبـە" دابـەش و پارچـە پارچـە دەکـریٚ توشی گەورەترین کارەسات دەبیتەوەو بەشیك لە کارەساتی ئەو میللەتە بریتیە لـەوەی: "لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر بکات" یا دەوری "جاشی هەمو کەسـیك" وازیبکـات. ئەم وەزعە ریسواییە بۆ ئەو میللەتەو ئەو بارودۆخە پر شەرمەزارییە بە تـیروانینیکی قول و لیکۆلینەوەیەکی وردی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" کۆتایی پیدیت، و ئەمـەش بـە گەشـەپیدانی وشـیاری کۆمەلایـەتی و میژویـی دیتـە دی. راسـتە کـورد بەرهەلسـتی حالـەتیکی وەك دەرمانخواردنەکەی پەنابـەرەکانی بـۆ نـاکریت کـە دەزگـای هـەوالگری پلانـی بـۆ دادەریـژیٚ بـەلام دەتوانیـت نۆکەرایـەتی دەولەتـە داگیرکـەرەکانی کوردسـتان نەکات بۆیە نابیت کورد لـە جیـاتی ئـەو دەولەتانـە شـەربکات بـەلکو پیویسـتە بـە پیـی

بەرژەوەندی نەتەوایەتی خۆی رەفتار بکات و هەر بەو شیوەیەش ولآتەکەیان رزگار دەکەن.

بە پیی هەلومەرجی هەنوکەیی پیادەکردنی پرەنسیپی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان بۆ کورد بوە بە مافیکی حاشاهەلنەگر. روداوەکان سەلماندویانە عەرەب و تورك و ئیرانیەکان تەنها لە ریگەی بەکارهینانی چەکی کیمیایی و بایۆلۆجی و گازی ژەهراوی سەرکوتکردن و نایەکسانی و راگواستن دەتوانن حوکمرانی کورد بکەن. ئەو دەولەتانە هەمو توانایەکی خۆیان دەخەنە گەر بۆ ئەوەی ناسنامەی کوردستان لەناوبەرن. ئەو دەولەتانە لە ریگەی سیاسەتی دورخستنەوەو راگواستن خیزانی کورد لەبەر یەکهەلدەوەشیننەوە و منالەکانیان لە ژیانیکی پر لە ترس و لەرز گەورە دەبن و کورد ناچار دەکەن لە ئۆردوگای زۆرەملی بژیت و بە چەکی کیمیایی و گازی ژەهراوی جوگرافیاو ژینگەی کوردستان ویران و پیس دەکەن و دارستانەکانی دەسوتینن و ئاژەل و پەلەوەر لەناودەبەن و دارستانەکان دەکەن بە زەوییەکی روتەن و نۆکەرو سیخورەکانیان بۆ دنەدانی کورد لە دژی کورد بەکاردەهینن و پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" قولتر دەکەنەوەو بچوکترین ناکۆکی نیوان کورد دەقۆزنەوە بۆ ئەوەی ئاگری ئاژاوەو شەری تۆلەسەندن هەلگیرسینن.

شتیکی ئاشکرایە ئەم حوکمە خویناوییە پشت بە تیرۆری دەولەت دەبەستیت. بۆچی تورك و عەرەب و ئیرانیەکان سورن لەسەر ئەوەی حوکمرانی کورد بکەن؟ حوکم کردنی کورد هیدی هیدی بوە بە کاریکی تاقەت پروکین چونکە وشیاری نەتەوایەتی کورد ورده ورده گەشەدەکات و بە خیرایی بلآودەبیتەوە.

پیم وایە لە کۆتایی سەدەی بیستەمدا توانای چەوساندنەوەی هیچ کەسیك نامینێ بۆیە بە خویناویترین ئامراز نەبیت رابونی نەتەوایەتی کورد لەناو ناچیت لەبەرئەوە کاریکی حەتمیە کورد بریاری مافی چارەی خۆنوسین پیادەبکات، چونکە تەنها لە ریگەی پیادەکردنی مافی چارەی خۆنوسین پرۆسەی راگواستن و دورخستنەوەو ژیانی ئۆردوگای زۆرەملی و تینویتی و برسیتی و نەخۆشی کۆتایی پیدیت.

پیشتر ئەوەم رونکردۆتەوە چۆن پەنابەرە کوردەکانی تورکیا لە ئۆردوگـای زۆرەملی لـەژێر قوللـەی چـاودێری و بنکـەی پۆلیـس ژیانیـان دەگوزەرانـد و چـۆن ڕێگـەی چونـە دەرەوەیـان لـە پەنابـەران دەگـرت و سـیخورەکانی عراقیـش بـە ئـازادی هـاتوچۆی ئۆردوگاکانیان دەکرد. هەروەها ئەوەشم رونکردۆتەوە چۆن بە دەستی هەوالگری عـراق و تورکیا (٢٠٠٠) کورد دەرمانخوارد کران. ئـەو روداوانـە دەیسـەلمێنن عـەرەب و تـورك و ئێرانییـەکان تەنـها لـە ڕێگـەی چەوساندنەوەو سـتەم و تـیرۆر دەتوانـن حوکمـی کـورد بکـەن. لـیرەدا جـاریکی دی پیـادەکردنی مـافی چارەی خۆنوسـین بـۆ کـورد دەبیـت بـە مافیکی حاشاهەلنەگر.

رۆژگـاریك کـورد بـۆ ماوەیـەکی زۆر کـورت حوکمرانـی خـۆی کـردوە و تەنـها لـەو کاتانەدا هیمنی و ئاشتی بالی بەسەر کوردستاندا کیشـاوە. ئەگـەر کۆتـایی شەسـتەکان و سـەرەتای حـەفتاکان وە بـیر بهینینـەوە کـە مـەلا مسـتەفای بـارزانی سـەرکردایەتی بزوتنـەوەی رزگـاریخوازی ئـەو سـەردەمەی دەکـرد، هـەمو کەسـیك سـەرنجی دەدا چـۆن هیمنـی و ئاشـتی بـالی بەسـەر کوردسـتاندا کیشـابو، هـەروەها چـۆن ناکۆکییـە کۆمەلایەتییەکان شەری چەکدارییان لینەکەوتەوە بۆیە پیویسـتە لیکۆلینەوەیـەکی ورد لەسەر هەمو دامودەزگاکانی ئەو سەردەمە بکریت. ئەگـەرچی تەمەنی کۆمـاری مـەهاباد زۆر کـورت بـو (سـالی ١٩٤٦) بـەلام خـەلکی رۆژهـەلاتی کوردسـتان بـە هیمنـی و ئاشـتی دەژیا. ئەو روداوانەش دەیسەلمینن کورد لە هەمو کەسـیك باشـتر بـە لیـك حـالی بـون و دادپـەروەری و ریزگرتـن لـە مافـەکانی مـرۆڤ دەتوانیـت حوکمرانـی کوردسـتان بکـات. بەلام ئەوانەی بە ئاگرو ئاسن حوکمی کوردستان دەکەن خۆیان ئاژاوەو پشیوی لە ولات دەخولقینـن. هـەروەها لـە سـەردەمی حوکمـی ئـەمیر بـەدرخان لـە ١٨٤٠-١٨٤٨ هیمنـی و ئاشتی و دادپەروەری لە ناوچەی جزیرە سەروەر بو، بـەلام عوسمـانی و بریتـانی و فرەنسـی و روسییەکان ئـەو سیستمەیان بـە دل نـەبو بۆیـە هـەمویان هاوکار عوسمانییـەکانیان دەکـرد بـۆ ئەوەی دەستەلاتی بەدرخان لەناوبەرن.

چەمکی ئاشتی لەلای کورد و ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبـەش دەچەوسیننەوە جیاوازییەکی گەورەی هەیە چونکە چەمکی "نەزم" و "ئاشتی" لە لای

ئـه و دەولەتانـه جگـه لـه داپلۆسـين و تـيرۆرو ئيفليـج كـردن و هەناسـه ليـبرينی كـورد هيچی دی ناگەيەنيت.

له سايەی سيستميكی ديموكراسی كه جيگەی تيرۆری دەولەتی تيا نابيتـەوه نـەزم و ئاشتی و ئازادی و دادپەروەری گەشه دەكات. دەلين كورد و عەرەب بەشداری له حوكمی عراق دەكەن و تورك و كورد بەشداری له حوكمی توركيا دەكـەن.. هتـد. ئايـا ميللـەتی كورد كيمياباران دەكريت ئەگەر به ئازادی بەشداری له بەريوەبردنی عـراق بكات؟ ئايا پرۆسەی راگواستنی به زۆر رويدەدا؟ ئايا ئەفسەريكی عراقی دەويرێ بليت: "به چەكی كيميـايی هـەموتان لەناودەبـەين و شـينايی لـەم ناوچەيـە نـاهيلين"؟ ئايـا كـورد دەرمانخواردو قەلاچۆ دەكريت؟

سەبارەت به توركەكانی بولگارستان: گريمان توركەكان به نـاوی بولگـاری رازيبـون و هيـدی هيـدی دەبـن بـه بولگـاری. شـتيكی ئاشـكرايه ئـەو كـەس و تاقمانــەی دەبـن بـه بولگـاری هـەمو توانايـەكی مـادی و مەعنـەويان دەخريتـه بەردەسـت، هـەروەها كـاريكی مەنتيقيـه ئـەو توركانـەی نكۆلـی لـه ناسـنامەی نەتەوايـەتی خۆيـان دەكـەن لـه گشـت ئيدارەكانی دەولەت و حزبی دەستەلاتدار و دونيای سياسەت كاريان پيبدريت، ئايا لـەم حالەتەدا دەتوانين بلیين تورك و بولگار بەشداری له حوكمی بولگارسـتان دەكـەن؟ ئـەم بارودۆخه كتومت له بارودۆخی كورد دەچيـت. لەبـەر رۆشـنايی ئـەو شـتانەی سـەرەوه دەگەينـه ئـەو ئەنجامـەی پيويسـته كورديـش وەك هـەمو نەتـەوەكانی دی مـافی چارەی خۆنوسين پياده بكات.

زۆرجـاران دەوتـرێ كـورد ئـاميری دەسـتی بيگانەيـه -واتـه ئيمپريـاليزم- و ولاتـانی رۆژهـەلاتی نزيـك كـورد بـۆ دژايـەتی كردنـی ولا تـانی دی بـەكاردەهينن كـەچی كـاتيك باسی وەزعی كورد دەكەن فرميسكی تيمساحی بۆ دەريژن. بەلام ئەگەر لـه قولايـی ئـەو هەسته وردبينەوه جگه له قەشمـەری و گالتـەكردن بـه كـورد لـه پـال جۆريـك لـه لـوت بـەرزی و هەسـتی شـانازی بـه نەتەوايـەتی كردنـەوه هيچـی دی بـەدی ناكـەين. ئەوانــه هەرگيز پەنجه بۆ سياسەتی "پەرتكه-زالبه" دريژناكەن، ئەگـەرچی خراپـی بـارودۆخی كورد و بـەكارهينانيان لـه لايـەن خـەلكانی دی ئـەنجامی سياسـەتی "پەرتكـه-زالبـه"يـه

لەبەرئەوە پێویستە بە توندی دژایەتی ئەو سیاسەت و کەسانە بکات کە گاڵتەیان پێدەکەن و ئابڕوی نەتەوایەتییان پێشێل دەکەن، هەروەها پێویستە کورد بە دوای شێوازی گونجاودا بگەڕێت بۆ ئەوەی خەڵکانی دی ئیستغلالی نەکات.

پەراویزەکان

١-پیم باشە سەبارەت بەم چاوپیکەوتنە لە بارەی بابەتیکە دی قسە لەسەر هەلویستی جیهان سەلجوق Jihan Selcuk و نادر ماتەر Nadire Mater بکەم. نادر لەسەر پارتی کارگەرانی کوردستان پرسیاری لە سەلجوق کرد. سەلجوق لە وەلامدا دەلیت: لەبەرئەو هۆیانەی رونیکردۆتەوە پارتی کارگەرانی کوردستانی قبول نیە ل١٧. پرسیارو وەلامی نیوان ئەو دوو کەسە بە پیی مینۆدیکی زانستی نەبوو چونکە بە هۆی ئایدۆلۆجیای رەسمی و پیادەکردنی یاسا لە تورکیا ناتوانریت وەلامیکی باوەرپیکراو لەسەر "بابەتی پارتی کارگەرانی کوردستان" پیشکەش بکریّ بۆیە لیکدانەوەکانیان دیدو بۆچونی رەسمی دەولەت و چەمکەکانی دوبارە دەکاتەوە. ئەمەش بە کورتی مانای تاوانبارکردنی پارتی کارگەرانی کوردستان و ناوزراندنی و وەسفکردنی ئەو پارتەیە بە کۆمەلیك "چەتەی تاوانبار" و "تاقمیك دزو جەردە" کە ژن و منال و گەنج و پیر دەکوژیت و.. هتد. ولاتیك قورسترین سزای لایەنگرانی پارتی کارگەرانی کوردستان بدات و جنیودان بە کاریکی زانستی بزانیت و ئەم شیوازە هیچ شتیکمان بۆ رون ناکاتەوەو ئەمەش هەمان شیوازو دیدو بۆچونی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەولەتە چونکە ئەو شتانە دوبارە دەکەنەوە کە دەولەت حەز بە بیستنیان دەکات. ئەمەش هەلویستیکی ترە کە بیرەوشتییەکی زۆری پیوە دیارە. لەبەر ئەم هۆیە ئەرکی روناکبیرو رۆژنامەکانی تورکیا خولقاندنی کەشیکی کۆمەلایەتی و سیاسی ئەوتۆیە ریگە نەدات ئەو کەسانە سزا بدریت کە خەباتی پارتی کارگەرانی کوردستان بە باشی ناو دەبەن. هەروەها پیویستە خەبات لە پیناوی هینانەدی کەشیك دا بکەن لە سایەیدا بیری نەیاری ئەتاتورك و کەمالیزم بە تاوان دانەنریت.

هەروەها پیویستە وتەکانی سەرەك ئەرکان جەنەرال نەجیب تورمتای Necip Torumtay. کە لە رۆژی ١٩٨٩/٨/١٧ بلاوکرایەوە لە هەمان چوارچیوەی راڤە بکریّ. تورومتای دەلیت: ئەو کەسەی پشتگیری و کۆمەکی پارتی کارگەرانی کوردستان بکات

دوژمنــی ئیمەیــە (رۆژنامــەی Cumhuryet، رۆژی ١٩٨٩/٨/١٨). ئەگــەر لــەم حالەتــەدا بمانەوێ خۆمان لە مەترسی گەورە بپاریزین نابیت بە زانیاری بروایپیکراو قسە لەسەر روداوەکانی رۆژهەلات و پارتی کارگەرانی کوردستان بکەین. لیرەدا مرۆڤ ناتوانیت بیر لەم وتەیەی ڤۆلتیر نەکاتەوە کە دەلیت: "هەرگیز لەگەلّ وتەکانت تەبا نیم بەلام هەمو توانایەکی خۆم دەخەمەگەر بۆ ئەوەی بەرگری لە دیدوبۆچونەکانی خۆت بکەیت".

نادر ماتەر هەلەی کرد ئەو پرسیارەی کرد چونکە پرسیارەکەی پیشوەخت وەلامەکەی ئامادە کرابو، هەروەها سەلجوقیش هەلەی کرد هەر لە سەرەتاوە پرسیارەکەی رەتنەکردەوە و بلیت هەلەیە وەلامی پرسیاریك بدەیتەوە ئەگەر مافی ئەوەت نەبیت هەلویستیکی پۆزەتیڤ لەسەر ریکخراویك دەربریت چونکە ئەگەر هەلویستیکی پۆزەتیڤ لەسەر ئەو ریکخراوە دەربرین روبەروی سزای یاسایی دەبیتەوە.

بۆ ئەوەی وینەیەکی رونمان لەسەر سزادانی ئەو کەسانە هەبیت کە هەلویستیکی پۆزەتیڤیان لەسەر پارتی کارگەرانی کوردستان هەیە، پیویستە بگەرییـنەوە بۆ سەر دادگاییکردنەکەی مەهدی زانا (رۆژنامەی جمهورییەت، رۆژی ١٩٨٨/٨/٣). مەهدی زانا-ی حاکمی شاری دیاربەکر لە مانگی ئاب لە چاوپیکەوتنیکدا لەگەلّ رۆژنامەی ناوبراو دەلیت: "من لایەنگیری لە بزوتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی دەکەم بە سەرکردایەتی پارتی کارگەرانی کوردستان". مەهدی زانا لەسەر ئەم قسانەی لە لایەن دادگای سەربازییەوە بانگهیشت کرا بۆ ئەوەی بە (٥-١٠) سالّ زیندانی حوکم بدریّ.

لە لایەکی دی سەلجوق بە گالتەپیکردنەوە رەخنە لە پارلەمانتارەکانی رۆژهەلات دەگری چونکە داوای مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی خۆیان نەدەکرد بەلام نوسەر و روناکبیرانی تورك زۆر بە گەرمی پیشوازییان لەو پارلەمانتارە کوردانە دەکرد کە نارەزاییان لەسەر سیاسەتی تواندنەوەی کورد دەرنەدەبری و هیچ داواکارییەکی نەتەوایەتییان پیشکەش نەدەکرد و پییان دەوتن: "وەك هەر تورکیك و رەنگە لە تورك باشتریش بەرگرییان لە بەرژەوەندی دەولەتی تورکیا و نەتەوەی تورك کردوە". ئەم هەلویستە پشتگیرییەکی زۆری لیدەکراو روناکبیرانی تورك ئەم هەلویستە یان بە

هەلویستیکی پیشکەوتوخوازانە و شۆرشگیرانەو ریبازیکی دیموکراسی ناودەبرد بۆیە توشی شاگەشکە دەبون کاتیك کەسانیکی وەك تەحسین سەراج نکۆلی لە کوردبونی خۆیان دەکرد و خۆیان بە تورك دەزانی. ئەم تویژە هەرگیز شایانی ئەوە نیە رەخنەی لی بگیرێ.

بیگومان نکولی کردن لە ناسنامەی نەتەوایەتی و هاندانی پرۆسەی تواندنەوەو تەتریك کردن هەلویستیکە بە هیچ شیوەیەك پەیوەندی بە دیموکراسی و شۆرشگیرییەوە نیە. پیشوازیکردن و هاندانی ئەو هەلویستانە لە لایەن نەتەوەی بالادەست جگە لە ساختەو تەلە نانەوە هیچی دی نیە و یەکیکە لە پیداوویستییەکانی سیاسەتی رەگەزپەرستی و کۆلۆنیالی. ئەو کەسانەی لە رابوردودا نکۆلیان لە کوردبونی خۆیان کردوە، لە ماوەی پرۆسەی بەرجەستەبونی وشیاری نەتەوایەتی کۆمەلگەی کوردەواری کە هەردەم بەرەو پیشەوە دەچیت ریسوا دەبن و فیکرو هەلویستیشیان بە بیرەوشتی لە قەلەم دەدرێ.

سەرەرای ئەوەی نوسەر و رۆژنامەنوس و فەرمانرەوایان پیشوازی لەو کەسانە دەکەن کە نکولی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن بەلام رەتکردنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی لە رابردو، و داهاتوشدا تەنها رقوکینە بەرهەم دەهینێ. ئەم نکۆلی کردنە رەفتاریکە شایانی ئەوەیە ریسوا بکریت. و نەوەکانی ئیستاو داهاتوش رەخنەی لیدەگرن. پیشوازی و هاندانی ئەو کەسانە بۆ هەتاهەتایە بەردەوام نابیت چونکە دینەمۆی کۆمەلایەتی و سیاسی لە کوردستان. زۆربە خیرایی گەشە دەکات بۆیە ئەو کەسانە درەنگ یا زوو ناچاردەبن دەربارەی ئەو بابەتە هەلویستی دیاریکراو وەربگرن.

٢-بە هەستیکی پر جۆش و خرۆش وەلامەکەی بریاری تاوانبارکردن پیشکەش بە دادگا دەکرا. بەرپرسانی باری نائاسایی و دەستەی دادگا نەیاندەویست بەلگەیەك بۆ دۆسیەی کیشەکە زیادبکرێ بەرگری لە ناسنامەی کورد و کوردستان و زمانی کوردی بکات لەبەرئەوەی وەلامەکە بە بەلگەیەکی رەسمی دادەنراو دەبو لە داهاتودا لەسەر ئەو بنە مایە مامەلە لەگەڵ کیشەکە بکرێ بۆیە دادگا بە توندی رەتیدەکردەوە ئەو بەلگەنامەیە بخاتە سەر دۆسیەکەیان چونکە لە گرنگی وەلامەکە تیدەگەیشت. دادگا

داوای له تاوانباران کرد هەرچیان هەیە بە سەرزارەکی لـە بـەردەم دادگا قسـەی لەسـەر بکەن تا لە کۆنوسی دانیشتنەکاندا وتەکانیان تۆمار بکرێ. دادگا سەربازییەکانی تورکیـا لـە بەرئـەوەی وەك هۆبەیـەکی دەزگـای هـەوالگری لـە کوردسـتان کاریـان دەکـرد بۆیـە وەرگرتنی وەڵامەکە و زیادکردنی بۆ دۆسیەی تاوانباران بە کیشـەیەکی سیاسـی دادەنـرا نەك کیشەیەکی یاسایی.

سالی ١٩٧١ لە کاتی دادگاییەکانی رۆژهەڵات گەنجەکان بەرهەلستی هەلویسـتیکی لـەو شیوەیەی دادگایان کردو سوربون لەسەر ئەوەی نەچنە دادگا ئەگەر دادگا لە هەلویسـتی خـۆی پەشـیمان نەبیتـەوەو وەڵامەکـەیان لیوەرنـەگریت. ئـەم هەلویسـتەی گەنجـەکان بەرهەلستییەکی ئاشکرا بـو چونکـە گـەنجان زۆر بـە تونـدی و بـە پـەرۆش و هۆشـیاری بەرگرییان لە کیشەیەك دەکرد داواکارە گشتییەکان بە تاوانیان دادەنا. بەرپرسانی باری نائاسایی و داواکاری گشتی سـەربازی لـە هەلویسـتی بیوینـەی گەنجـەکان سەرسـام بـون. دادگـا چـاوەروان بـو ئـەو گەنجانـەی ئیدعـای کوردبونـی خۆیـان کـردوە دانبنیـن بـە هەلەکـەی خۆیـاندا و داوای لیبـوردن بکـەن و بلیـن جـاریکی دی ئـەو هەلەیـە دوبـارە ناکەنەوە لەبەر ئەوەی نیازیان نەبوە جەخت لەسەر رەگەزیکی نـاتورك لـە وڵاتەکـەیان بکەنەوە چونکە خۆشیان بە تورك دەزانن. کاتیك بەمشیوەیە لە ئیفادەکـەیان دەبنـەوە ئیتر دەکرێ وەڵامی بریارەکانی تاوانبارکردن بخریتـە سـەر دۆسـیەی کیشـەکەیان بـەڵام ئـەوەی چاوەروانیـان نـەدەکرد رویـدا. دادگـا ترسـی لـەم هەلویسـتە هـەبوو بۆیـە نەیدەویست بیکاتە بەلگەنامەیەکی رەسمی. دادگا لـە دوای وتویژیکـی دورودریـژ ناچـار بـوو وەڵامـی ئەوانـە لەسـەر بریـاری تاوانبـارکردن وەربگریـت. دوای ئـەوەی وەڵامەکـە هـاوپیچی دۆسـیەی تاوانبـاران کـراو لـە کۆنوسـی دانیشـتنەکانی دادگـا ئامـاژەی بـۆ کـرا قۆناغیکی نوێ دەستی پیکرد. گەنجەکان دەیانویست دەقـی وەڵامەکـە لـە بـەردەم دادگـا بخویننـەوە بـەڵام دادگـا بـە بیـانوی دریـژی وەڵامەکـە ریگـەی خویندنـەوەی پینـەدان. گفتوگۆکان لە کۆتایی ١٩٧١ تا سەرەتای ١٩٧٢ لە چـەندین دانیشـتن و دادگـای جۆراوجـۆر دریـژەی کیشـا تـا لـە دواییـداو لـە یـەکیك لـە دانیشـتنەکانی دادگـا گەنجـەکان دەقـی وەڵامەکەیان خویندەوە.

بە بۆچوونی من ئەو ئەنجامەی لـەو رووداوانـە کەوتـەوە بریتـی بـو لـە: بەرپرسـانی بـاری نائاسـایی گومانیـان لـە پیـاوانی ئاسـایش و کاریگـەرییان لەسـەر گەنجـەکان پەیداکرد و بە شایستەی ئەوەیان نەدەزانین متمانەیان پیبدەن بۆیـە ئیستا لـە جیاتی ئەوان سەرباز بەکاردەهینن.

لایەنیکی پر بایەخی دادگاییەکانی رۆژهەلات لە سالی ١٩٧١ ئەوەیە کورد بە دیدیکی سیاسی بـەرگرییان لـە ناسنامەی نەتەوایـەتی و خاسـیەت و خەسلەتەکانی کۆمەلگـەی کـوردەواری دەکـرد. دادگاییـەکانی کوردسـتان لـە دوای ١٩٨٠/٩/١٢ بـووە مایـەی بەرجەستەبونی هەلویستیکی زۆر توندوتۆل و وشیارانە. زیندانـی و بـەندکراوەکان لـە بـەردەم دادگـاو داواکاری گشتی بـە زمـانی کـوردی قسەیان دەکـرد و هـەر بـە زمـانی کوردیش لە بەردەم دادگادا داکۆکییان لە خۆیان دەکرد. بۆیە دادگا بە ناچاری هانای بۆ وەرگیری زمـانی کـوردی -تورکـی بـرد. لـە ناوەراسـتی هەشـتاکانەوە تەنانـەت ئـەو کوردانـەی زمـانی تورکیشیان دەزانی بـە زمـانی کوردی داکۆکییـان لـە خۆیـان دەکـرد. بەمشیوەیە هەلویستیکی تۆکمە و وشیارانە لەنیو کوردەکان بەرجەستە بو.

داکۆکی لەخۆکردن بە زمـانی کوردی لـە بـەردەم دادگـای تورکیـا شـتیکی کـەم نیـە. دادگاکان بە توندی دژایەتی ئەو هەلویستەیان دەکرد و رایاندەگەیاند هـەر کەسـیك بـە زمانی کوردی قسە بکات و سور بێ لەسەر قسەکردن بـە زمـانی کـوردی و هـەر کەسـیك بلیت زمانی دایکی زمانیکی کوردییە سزای یاسایی دەدرێ و ئیسـتا بـە سـەدان دۆسـیەی تایبەت لەو جۆرە دادپرسیانە (الدعاوی القضائية) هەیە. هەمو کەسیك مافی هەیـە بـە زمانی کوردی قسە بکات ئەمـەش بـە تەنـها خـەلکی شاری دیاربـەکر ناگریتـەوە بـەلکو هـەمو خـەلکی کوردسـتان دەگریتـەوە. کـاتیك زیندانیـە کوردەکـان لـە گرتوخانـەی دیاربـەکر بـۆ گرتوخانەیـەکی تایبـەت بـە رۆژئـاوا دەگویزرینـەوە لـە بـەردەم دادگـاو داواکـاری گشـتی بـە زمـانی کـوردی قسـە دەکـەن، زۆربـەی بـەندکراو و زیندانـی و تاوانبارەکان ئەم رەفتارە دەنوینن.

سالی ١٩٧١ کوردەکان هەولیاندەدا سەربەخۆیی زمانی کـوردی بسـەلمینن بـەلام ئیستا لە ریگەی قسەکردن بە زمانی کوردی بـە کـردەوە دەیسـەلمینن زمـانی کـوردی زمـانیکی

سەربەخۆیە، کەچی سەرەرای ئەوانەش داواکارە گشتیەکان بەردەوام بە زمانی تورکی بریار ئاراستەی کوردەکان دەکەن بەبێ ئەوەی هیچ شتیك لە وەڵامی کوردەکان تێبگەن بۆیە دەبینین بە سەدان کەسی وەك مەهدی زانا-ی حاکمی پێشوی شاری دیاربەکر بە بیانوی ئەوەی بە زمانی کوردی قسەیان کردوە حوکم دەدرین- رۆژنامەنوسەکانی ئەو سەردەمە بەمجۆرە لەسەر مەهدی- یان دەنوسی: "لەبەرئەوەی مەهدی زانای حاکمی پێشوی شاری دیاربەکر سەر بە ریکخراوی "Ozqurlok Yolu"یە بە تۆمەتی ئەوەی بە زمانی کوردی بەرگری لە خۆی کردوە داوایەك لە دژی بۆ دادگای سەربازی سەر بە لەشکری حەوت بەرزکراوەتەوە".

مەهدی زانا لە دوا دانیشتندا بە دادگای سەربازی راگەیاند بە زمانی کوردی بەرگری لە خۆی دەکات بۆیە دەستەی راویژکاری دادگاو داواکاری گشتی بریاریاندا بە تاوانی ئەوەی بە زمانی کوردی قسەی کردوە سەرلەنوێ رەوانەی دادگای بکەنەوە. ویداد ئەرکان Vedat Erkan-ی داواکاری گشتی سەربازی زۆر بە راشکاوی دەلیت: "لەسەر خاکی دەولەتی تورکیا زمانیك نیە ناوی زمانی کوردی بیت و ئەوەی هەیە زمان نیە بەلکو وشەگەلیکی تیکەڵاو و دیاریکراوی بە ئەسل تورکیە و بە تیپەربونی کات شکلی زاراوەی وەرگرتوە. بەڵام بەکارهینانی ئەم زاراوەیە لە لایەن کەسانیکی دیاریکراوەوە بە هاندانی دەولەتە بیانیەکان و بۆ مەبەستی دیاریکراو هەرگیز مانای بونی رەگەزی کورد و زمانی کوردی لە نیو میللەت و نیشتمانی تورك ناگەیەنێ. ئەمرۆ ئەم زاراوەیە لە رۆژهەڵات و باشوری ئەنادۆل وەك ئامرازیکی دەربرین بەکاردەهینری.

ئیمە روبەروی ئەم زاراوەیە نەبوینەوە تا نەبوە بابەتی پروپاگەندەو جیگەی شانازیکردن لەبەرئەوەی ئەم زاراوەیە رۆژیك لە رۆژان بە زمانی دایك دانەنراوە.. ئەمەش راستیەکە کەس لاری لیی نیە. بەڵام هەستی نەتەوایەتی تورك بریندار دەکەین ئەگەر ئەو کەسانەی لە زمانی تورکی تیناگەن بە کورد و خاوەن زمانی خۆیان ناوبەرین. (رۆژنامەی جومهورییەت رۆژی ١١/٨/١٩٨٨).

ئەو برگەیەی سەرەوە ئاستی رەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی تورکیا لە کوردستان ئاشکرا دەکات. بە راستی ئەو وتانە کینە ئامیزن. زیندانیەکان دەلین ئیمە کوردین و

داواكاره گشتیەكان وەڵامیان دەدەنـــەوە: "كـورد لـە توركیـا نیـە، و ئیمـە هـەمومان توركین"، بـەندكراو و زیندانییـەكان بـە زمـانی كـوردی دەدویـن و داواكـاره گشـتیەكان سـەرەرای ئـەوەی لـە قسـەكانیان تیناگـەن كـەچی دەلیـن: "زمـانی كـوردی نیـە بـەلكو وشەگەلیكی دیاریكراوی توركی كۆنە". هەروەها دەلین ئەم زمانـە هەسـتی نەتەوایـەتی تورك بریندار دەكات. ئایا ئـەم وتـە نابەجییانـە جنیـودان و سـوكایەتی كـردن نیـە بـە كورد؟ ئایا ئەم جنیودانە هەستی نەتەوایەتی كورد بریندار ناكات؟

كیشـەیەكی دی هەیـە: ئیفـادەی زیندانییـەكان لـە ریگـەی وەرگـیری راسـتەوخۆ وەرگیریت. بـەلام چـۆن دلنیـابین لـەوەی ئـەو وەرگیرانـە شـارەزاییان لـە زمـانی كـوردی هەیە؟ بۆ نمونە، ئاستی زانیاری هەر وەرگیریك لە زمانی توركییەوە بۆ زمانی فرەنسی و بـە پیچەوانـەوە لـە ریگـەی بروانامـەی دبلـۆم لـە وەرگـیرانی راسـتەوخۆو لـە ریگـەی لیكۆلینەوەی لەسەر زمان و ئەدەب و فەلسەفەی فرەنسی زامن دەكریَ. دادگاكان خۆیان ئـەم مەرجـە دادەنیـن بـەلكو مـەرجیكی سـەرەكی دادگاییكردنیشـە لەبەرئـەوەی تەنـها وەرگـیرانیكی ورد دەسـتەبەری ئـەوە دەكـات بـەرگری تاوانبـار بـە راسـتگۆی بـۆ دادگـا بگویزیتەوە بۆیە تەنها زانینی زمانی فرەنسی بۆ وەرگیران بـەس نیـە بـەلكو پیویسـتە دبلۆمـی لـە فەلسـەفەی فرەنسیش هـەبیَ. چـۆن بزانـین ئـەو كەسـانەی دادگاكـان بـە وەرگیریـان دادەمـەزرینیَ شارەزاییان لـە زمـانی كوردیـدا هەیـە؟ ئایـا پیویسـت نیـە دبلۆمیان لە فەلسەفەی كوردیدا هەبیَ؟

٣-یەكیك لەو هەوالانەی لەسەر ئەم بابەتە لە رۆژنامـەكان بلاوكراوەتـەوە: "رەوانـە كردنی تیمە ئاینیەكانە بۆ (١٧) ویلایەت- هیرشی راگەیاندن".

ئەم تیمانە سەرباری ئەوەی وتاری هـەینیان لـە مزگەوتـەكان دەخویننـدەوە قسـەیان بۆ جەماوەر دەكرد و وەلامی پرسیاری فیرگـەو دەزگـا فیرگوزارییـەكانی دی و زانكـۆ و سەربازگەكانیان دەدایەوە.

تیمەكانی راگەیاندن پیش ئەوەی دەست بـەكاربن لـە چوارچیوەی ئـەو سـیمینارەی بۆ ئەم مەبەستە ریكخرا بـو مەشـقیكی قورسـیان لەسـەر دەسـتی پیـاوانی هـەوالگری و

فەرمانبەرانی ئیدارەی گشتی پۆلیس دەبینی. هەر تیمیك لە ٢ یا ٣ پیاوی ئاینی پیكدەهات و بەسەر ئەم هەریمانەدا دابەشكران:

-تیمی یەكەم: هەریمی تاكیرداغ- كیركلارەلی- Tekirdag- Kirklareli

-تیمی دوەم: هەریمی ئاگری- قارس- Agri- Kars

-تیمی سییەم: هەریمی ئەرزرم- ئەزرینجان- Erzurum- Erzincan

-تیمی چوارەم: هەریمی وان- هەكاری- Van- Hakkari

-تیمی پینجەم: هەریمەكانی سیرت- موش- بتلیس- Sirrt- Mus- Bitlis

-تیمی شەشەم: هەریمی ماردین- دیاربەكر- Mardin- Diyarbakir

-تیمی حەوتەم: هەریمی بنگۆل- تونجەلی- Bingol- Tunceli

-تیمی هەشتەم: هەریمكی ئادیامان- Adiyan an- San liurfa

(رۆژنامەی حورییەت Hurriyet، رۆژی ١٩٨٧/٤/٢١) هەر لە هەمان رۆژنامەو لەسەر هەمان بابەت هەوالیكی دی دابەزیوە: راگری زانكۆی (سەدەمین ساڵ)ی شاری وان پرۆفیسۆر تەنها دبایسون رایگەیاند: گوتاری ئاینی لە زانكۆكەمان نەخویندراوەتەوە بەلكو كۆنگرەیەكمان لەسەر یەكیتی و هاوكاری بەستوە. ئەم كۆنگرەیە بە هاوكاری نوسینگەی والی شاری دیاربەكرو زانكۆی دیجلە و پەیمانگەی ئەتاتورك بۆ كولتورو زمان و میژو ریكخراوە. وا چاوەروان دەكرێ كۆنگرەی لەم بابەتە لە هەریمەكانی دی رۆژهەلات وەك قازانتاپ Ganizntep و شانلویرفا Sanliurfa و قارەمانماراش Kahramanmarus ببەسترێ و مامۆستایانی زانكۆش بەشداری تیا دەكەن (رۆژنامەی حورییەت، رۆژی ١٩٨٧/٤/٢١). سالی ١٩٨٥ پەیمانگەی لیكۆلینەوەی توركیا كتیبیكی لە ئامادەكردنی كۆمەلیك مامۆستای زانكۆ بە ناوی (ئەنادۆلی رۆژهەلات و یەكیتی نیشتمانی توركیا" بلاوكردەوە.

٤-یەكەم ژمارەی گۆڤاری Dogru e 2000 لە لاپەرەی یەكەمیدا بابەتیكی بە ناوی "دەولەتی عەلمانی بانگهیشتی جیهاد دەكات" بلاوكردۆتەوە كە تیدا هاتوە سوپاو پۆلیس و فەرمانبەرانی ئیدارەكان لە ریگەی دابەشكردنی بلاونامەی ئایەتی قورئانی و فەرمودەكانی پیغەمبەر خەلكی رۆژهەلات بۆ "گویرایەلی خوداو پیغەمبەری خودا" و

"جیهاد له ریگەی خودا" له دژی "بەرەی گاوران" بانگهیشت دەکەن. ئەو بڵاونامانه له کۆتایی سالی ١٩٨٥-دا به فرۆکەو هەلیکۆپتەر بڵاودەکرایەوه، هەروەها پۆستەریان بە هەمان دروشم به دیواری مزگەوت و چایخانەکانەوه هەلدەواسی و داوایان لە دوکاندار و چایچیەکانیش دەکرد پسولەی وەرگرتنی پۆستەرەکان ئیمزا بکەن.

ئەمەش دەقی چوار لەو بڵاونامەو پۆستەرانەیه:

دەقی یەکەم:

هاوڵاتیان، بیر له ئامۆژگارییەکانی ئیسلام بکەمەوه، "وقاتلوا في سبیل الله الذین یقاتلونکم، و لاتعتدوا ان الله لا یحب المعتدین (سورة البقرة، الآیة ١٩٠) (له پیناوی خوادادا شەری ئەوانه بکەن که شەرتان لەگەڵ دەکەن، وه دەست دریژی مەکەن، خودا دەست دریژکارانی خۆش ناویت.

هاوڵاتیان:

چەته جوداخوازەکان دەیانەوێ لە بەها پیرۆزەکانی وەك ئاین و منال و ژن و نیشتمان و ئاڵای وڵات و رەوشت دورتان بخەنەوه بۆیه ئەرکی سەرشانتانه وەك هەمو موسلمانیك دژایەتیان بکەن کەواته ئەرکی سەرشانی خۆتان بەجێبهینن و هاوکاری هیزەکانی سوپا بکەن.

دەقی دوەم:

هاوڵاتیان: پیغەمبەری کەریم (د.خ) دەفەرمویت: "من حمل علینا السلاح فلیس منا، و من غشنا فلیس منا"، واته ئەوەی چەکمان لیهەلگریت له ئیمه نیه، و ئەوەی فیل و گزیشمان لیبکات له ئیمه نیه.

ئەو چەته تاوانبارانه چەکەکانیان ئاراستەی خۆت و دایك و باوك و براو خوشك و ژن و منالەکانت دەکەن و دەیانکوژن و شەرەفیان دەشکینن له ئیمه نین، ئەو چەتانه شەرەف و کەرامەت و ژیانت پیشیلدەکەن و نۆکەرایەتی ئەرمەن دەکەن. کەواته پیویسته هیزەکانی ئاسایش له شوین و جیگەی چەته جوداخوازەکان ئاگاداربکەنەوه ئەگینا خۆتان بەرامبەر به خودا تاوانبار دەبن.

دەقی سییەم:

هاولاتیان، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمویت: "و اطیعوا الله و رسوله و لا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم و اصبروا ان الله مع الصابرین"، سورة الانفال الآیة ٤٦، (فەرمانبەرداری فەرمانی خوداو پیغەمبەری خودابن، کیشەو دوبەرەکی لەناو خۆتان دا پەیدا مەکەن چونکە فاشیل دەبن و بەختتان دەروات و، خۆراگربن خودا لەگەڵ خۆراگراندایە).

هاولاتیان، ئەو چەتەو ریگرانەی بە ناوی "خەبات لە پیناوی رزگاری نیشتمانی" و "ئازادی" قسەت بۆ دەکەن لە راستیدا یەکیتی و نەفس بەرزیت دەشکینن لەبەرئەوە مەهیلن ئەو خائین و دەستدریژکارانە بە خۆیانەوە توشتان بکەن.

ئەو چەتە خائینانەی بەبێ جیاوازی تەقە لە ژن و منال و پیرو پەککەوتە دەکەن و دەیانکوژن و سەروەت و سامانیان دەدزن و دەستدریژی دەکەنە سەر ژنان هیچ نرخیك بۆ ئاین و ئابرو و رەوشت دانانین.

باوەر بە درۆکانیان مەکەن. هاوکاری هیزەکانی ئاسایش بکەن کە لە پیناوی ئیوەدا دەجەنگن.

دەقی چوارەم:

هاولاتیان، خوا لە کتیبی پیرۆز دەفەرمویت: "ولا تکونوا کالذین تفرقوا و اختلفوا من بعدها جاءهم البینات و اولئك لهم عذاب عظیم". سورة ئال عومران. ئایەتی ١٠٥ (ئەی موسلمانان ئیوەش مەبن بەو میللەتانەی دوای ئەوەی ئایەت و بەلگەی رونیان بۆ هاتە خوارەوە ریگەی پەرتەوازەیی و ناکۆکی و جیاوازیان بەرنەدا، خودا ئەشکەنجەیەکی سەخت و دژواری بۆ ئەو کەسانە ئامادە کردوە).

ماوەی هەزار سالە نەتەوەی تورك بە خوینی ملیۆنان شەهیدی موجاهید ئیسلام دەپاریزیت. ئەمرۆ نەتەوەی تورك بوە بە ئامانجی دەولەتە ئیمپریالیەکان و دوژمنانی تورك و ئیسلام. بنوارە خیزانەکەت و پرسیار لە دایکت و باوکت بکە و بیرت نەچیتەوە چەند موجاهید لە پیناوی ئەم خاکەدا شەهید بون.

سوپای توركیا گـەورەترین و یەكـەمین سـوپای جیـهانی ئیسلامە كـە خیانـەتكارانی لەناوبردوە، ئەو راستیەش دوژمنانی ئیسلام و توركیا دەیزانن. ئەوانە لە ریگەی پـارتی كارگـەرانی كوردسـتان و دەسـتوپیوەندەكانیان هـەولدەدەن چەواشـەت بكـەن. ئاگاداربــە نەكەویتە داوی خیانەتكارانەوە.

هەروەك تیبینی دەكریت ئـەو چـوار دەقـەی سـەرەوە بـە پیـی ئایـەتی هـەلبژاردەو فەرمودەی دیاریكراو جەخت لەسەر دژایـەتی نیـوان ئیسلام و ئنتیمـاو تایبەتمـەندیتی نەتەوایەتی دەكات. لیرەدا مەسەلەكە پەیوەندی بە راڤـەكردنی ئـەهلی سـوننەوە هەیـە بۆ قورئان، هەرچـەندە راڤـەكردنی ئـەهلی شـیعەش جیاوازییـەكی زۆری لەگـەڵ ئـەهلی سوننەدا نیە، بۆ نمونە حكومەتەكەی خومەینی هەولیدەدا بـە هـەمان ئـامراز خـەباتی پارتی دیموكراتی كوردستان و رابونی بزوتنەوەی نەتەوایەتی كورد لەناوبەریت.

سەرەرای ئەوەش پەیوەندی نیوان حكومەتی ئـیران و پـارتی دیموكراتـی كوردسـتان بـە سـەركردایەتی مەسـعود بـارزانی دروشمـەكانی ئیسـلام لاواز دەكـات (هەرچـەندە گەشـەكردن و نـاوەرۆك و هۆیـەكانی ئـەو پەیوەندییـە دەزانـین بـەڵام ئـەم بابەتـە لـە چوارچیوەی ئەم لیكۆلینەوەیە دەچیتە دەرەوە) لەبەرئەوەی بـەردەوام جـەخت لەسـەر دژایەتی نیوان ئیسلام و ئینتمای نەتەوایـەتی دەكـەن كـەچی لـە هـەمان كـاتدا شۆرشـی كوردستانی باشور لە دژی حكومەتی عـراق بـە رەوا دەبینـن بـەلكو زۆر جـاران شۆرشـی كورد و داوا نەتەوایەتییەكانی كورد ئاینی ئیسلام بە تەواوكەری یەكتر دادەنین.

لـە دەقـی چوارەم بـاس لـە ئامـانجی دەولەتـە ئیمپریالیـەكان دەكــەن لــە توركیــا و ئایدۆلۆجیای رەسمیش بەو هیزە دادەنین كە بتوانین ئەو ئامانجانـە لەناوبـەریت بـەڵام هەنوكە كورد دەزانیـت دەولەتـە ئیمپریالیـەكان چـۆن ململانییـان لەسـەر دابەشـكردنی كوردســتان دەكـردو چـۆن خـودی بریتانیــاو كەمالیــەكانی دۆســتیان كوردســتانیان دابەشـكرد، لەبەرئــەوە ئایدۆلۆجیــای رەسمــی نــاتوانیت ریگــە لــە رابونــی وشــیاری كورد بگریت.

لەگـەڵ ئەوەشـدا، دەولـەتی توركیـا بـە هـۆی رەهـەندەكانی خـەباتی پیشـمەرگایەتی كوردستان بایەخیكی نیوەندی بە پروپاگـەندە ئاینیـەكان دەدا. دەسـتەلاتدارانی توركیـا

لە ئابی ساڵی ١٩٨٩ کوردستانیان لە بڵاونامەو پۆستەری ئاینی نوقوم کرد (بڕوانە Gunaydin, Tercuman Gunes). مەلەسەی یەکیتی و هاوکاری و چارەنوسی هاوبەش و برایەتی ناوەرۆکی ئەو بڵاونامەو پۆستەرانە بون. بەڵام کاتیك دەستەڵاتداران گوو دەرخواردی گیراوە سیاسیەکان دەدەن ئیتر چۆن یەکیتی و هاوکاری دیتە دی؟ ئایا کوشتنی جوتیاران بە بیانوی تیرۆریست و سوتاندنی تەرمەکانیان بۆ ئەوەی بەلگەی تاوانەکانیان بسرنەوە، یەکیتی و هاوکاری دیتەدی؟ دەستەڵاتدارانی تورکیا لە لایەك پروپاگەندە بۆ هەستی ئاینی دەکەن و لەلایەکی دی گوو دەرخواردی زیندانیەکان دەدەن و جوتیاران دەکوژن و تەرمەکانیان دەسوتینن و ریگە نادەن هەواڵەکانیان بڵاوبکریتەوە. ئایا ئیسلام لەسەر ئەو کردەوانە چ دەلیت؟

٥-پیویستە زیاتر لە زاراوەی "نیونەتەوەیی" وردبینەوە. ساڵی ١٩٧٤ لە عراق شەری نیوان کۆلۆنیالیزمی عەرەب و کورد هەڵایسا. کوردەکانی باشوری کوردستان دژی رژیمی سەدام حوسەین شۆرشی رزگارییان بەرپاکرد. پیشمەرگە کوردەکان دوو فرۆکەی میك-یان خستە خوارەوەو یەکیك لە رۆژنامەکانی تورکیا وینەی فرۆکەکانی بڵاوکردەوە کە منالانی کورد لە نزیکەوە تەماشایان دەکرد. بە راستی وینەیەکی خەماوەر بوو. ئایا ئەو منالانەی سەیری پارچە فرۆکەکانیان دەکرد بیریان لە چ شتیك دەکردەوە؟

ئەو دوو فرۆکە میکەی کوردستانیان دەسوتاند و روبارو دەریاچەکانیان ژەهراوی دەکرد و پیکهاتەی کیمیایی زەوییان دەگۆری، دەستکردی بەهیزترین دەوڵەتی سوسیالیستی جیهان بوون. ئەو فرۆکانەی دارستان و کیلگەیان دەسوتاند و خانوبەرەو بەربەستیان خاپور دەکرد و ئاژەل و باڵندەیان دەکوشت تەمسیلی تەکنۆلۆجیایەکیان دەکرد زۆر بیبەزەییانە دژی منال و ژن و پیری کورد بەکاردەهینران.

ئەو منالانەی ئەو دەمە تەمەنیان لە نۆ ساڵ کەمتر بو، ئەمرۆ پیشمەرگەی کوردستانن، ئایا ئەو کەسانە چۆن تەماشای ئەو کۆمەك و هاوکارییە دەکەن کە یەکیتی سۆڤیت پیشکەشی رژیمی کۆلۆنیالیزمی فاشیستی رەگەزپەرستی بەعسی دەکرد؟ تەڤینەوەی سەدان بۆمبی کریکارانی سۆڤیت بەسەر خەلکانی کەساسترین نەتەوەی سەرزەمین واتە نەتەوەی کورد چۆن لیکبدەینەوە؟

نەتەوەی کورد چۆن بەشداری لە خەباتی چینی کریکارانی ژاپۆن و ئەلمانیاو وڵاتــە عەرەبیــەکان و تورکیـا بکـات؟ کـورد نەتەوەیــەکی دابەشـکراوەو مافـە نەتەوایــەتیو دیموکراتییــەکانی لــیزەوتکراوەو زۆر بیویژدانانــە ســامانە سروشــتییەکانی بــە تــاڵان دەبریَ. کورد نەتەوەیەکە لە پیناوی مانـەوەیدا شـەری چـەکی کیمیـایی دەکـات کەواتـە کاتیك نەتەوەی کورد ژن و مناڵ و گەنج و پیرەکانی کیمیابـاران دەکریـت و بـە کۆمـەل لـە ئۆردوگـای پەنابـەران دەژیـن چ پشــتگیرییەکی یــەکیتی ســۆڤیت و کۆمــاری چینــی میللی و ئــەلبانیاو ڤیتنـامی بـۆ دەکـریَ، ئەمـە لـە کـاتیکدا ئەگـەر ئـەو وڵاتانـەو چینـی کریکارانی پشتگیری خەباتی رزگـاریخوازی نەتـەوەی کـورد بکـەن رەنگـە کاریگەرییـەکی بنەرەتی و هەست پیکراوی لەسەر کورد هەبیت.

ســالی ١٩٨٨ عــراق زۆربــەی ناوچــەکانی باشــوری کوردســتانی کیمیابــاران کــرد. رۆژانــی ١٦ و ١٩٨٨/٣/١٧ هەلەبجـەو رۆژانـی ٢٣-٢٥/ ئـاب/ ١٩٨٨ ناوچـەکانی ئـامیدی و بادینانی کیمیاباران کردو زیاتر لە (٣٠) پسپۆری سۆڤیت لە کارگـەکانی بەرهەمـهینانی چەکی کیمیایی کاریان دەکرد، بۆیـە کـاتیك کوردەکـان پییـان زانـی داوایـان لـە یـەکیتی سـۆڤیت کـرد پسـپۆرەکانی لـە عـراق بکشـینیتەوە. رۆژنامـەی "الشـرارة" کـە زمانحــالی یـەکیتی نیشـتمانی کوردسـتانە لـە ژمـارە (٣)ی نیسـانی ١٩٨٨ لیسـتیکی بــە نــاوی (٣٠) پسـپۆرەکەی یـەکیتی سـۆڤیت بڵاوکـردەوە کـە لـە کارگـەکانی بەرهەمـهینانی چـەکی کیمیایی عراق کاریان دەکرد، بەڵام سۆڤیت داواکەی کوردی پشـتگوێ خسـت. رۆژنامـەی پراڤداری سۆڤیتی لە رۆژی ١٩٨٨/٩/١١ نوسیویتی "ئەمریکا ئیدعای بەکارهینانی چـەکی کیمیایی دەکات"، ئەمە لە کاتیکدا وەزیری بەرگری عراق عەدنان خەیروڵلا تولفاح لـە رۆژی ١٩٨٨/٩/١٥ لــە بــەغدا وتــی: "چــەکی کیمیــایی بــە مەبەســتی بــەکارهینان دروستکراوە" (Medya Gunese ژمارە ٧ و Amegun Bayrayi، تەموزی ١٩٨٨).

بەرهەمـهینانی چـەکی کیمیـایی و بـەکارهینانی دژی میللـەتیکی چەوسـاوە چـۆن لەگەڵ بیری سوسیالیزم و چەمکی نیونەتەوەییدا دەگونجیت؟

ئەوانە جگە لە کورد میللـەتیکی دی شـك نابـەن بـەردەوام چـەمکی نیونەتـەوەییان وەبـیر بهیننـەوە "پیویسـتە ئەرکــە نیونەتەوەییــەکانتان بیرنەچیتــەوە"، ئایـا چینـی

کریکاران و ئەو دەوڵەتانەی ئیدعای سوسیالیزم و کۆمۆنیزم دەکەن پابەندییکی نیونەتەوەییان بەرامبەر بە کورد نیە؟!!

ئایا هیچ ئاسەواریك یا نیشانەیەك یا هەوالیك هەیە بەڵگە بیت لەسەر ئەوەی چینی کریکارانی تورکیا پشتگیری لە خەباتی رزگاری نەتەوەیی و دیموکراتی کورد دەکات؟ کەواتە لەم حالەتەدا چەمکی نیونەتەوەیی چ مانایەك دەگەیەنیت؟

لە لایەکی دی پیویستە بابەتیانە و بەدەر لە کاریگەری دروشمەکان لیکۆڵینەوە لەسەر پیادەکردنی چەمکی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان لە یەکیتی سۆڤیت و وڵاتانی ئوروپای رۆژهەڵات بکەین. هەروەها پیویستە زۆر بابەتیانە لیکۆڵینەوە لەسەر کیشەکانی ناوەوەی یەکیتی سۆڤیت بکەین وەك کیشەکانی نیوان کۆماری ئەرمینیاو ئازەربایجان و مەسەلەی قەرەباغ و ململانیی ئەتنی و مشتومر و کیشمەکیشی جۆرجیا و کۆمارەکانی دیو کیشەی نیوان کۆمارەکانی بەلتیق و مۆلداڤیاو کۆمارەکانی ئاسیای ناوەراست و پرۆسەی تواندنەوەی کەمایەتی تورکی بولگارستان و خاپورکردنی گوندەکانی هەنگاریا لە رۆمانیاو لەناوبردنی ناسنامەی نەتەوایەتیان. هەروەها پیویستە لیکۆلینەوەی تیروتەسەل لەسەر ململانیی نیوان سرب و ئەلبانەکانی ناوچەی کۆسۆڤوی نزیك بە سنوری یوگسلافیاو ئەلبانیا بکەین، سەرباری لیکۆڵینەوەی مەسەلەی مەکدۆنیا بۆ ئەوەی بزانین ئەو دەوڵەتانە چۆن پرەنسیپی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلانیان پیادە کردوە.

٦-بۆ زانیاری زیاتر لەسەر بەکارهینانی ئەم چەمکە بروانە

(Alprslan Turkes, Temel Gorusler, Dergah Yayinlari, 3. Bs, Istanbul, 1976, s. 35).

Turhan Feyzioglu, Milliyiet, Dergah Yayinlari, Istanbul 1975, s. 243-250.

Ahmet Kabakle, Komsu Hakki, Tercuman, 6.10. 1985.

Ahmet Kabakl, Esraiya Aicaktir, Tercuman, 12-13-10. 1985.

Ilhan Bardakcl, Gukurdaki Kahpe, Tercuman, 13-10-1984.

Ergun Goze, Hakkari'den ingitereye Kader, Yahut Yalan cinin Mumu, Tercuman, 15. 10. 1984.

Coskun Kirca, Milli Birlik ortami, Hurriyet, 6-3-1987.

Coskun Kirsse, Diller, Dileikler, Hurriyet, H-3-1987.

Rauf Tamar, Bu Adam Ne Diyor? Tercuman, 7-1-1985.

Rauf Tanar, Tepkiler, Tercuman, 12-1-1985.

چوشکون قیرجه Coskun Kirca له وتارەکەی سەرەوەیدا بە ناوی Milli Birlik or tami بە ئاشکرا جەخت لەسەر ئەم بیرۆکەیە دەکات: "جوداخوازو لایەنگرەکانیان، ئەوانەی داوای قەوارەیەکی سەربەخۆ دەکەن نوشستی دەهینن و هەر خۆشیان دەگەنە ئەو باوەرەی هیچ کەسیك جگە لە تورکبون و توانەوەی لە پرۆسەی تەتریك ریگەیەکی دی بۆ نامینیتەوە". هەر هەمان نوسەر لە نوسینیکی دی بە ناوی Diller Dilcikler دەلیت: زمانی کوردی زمانیکی زۆر سەرەتاییە و لە ناوچونی ئەو زمانە یەکیکە لە پیداویستیەکانی مەدەنییەت. سەرباری ئەوەش تەتریك کردن بۆ ئەم زمانە زەرورییەو خزمەتی دەکات.

٧-گەلیك جار بۆ ئەوەی رۆلی ئەسپ لە شەری نیوان داگیرکەرانی ئسپانی- پورتوگالی و دانیشتوانی رەسەنی ناوچەکە رونبکریتەوە ئاماژە بەم تراجیدیایە دەدریّ: کاتیك هەردوو هیزە شەرکەرەکە لە مەیدانی جەنگ روبەروی یەکتر دەبنەوە، لە سەرەتای شەرەکە یەکیك لە سەرکردەی خیلەکان پەلاماری سەرکردەی داگیرکەران دەدا کە بە خۆی و چەك و شمشیرەکەیەوە لەسەر پشتی ئەسپەکەی بو. سەرکردەی خیلەکە ئەسپەکە بریندار دەکات و سەرکردەکەش لەسەر پشتی ئەسپەکە دەکەویتە خوارەوە بەلام خیرا هەلدەستیتەوەو لولەی تفەنگەکەی دەکاتە پەلاماردەرەکە- لەو ساتەدا سەرکردەی خیلەکە بە حەپەساوی ئەم پرسیارە لە خۆی دەکات.. چۆن هەستایەوە، هەر ئیستا من کوشتم و کەوتە سەرزەوی، ئەی کەواتە ئەو کەسەی بەرامبەرم راوەستاوەو دەیەویت شەرم لەگەلدا بکات کییەو لە کویوە هاتوە؟ سەرکردەی خیلەکە دەگاتە ئەو باوەرەی ئەوەی بەرامبەری راوەستاوە مرۆڤ نیە بەلکو خوداوەندە بۆیە یەکسەر چەکەکەی دەستی فریدەداو کرنوش بۆ سەرکردەی داگیرکەرەکان دەبات و دوابەدوای ئەویش سەرکردەو جەنگاوەرەکانی دی کرنوش بۆ سەرکردەی داگیرکەران

دەبــەن ئیــتر دەبیتـــە گـــەرەلاوژێ و تـــرس و سەرســـامی هـــەمویان دەگریتـــەوە داگیرکەرەکانیش ئەم دەرفەتە دەقۆزنەوەو هەمویان لەناودەبەن.

پوختەی مەسەلەکە ئەوەیە سەرکردەی خیلەکە تا ئەوکاتە ئەسپی نـەدیبو بۆیـە وا دەزانیـت ئەسـپ و سـوارەکەی سـەری یەکشـتن. کـاتیك سـەرکردەی خیلەکـە ئەسـپەکە دەکوژیت بەلاّم سوارەکە دەبینیٚ ئامادەیە شەری بکات ئیتر دەگاتە ئـەو بـاوەرەی شـەری کەسیکی پیرۆز دەکات و بەرامبەر بە خوداوەند هیچی پیناکریت. بروانە:

Eduardo Galeano: Lasvenasabiertasde Americalatina, La Habana, Casade Las Amricas, segunda (edicion, 1979, p. 38).

٨-بروانـە ئـەو دادگاییکردنـەی پـەیوەندی بـە کۆمەلـەی (٤٩) هەیـە (گۆڤـاری میدیـا گوینئیشی Medya Gunesi، رۆژی ١٩٨٨/٤/١، ژمارەی یەکەم، ل ٤٧). فەوزی بیلگە (Fevzi Bilge) لە وتاریکیدا بە ناوی "بەشیك لە میژوی سیاسیمان" ناوی هـەر (٤٩) کەسـەکەی نوسیوە بەلاّم لیستەکە ناوی شەرەفەدین ئەلچی Serafettin Elci تیانیـە کـە ئـەندامیکی کۆمەلە بو، بەلکو لە جیاتی ئەلچی ناوی کەسیکی دی دوو جار دوبارە بۆتەوە.

دکتـور نـاجی کوتـلای- Nacikutlay. ئـەندامیکی کۆمەلـەی (٤٩)ە وتـاریکی لەسـەر کۆمەلەکە نوسیوە، ناجی لە وتارەکەیدا دەلیت پیویستە لیکۆلینەوەیەکی جیدی لەسـەر کۆمەلـــەی (٤٩) بکـــریٚ (بروانـــە گۆڤـــاری Beryeh، رۆژی ١٩٨٩/١، ل ٢٩-٤١). Bergeh گۆڤاریکی کوردی- تورکیەو لە سوید دەردەچیت.

٩-بروانە ئەو دادگاییکردنەی پەیوەندی بە کۆمەلەی (٢٣) هەیە.

(Bir Kurt, Devrimcisi Edip Karahan in anisina, Komal Yayinlari, Istanbul 1997. pp-89-136).

١٠-سالی ١٩٦٨ چاپی یەکەمی داسـتانی مـەم و زیـن لـە وەرگـیرانی مامۆسـتا محەمـەد ئـەمین بوزئەرسـەلان Mehmet Emin Bozarslan کەوتـــە بـــەر دیـــدەی خوینـــەران (ئەستەنبول Gun Yayinevi). دەقە کوردی و وەرگیراوە تورکییەکەی لـە یـەك لاپـەرەدا بەرامبـــەر بـــە یـــەك چـــاپکرابو بـــەلاّم ئـــەو دوازدە بەیتـــە شـــیعرەی کـــە بابـــەتی لیکۆلینەوەکەی ئیمەیە چاپنەکرابو زۆرم پیٚ خـۆش بـو ئـەو دوازدە بەیتـە لـەم کتیبـە بنوسمەوە بـەلاّم لەبـەر دەسـتم نـەبو بۆیـە هیـوادارم ئـەم یادەوەرییـە هینـدیك لایـەنی مەسەلەی کورد رون بکاتەوە.

لە هاوینی ١٩٧١ لە کاتی حوکمی کودەتاکەی ١٢/ ئازار لە گرتوخانەی سەربازی دیاربەکر بوین و محەمەد ئەمین بوزئەرسەلان-یش یەکێك بو لەو زیندانیانەی بە تۆمەتی پەیوەندی بە یانەی کولتوری شۆڕشگێر لە رۆژهەڵات گیرابو.

پاش نیوەرۆیەکیان داواکاری گشتی سەربازی بۆز ئەرسەلانی بانگ کردو ماوەی دوو کاتژمێر لەلای خۆی گلیدایەوەو لە کاتی گەرانەوەیدا هاتە لام و پیی وتم: "جاریکی دی لیکۆلینەوە لەسەر دۆسیەی مەم و زین دەکەن بەڵام ئەمجارەیان خودی داواکاری سەربازی لیکۆلینەوەکە دەکات و منیش بە هۆی بەشی پینجەم (دەردەکانمان) و بەشی شەشەم (بۆچی مەم و زین بە زمانی کوردی نوسراوە) تاوانبارکرام کە بانگەواز بۆ کیشەی کورد و جوداخوازی دەکات و هەستی نەتەوایەتی تورك بریندار دەکات.

ئەمینی لەسەر قسەکانی بەردەوام بو: "پیم وتن بانگەوازم بۆ هیچ کیشەیەك نەکردوە، ئەگەر بانگەوازم بکردایە ئەو دوازدە بەیتە شیعرەشم بڵاودەکردەوە بەڵام هەروەك لە کتیبەکە تیبینی دەکرێ تەنها نوقتەم بۆ داناوە، ئەمەش مانای ئەوەیەو ویستومە خۆم لە کیشە بە دور بگرم. لە وەڵامدا پییان وتم: "ئەمەیان راستە، ئیمە زۆر باش ئەمە دەزانین، هەروەها ئەوەش دەزانین ئەو کتیبەی پیشکەش ئیسماعیل بیشکچیت کردوە بە دەستوخەتی خۆت ئەو دوازدە بەیتە شیعرەت بۆ نوسیوە"، بەڵام نکۆلیم لیی کرد، ئنجا کۆپی کتیبەکەیان پیشاندام و دیسانەوە نکولیم لە دەستوخەتەکەی خۆم کردو دواتر شیعرەکەیان بە دەست و خەتی خۆم پێ نوسیمەوە و رەوانەی دائیرەی لیکۆلینەوەی سزادانیان کرد.

ئەو کتیبەی بۆزئەرسەلان پیشکەشی کردبوم رەوانەی زانکۆی ئەتاتورك-ی کردبو لە شاری ئەرزروم چونکە لەوێ مامۆستا بوم. پیاوانی ئاسایش زەرفەکەیان کردبوەوەو تەنها ئەو لاپەرانەیان کۆپی کردبو کە بە دەستوخەتی خۆی نوسیبوی و پاشان نامەکەیان داخستبوە.

ئەو دوازدە بەیتەی بڵاونەکرابوەوە بە شیوازیکی زۆر نایاب و سەرنج راکیش داریژرابون.

له دوای ماوەیەکی کورت دادگای رۆژنامەنوسی ئەستەنبول لە بارەی بڵاوکردنەوەی کتێبەکە لێکۆڵینەوەی خۆی دەست پێکرد بەڵام دوای توێژینەوەیەکی دورو درێژ دادگا بڕیاریدا دۆسیەکە دابخات.

ساڵی ١٩٧١ لەوکاتەی لێکۆڵینەوەیان لەگەڵم دەکرد سەرۆکی زانکۆی ئەتاتورك و هێندێك لە راگری کۆلێج و مامۆستاکان شاهیدییان لەسەرم دەدا. سەرۆکی زانکۆ پرۆفیسۆر کەمال بایکئوغلو Kemal Biyiloglu بەمشێوەیە وەڵامی پرسیارێکی دادوەری لێکۆڵینەوەکەی دایەوە: "بە ئەرکی سەرشانی خۆمم دەزانی چاودێری نامەکانی ئیسماعیل بیشکچی بکەم چ ئەو نامانەی پۆستی دەکرد یا ئەو نامانەی بۆی دەهات".

ئەمە لایەنیکی روداوەکە بو بەڵام لایەنی دوەمی روداوەکە بە راستی تراجیدییە. لە کاتی قسەکانمان بۆز ئەرسەلان پێی وتم: "باشتر وایە نامەیەك رەوانەی ئەنقەرە بکەیت و بە شێوازێك تێیان بگەیەنیت ئەو کتێبە لە کتێبخانەکەت لابەرن و لە جێگەیەکی دی بیشارنەوە بۆ ئەوەی نەکەوێتە بەردەستیان لەبەرئەوەی لەوانەیە لە رۆژانی داهاتوودا ماڵەکەت بپشکنن. منیش یەکسەر بە قسەیم کرد.

لە ناخەوە پێم وابو شتەکان ڕێگەی ئاسایی خۆی گرتۆتەبەر توێژینەوەکە ماوەیەکی دورو درێژ دەخایەنیت و پاشان دۆسیەی کێشەکە دادەخەن. بەڵام بۆز ئەرسەلان لەسەر یانەی کولتوری شۆڕشگێر لە رۆژهەڵات لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکرد.

لە تەموزی ١٩٧٤ بە لێبوردنێکی گشتی ئازاد کرام و گەرامەوە بۆ ماڵی خۆمان و لە کاتی رێکخستنی کتێبخانەکەم تێبینیم کرد ژمارەیەك کتێب و لەتە رۆژنامەو پارچە گۆڤار دیارنەمابو کە پەیوەندی بە کوردستان و کۆمەڵگەی کودەواری و زمانی کوردییەوە هەبو. کاتێك لە خێزانەکەم پرسی پێی وتم: "ساڵی ١٩٧٢ کاتێك نامەکەتم پێگەیشت ترسێکی زۆرم لێنیشت و وامدەزانی یەکسەر ماڵەوە دەپشکنن بۆیە تەنها ئەو کتێبانەم نەسوتاند کە ناوت هێنابون بەڵکو هەمو ئەو کتێب و لەتە رۆژنامەو گۆڤارانەشم سوتاند پەیوەندییان بە کوردەوە هەبو" کەچی ماڵەوەیان نەپشکنی بەڵام من هێمنی خۆمم لە دەستدا.

لـه مـاوەی کودەتاکـەی ١٢/ ئـازاری/ ١٩٧٩ و ١٢/ ئـەیلول گـەلیك کتێـب و رۆژنامــەو گۆڤارم لە کیس چو کە سەرچاوەیەکی گرنگی لیکۆڵینـەوەکانم بـو. بەشێکی پۆلیس دەستی بە سەرا گرت بەڵام زۆربەی بوە قوربـانی ئـەو ترسـەی بـالی بەسـەر مالەکـەمدا کیشابو بۆیە ئەو بەلگەنامـە بەنرخانـەی لـە کیسم چوە مەحالـە بتـوانم لـە لیستیکدا ریزیان بکەم. هەر کاتیك قسە لەسەر مەم و زین و پۆلیس بکرێ هەمیشە ئـەو روداوەم بیردەکەویتەوەو دلم بـۆ ونکردنـی ئـەو گەوهـەرە بـە نرخـەی مـەم و زیـن دەگوشـریت. پاشان زۆر بە پەرۆشەوە کەوتمە گەران بـە دوای ئـەو دوازدە بەیتـەداو داوای یارمـەتیم لە برادەرەکانی خۆم کرد بەڵام دەستم نەکەوتەوە.

لـە ناکـاو رۆژیکیـان بـیرم کەوتـەوە کتیبەکـەی مـەم و زیـن-م دابـو بـە یـەکیك لـەو برادەرانەی خۆم کە گرنگی بە لیکۆلینەوە دەدا تا سـەرنج و دیـدو بۆچونـەکانی خۆیـم لەسەر کتیبەکە پێ بلیت بەڵام دوای خویندنەوەی بریاریدا خـۆی لیکۆلینـەوەی لەسـەر بکات و کتیبیکی مەم و زین-ی بە زمانی کوردی بەهـەر دوازدە بەیتەکـە دەسـتکەوتبو، ئەو دوازدە بەیتەی لە وەرگیرانەکەی بۆزئەرسەلان نەبو. ئەو دوازدە بەیتەو وەرگیراوە تورکییەکەی بـۆ رەوانـە کـردم. ئـەو دوازدە بەیتـە لـە سیاقی داسـتانەکەی مـەم و زیـن بەمشیوەیەی خوارەوە بو:

کول و دەردێ مە کوردا

گە روێ هەبویا مە پادشاهەك	ظاهیر ڤەدبو، ژبۆمە بەختەك
حاصل بیویا ژ بۆ وی تاجەك	ئەلبەتە دبو مەژی رەواجەك
غەم خواری دکر ل مەیەتیمان	تینانە دەرێ ژ دەست لە ئیمان
غالب نەدبو ل سەر مەئەڤ روم	نەدبونە خرابەیێ د دەست بوم
مەحکومێ عەلییەو صەعالیك	مەغلوب موطیعی تورك و تاجیك!!
ئەمما ژ ئەزەل خودێ و ساکر	ئەڤ روم و عەجەم لسەر مەراکر
تەبەعییەتی وان ئەگەرچی عارە	ئەو عارە ل خەلقی نامدارە
ناموسە ل حاکم و ئەمیران	تاوان چی‌یە شاعیر و فەقیران؟

ئەڤ قولزومێ روم و بەحری تاجیك	هندی کوبکن خروج و تەحریك
کورمانج دبن ب خون موله ططەخ	وان ژیك ڤەدکن میثالی بەرزەخ

گەردێ هبووا مە ئیتیحادەك	ڤیکرا بکرامە ئینقیادەك
روم و عەرەب و عەجەم تەمامی	هەمیان ژمەرا دکر غولامی

تێبینی:

لە وەرگێرانی ئەم شیعرانەدا پشتم بەستووە بە دەقە فەرەنسیەکەوەو لەگـەڵ دەقـە ئسپانییەکەدا بەراوردم کردوەو گەراومەتەوە سەر وەرگـێرانیکی د. عـیزالدین مصطفـی رەسول لە کتێبی (ئەحمـەدی خـانی شـاعیرو بیرمـەندو فەیلەسـوف" کـە لـە چاپخانـەی (الحوادث) چاپ کراوە سالی ١٩٧٩، هەروەها ئاگادار بووم لەسەر لێکۆڵینەوەیـەکی رەشـید فەندی لەسەر خانی. (وەرگێر).

١١-لە دوای چاپکردنی داستانی مەم و زین کتێبێکی دی بە زمانی تورکـی بـە هـەمان ناونیشـان لەگـەڵ دەسـتکارییەکی بچـوك (مـەموزین) کەوتـە بـازارەوە. ئـەم کتێبـە نوسـەرەکەی نـاوی ئەحمـەد فایـەق بـو. ئـەم نوسـەرە جـەخت لەسـەر ئـەوە دەکات کـە مەموزین بەشێکە لە کەلەپوری کۆنی تورك بروانە:

(Sirri Dadas Bilge, Istanbul, 1969 D. VII).

و داستانەکەش لە ناوچـەی جزیـرە رویـداوە بـەڵام نوسـەر بـە هیـچ جۆرێـك باسـی ئەحمەدی خانی نەکردوە. نوسەر پەنای بۆ مێژونوسی تـورك (فـەخرەدین کـیرز ئوغلـو Fahrettin Kirzioglu) بـردوەو دەڵێت: ئـەو خێلـە تورکانـەی پێیـان دەوتـرێ بۆتـان لـە سەردەمی داریوش دا لە ناوچەی جزیرە ژیـاون و کـەناری رۆژهـەڵاتی روبـاری دیجلـەش بە ناوی ئەو خێلانە ناونراوە.

ئـەم کتێبـە هـەر زوو لـە بـازار کۆکرایـەوە. پێـم وایـە هـەواڵگری تورکیا لــە پشـت بڵاوکردنەوەو کۆکردنەوەی ئەم کتێبەوە بوو. ئەمەش نمونەی ئیمپریـالیزمی کولتـوری

دەولەتی تورکیایە بەرامبەر بە کوردستان، رەنگە بەراوردکردنی دەقە ئەسلی و دەقە ساختەکە کاریکی شیاو بیت بۆ ئەوەی زانیاریان لەسەر سروشت و شیوازەکانی شیواندنی کەلەپوری کورد هەبیت.

١٢-ئەم پرۆسەیە بە دیویکی دی ئیعتباراتی پۆزەتیڤی هەیە. بۆ نمونە، ئەو پیشمەرگانەی لە کاتی روبەروبونەوە لەگەڵ هیزە چەکدارەکانی تورکیا گیان لە دەست دەدەن میللەت بە شەهیدیان لە قەلەم دەدا بۆیە دەبینین لە هەمو شاریك گۆرستانیکی تایبەت بە شەهیدان هەیە کە بەریورەسمیکی پرشکۆ تەرمی گەریلاکانی تیا بە خاك دەسپیردریّ. سەرەرای ئیجاراتاتی گرتن و تۆقاندنی پۆلیس و سوپا لە دژی خەلکی بۆ ئەوەی بە ریزو شکۆمەندی دزو جەردەکان بە خاك نەسپیردریت و پرسەیان بۆ دانەنریت کەچی هیندیك جار پرسەی شەهیدان چەندین هەفتە دریژە دەکیشیّ. هەروەها دەزگاکانی دەولەت دەیانەویت هاولاتیان بە هیچ جۆریك بایەخ بە تەرمی گەریلا کوژراوەکان نەدەن تا لەسەر بیباکی خەلکی بەرامبەر بە تەرمی گەریلا کوژراوەکان و پشتگیری نەکردنی جەماوەر لە هیزی پیشمەرگە بەلگەیەکیان بە دەستەوە بیت، لەگەڵ ئەوەشدا خەلکی بەشداری بە خاکسپاردن و پرسەی پاسەوانی گوندەکان ناکەن و خودی خیزانی کوژراوەکان سکالا لەو وەزعە دەکەن و بە زمانی خۆیان دەلین: کەس بایەخ بە مردوەکانمان نادات.

لە باشوری کوردستان ئەو کەسانەی خیانەت لە میللەتی کورد دەکەن پییان دەوتریّ جاش بۆیە پیویستە وشەی جاش لیکۆلینەوەی لەسەر بکریّ.

لە واقیعدا بیرۆکەی ئەم ناولینانە لە دیاردە سروشتیەکانەوە سەرچاوەی گرتوە. کاتیك جاشەکەریك دەچیت بۆ لەوەر لە دایکی جیادەبیتەوە ئیتر ناگەریتەوە و تیکەل بە ئاژەلەکانی دی دەبیت بۆیە هەولدەدا لە ئەسپ و هیسترەکان نزیك بیتەوە بەلام دەکەیتە بەر پیّ لەقەیان یا ئەگەر بە تەنیشت گاگەلەوە بروات دەکەویتە بەر شاخە تیژەکانیان لەبەرئەوە لەگەڵ مریشك و مانگا دەلەوەریت، واتە هەمیشە لە دایکی دور دەکەویتەوە.

١٣-بریاری رزگارکردنی دایکیان دەدەن و بە رزگارکردنی دایکیان شەر لە نیوان مولکدارە گەورە و شیخ و بازرگانە بچوك و خیل و ئەو حاکمەی دایکیانی بە دیل گرتوە، هەلدەگیرسیت بەلام تا شەرەکە کۆتایی نەیەت دایکیان رزگاری نابیت. ئەفسانەی شاری ژین زۆر دورو دریژەو زۆر زەحمەتە لیرەدا کورت بکریتەوە چونکە لەهەر بەشیك لە بەشەکانی ئەم داستانە هەستیکی نەتەوایەتی بیگەردو پرجۆش و خرۆش دەبینریّ، ئەمە سەرباری هیندیك هەلویستی شۆرشگیرانە دەبینریّ چونکە سەرپیچی کردن لەم داستانە شتیکی ئاساییە.

١٤-لەبەرئەوەی ئەسلی کورد بۆ گۆتی و مادەکان دەگەریتەوە بۆیە لیکۆلینەوە لەسەر میژوی کورد و سروشتی پەیوەندی نیوان گۆتی و ئاشوری و گەلانی ئۆراتوو مادەکان گرنگی تایبەتی خۆی هەیەو پەیوەندییەکی توندوتۆل لە نیوان ئەرمەن و ئورارتەکان هەبوو.

١٥-دوای ئەوەی ئاگربەستی عراق-ئیران لە ١٩٨٨/٨/٢٠ راگەیەنرا، عراق بە ماوەیەکی کورت باشوری کوردستانی کیمیاباران کرد. لە گەورەترین پرۆسەی جینۆساید هەزاران کەس لە باشوری کوردستان بون بە قوربانی ئەم چەکەو بە سەدان هەزار کەسیش بەرەو سنوری ئیران- تورکیا رایانکرد. ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بە هۆی بنکەی سەربازی و ویستگەی راداری لە هەریمەکە دەیتوانی بەلگەی تەواو لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی بخاتەروو بەلام لە جیاتی ئەو کارە ئەنجومەنی پیران نارەزایی دەربری و سزای بەسەر عراق دا سەپاند (رۆژنامەی جومهورییەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١١) حکومەتی عراق نکۆلی لە بەکارهینانی چەکی کیمیایی کردو بارزانی و تالەبانی-یش بە خائین لە قەلەم دا.

حکومەتی تورکیا بەیاننامەیەکی بلاوکردەوە کە تییدا هاتوە: "تورکیا دوای ئەوەی لیکۆلینەوەی لەسەر خاکی عراق ئەنجامدا هیچ بەلگەیەکی لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی دەست نەکەوت (رۆژنامەی میللیەت، رۆژانی ١٤-١٩٨٨/٩/١٥).

هەروەها (١٢) دەولەتی ئوروپی داوایان لە نەتەوە یەکگرتوەکان کرد بە مەبەستی لیکۆلینەوە تیمیکی پسپۆر رەوانەی باکوری عراق بکات و نەتەوە یەکگرتوەکانیش

لەلای خۆیەوە عراقی لەم داواکارییە ئاگادارکردەوە بۆ ئەوەی ریگە بە تیمیکی پسپۆر بدات لە باکوری عراق لیکۆلینەوەی پیویست ئەنجام بدات (رۆژنامەی جومهورییەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١٤)، بەلام عراق بە بیانوی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولات" پاداشتنامەکەی نەتەوە یەکگرتوەکانی رەتکردەوە. عراق بەیانیکی رەسمی دەرکردو تییدا ئاماژە بە "لیکۆلینەوەکەی تورکیا دەکات کە هیچ بەلگەیەکی لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی دەست نەکەوتوە" (رۆژنامەی جومهورییەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١٥). هەروەها تورکیاش داواکاری تیمیکی پسپۆری بۆ ئازمایش کردنی پەنابەرە کوردەکانی لە تورکیا رەتکردەوە (رۆژنامەی میللیەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١٦).

تورکیا دەیوت پزیشکە تورکەکان ئازمایشی پیویستیان ئەنجامداوەو هیچ بەلگەیەکیان لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی لە دژی کورد دەست نەکەوتوەو بە بیانوی بروانەبون بە تواناو لیهاتوی پزیشکەکان رەتیکردەوە پزیشکی نەتەوە یەکگرتوەکان ئازمایش لەسەر کوردەکان بکات.

لە سەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٩ حکومەتی بولگارستان تورکەکانی بولگاریای ناچارکرد ولات بەجێ بهیلن، لەو سەردەمەدا حکومەتی تورکیا ئیدعای دەکرد "دەستەلاتدارانی بولگارستان تورکەکانیان بە سیرەمیکی (مصل) نەزانراو کوتاوە" بۆیە داوای لە تیمیکی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد لیکۆلینەوە لە تورکیاو بولگارستان بکەن و هەر بە فیعلیش تیمەکە لە هەردوو ولاتەکە لیکۆلینەوەی کرد و بەمەش دۆسیەی "سیرەمی نەزانراو" داخرا.

دوورویی نزمترین رەوشتی مرۆڤە. تورکیا لە لایەك سورە لەسەر "کەرامەتی پزیشکە تورکەکان" و لیکۆلینەوەی تیمیکی نەتەوە یەکگرتوەکان رەتدەکاتەوە، بەلام هەر خودی تورکیا داوا لە نەتەوە یەکگرتوەکان دەکات تیمیك بۆ ئازمایشی تورکەکانی بولگارستان رەوانە بکات. تورکیا لەم حالەتەدا گومان لە تواناو لیهاتویی پزیشکە تورکەکان دەکات.

هەلویستی تورکیا بەرامبەر بە پەنابەرە کوردەکان زۆر رون و ئاشکرایە: تورکیا بەدەست تیکەلاوکردنی لەگەل رژیمی عراق روی دزیو و ناشیرینی عراق دەشاریتەوە.

١٦-نكۆلی كردن له ناسنامەی نەتەوایەتی كورد و لەناوبردنی ناسنامەی كوردستان گرنگترین جیاوازییه كوردستان له كۆلۆنیه كلاسیكیەكانی دی جیادەكاتەوە. رۆژانه ئەم جیاوازیه دەبینین.

رادیۆو تەلەفزیۆنەكانی توركیا بەم دەستەواژانه باسی پەنابەرە كوردەكانی توركیا دەكەن: "ئەو عراقیانەی له توركیا داوای پەنابەریتی دەكەن" و "ئەوانەی له باكوری عراقەوە هاتون" و "پەنابەرە عراقیەكان" و .. هتد. بەڵام هەرگیز باسی كورد ناكەن، چونكه ئەگەر قسه لەسەر كورد بكەن دان به ناسنامەی كوردا دەنین.

نوسەری باشوری ئەفریقیا J.M. Coetzee چیرۆكیكی به ناوی "له چاوەروانی بەربەرییەكان"دا بلاوكردۆتەوە تییدا پەیوەندی نیوان كۆمەلگەی كۆلۆنی و فەرمانرەوا سپیپیستەكان چارەسەر دەكات.

ئەم چیرۆكه باس له دانیشتوانی گوندیك دەكات یا به شیوەیەكی دیاریكراو باس له كۆمەلیك كۆچەری دەكات به بیانوی پشتگیریكردن له گەریلاكان دەیانگرن. گیراوەكان بۆ سەربازگەیەك دەگویزنەوەو لەوێ زۆر درندانه ئەشكەنجەیان دەدەن بۆ ئەوەی ئیعتراف لەسەر پەیوەندی نیوان خۆیان و گەریلاكان بكەن بەڵام گوندنشینەكان ورته ناكەن بۆیه ژمارەیەكی زۆریان لەژیر ئەشكەنجه گیان له دەست دەدەن و ئەوانی دی به سەختی بریندار دەبن.

باوك و كچیك له نیو گوندنشینه گیراوەكان دەبن، له كاتی لیكۆلینەوە باوكەكه له پیش چاوی كچەكەی دەمریت و تەرمەكەی بۆ چەند رۆژیك له تابوتیكدا له بەردەم كچەكەی بەجێ دەهیلن، ئنجا دەست دەكەن به ئەشكەنجەدانی كچەكەو چاویكی دەردەهینن و هەردوو دەست و قاچی دەشكینن بەڵام كاتیك حاكمیكی سپیپیست لیكۆلینەوە لەگەڵ دەكات بەزەیی وەزعی دیتەوە پاشان هیدی هیدی ئەو بەزەییه دەبیت به خۆشەویستی.

لیرەوە چیرۆكەكه دەست پیدەكات. نوسینی چیرۆكەكه ئەوەندە كاریگەرو هەست بزوینەرە تەنانەت له دوای خویندنەوەیشی تا ماوەیەكی زۆر كاریگەری لەسەر ناخی مرۆڤ دەمینیتەوە. رۆژیكیان بیرم له پەیوەندی مرۆڤانەی ئەو چیرۆكه دەكردەوە كه

بە شێوازیکی زۆر نایاب داڕێژرابو کەچی بێهودە هەولدەدا ناوی کچەکەم بیربکەویتەوە. کاتیك جاریکی دی چیرۆکەکەم خویندەوە ئنجا بۆمدەرکەوت نوسەر ناوی بۆ کچەکە دانەنابو، بەلکو هەر ئەوەندە دەلیت: "زامی قاچی کچەکە خەریك بو بۆگەنی دەکرد" یا "لە ناکاو کچە چکۆلانەکە تەرمی پارچە پارچەکراوی باوکی و گریان و لاوانەوەی سەر تابوتەکەی بیردەکەوتەوە" و.. هتد. هەرگیز ناولینەنانی کچەکە سەرسامی نەکردم چونکە نکۆلی کردن لە ناسنامەی کەسەکان و ریگەنەدان بە وەرگرتنەوەی ناسنامەی خۆیان زەقترین خاسیەتی کۆلۆنیالیزمە چونکە کۆلۆنیالیستەکان کەسەکانی بندەستیان بە خاشاك و میگەلیکی بێ سیماو مرۆڤی بێ ئارەزو و بێ ئیرادە دادەنین و بە داپلۆسین و سەرکوتکردن و توندوتیژی ئیرادەیان لەناودەبەن.

Coetzee بەم چیرۆکەی دەگاتە ئاستی کەلەنوسەرەکان. نوسەر پەیوەندی روحی نیوان کۆمەلگەی کۆلۆنی و کۆمەلگەی کۆلۆنیالی بە شیوازیکی رەمەکی بۆ ناخی مرۆڤ شۆردەبیتەوە.

لیکۆلینەوە زانستیەکان لە پال بەرجەستەبونی ناسنامەی نەتەوایەتی ئەنجامیکی سیاسی گرنگ بە دەست دەهینێ. کاتیك ریکخراوە کوردستانیەکان لە هۆی دابەشکردن و چۆنیتی دابەشکردنی کوردستان تیدەگەن ئیتر چەوساندنەوەی کورد لە لایەن ولاتە کۆلۆنیالیەکان بۆ نزمترین ئاست دادەبەزیت یا ئەگەر ریکخراوە کوردستانیەکان تیگەیشتن بۆچی بەم شیوازە مامەلەو روبەروی کورد دەبنەوە ئەودەمە ئەنجامەکانی ئەو روبەروبونەوەیە بۆ نزمترین ئاست دادەبەزیت.

١٧-ئەو لیکۆلینەوانەی پەیوەندییان بە کوردستانەوە هەیە لەگەل ئەو لیکۆلینەوانەی پەیوەندییان بە چارەسەرکردنی مەسەلەی کوردەوە هەیە دوو میتۆدی زۆر جیاوازن و نابێ تیکەل بکرین.

لە حالەتی دوەمدا، واتە لە حالەتی بەرجەستەبونی پیشنیازەکانی چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد، ئایدۆلۆجیاو سیاسەت دەبیت بە بابەتی لیکۆلینەوە، ئەمەش پشت بە دەستەلاتی سیاسی و کۆمەلایەتی ئەو ریکخراوانەوە دەبەستیت کە ئەو چارەسەرانە

پیشنیاز دەکەن چونکە تا هێزی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئەو لایەنانەی چارەسەرەکان پیشنیاز دەکەن بەهێزتر بیت چارەسەرە پیشنیازکراوەکانیش بەهێزتر دەبن.

بەڵام ئەو لیکۆڵینەوانەی پەیوەندی بە کوردستانەوە هەیە پەیامیکی زانستی هەیەو پشت بە کۆکردنەوەی زانیاری دەبەستیت بۆیە پیویستی بە دەستەڵاتی کۆمەڵایەتی و سیاسی نیە بەلکو تاکە کەسیك دەتوانیت ئەو لیکۆڵینەوەیە ئەنجام بدات. پیم باشە لەم بوارەدا ئەزمونیك بخەمە بەر دیدەی خوینەران:

لە حوزەیرانی سالی ١٩٨١ لە لایەن بنکەی سەرکردایەتی پۆلیسی ئەنقەرە دەستگیر کرام، ئەو ماوەیە تیرۆری دەولەت هیندە چر بوو زیندانیەکانیشی گرتبۆوە. ماوەی سێ شەو لە بنکەی ناوبراو مامەوە. لە بەرەبەیانی شەوی سییەمدا یەکەی تایبەتی شاری ئادا پازاری- Adapazari- داوای کردم. من و شۆفیرەکەو دوو پۆلیس و دوو فەرمانبەری مەدەنی بە سەیارەیەك دەرویشتین بۆ ئادابازاری. هەردوو پۆلیسەکە کورد بون چونکە کورد بون لە روخسارو فۆنەتیکی تورکیەکەیاندا دیاربوو، بەلکو خۆشیان وتیان خەلکی رۆژهەڵاتن. ئەو دوو پۆلیسە، یەکیکیان نزیك شۆفیرەکەو ئەوی دی لە تەنیشت منەوە دانیشت بو. ئەو پۆلیسەی لە تەنیشتی من دانیشتبوو، لە ناکاو بەبێ هیچ پیشەکیەك لیی پرسیم: باشە، ئەم مەسەلەیە چۆن چارەسەر دەکرێ؟

بەم مانایە وەڵامم دایەوە: مەبەستت لە کام مەسەلەیە؟

"ئەو مەسەلەی لە سەرت نوسیوە، واتە مەسەلەی کورد"

ئیتر تیگەیشتم پۆلیسەکە زانیاری لەسەر دۆسییەکەم هەیە.

ئۆتۆمبیلەکە لە شەویکی ئەنگوستەچاو لە ئەنقەرەوە بۆ ئاداپازار بەری کەوتبوو. شەقامەکان چۆل و هۆل بون. کەس بە گرتنەکەمی نەدەزانی. بە ترس و دلەراوکێ بیرم دەکردەوە چۆن وەڵامی پرسیاری پۆلیسەکە بدەمەوە کە جاریکی تریش دووبارەی کردەوە.

کەواتە پیم بلێ ئەم مەسەلەیە چۆن چارەسەر بکەین؟ رات لەسەر ئەم بابەتە چیە؟ وەڵامم دایەوە: "هەولمداوە لیکۆڵینەوەی زانستی لەسەر کۆمەلگەی کوردەواری و مەسەلەی کورد بکەم چونکە زەروری نیە لیکۆڵیار پیشنیازی چارەسەری کیشە کۆمەڵایەتی و سیاسیەکان بکات".

بەڵام پۆلیسەکە سور بوو لەسەر پرسیارەکەی خۆی: لەگەڵ ئەوەشدا، پیم بلێ چۆن ئەم مەسەلەیە چارەسەر دەکرێ و رات لەسەر ئەم مەسەلەیە چیە؟، "من لیکۆلیارم و هەولدەدەم لیکۆلینەوە لەسەر کۆمەلگەی کوردەواری بکەم و شارەزایی لەسەر هەمو لایەنەکانی مەسەلەی کورد پەیدا بکەم". پۆلیسەکە بەم وەڵامە قایل نەبو. بەلکو هەولیدەدا وەڵامیکی دیاریکراوی لەسەر پرسیارەکەی دەست بکەویت:

"زۆر باشە، گەلیك لیکۆلینەوەت کردوەو لیکۆلینەوەی تریش ئەنجام دەدەیت. هەمو شتیك فیربویت و تیگەیشتی، هەنوکە چۆن ئەم مەسەلەیە چارەسەر بکەین؟

بە دریژایی وەقتەکە شۆفیرو پۆلیسەکەی تەنیشتی بیدەنگ بون، کەچی پۆلیسەکەی تەنیشتم سوربو لەسەر ئەوەی وەڵامیکی دیاریکراوی لەسەر پرسیارەکەی دەست بکەویت. وەڵامم دایەوە:

"هیشتا لیکۆلینەوەکانم تەواو نەکردوەو کاتی پیویستم بۆ تەواوکردنی لیکۆلینەوەکانم نیە چونکە زۆربەی کاتەکەم لە زیندان بەسەر دەبەم".

لەگەڵ ئەوەشدا جاریکی دی پرسیارەکەی دوبارە کردەوە. ئەم پەیڤینە بۆ ماوەیەکی کورتی دی دریژەی کیشا تا لە کۆتاییدا ئەم چەند وشەیەم پیی وت: "چارەسەر کردنی مەسەلەی کورد مانای پیادەکردنی چالاکی سیاسی دەگەیەنێ، ئەم چالاکییەش ئەرکی پارت و ریکخراوە سیاسیەکانە کە تا رادەیەکی زۆر پشت بە هیزی سیاسی و کۆمەلایەتی ئەو پارت و ریکخراوە سیاسیانە دەبەستیت. ئەو ریکخراوانە دەتوانن سنوریك بۆ قەدەغەکردنی زمان و کولتوری کوردی دابنین و داوای ئازادی نوسین و قسەکردن بە زمانی کوردی بکەن و داوابکەن رۆژنامەی کوردی دەربکرێ و رادیۆو تەلەفزیۆنی کوردی دامەزریت و خویندنگە بۆ فیرکردنی زمانی کوردی دروست بکرێ بە بۆچونی من رەنگە ئەمە چارەسەری کیشەکە بکات. لە لایەکی دی خەلکانیك هەیە لەوەش زیاتر داوا دەکەن. داوادەکەن کورد خۆی ناوچە کوردنشینەکان بەریوەبەریت. لەوانەیە لایەنیك ئەم پیشنیازانە بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد پیشکەش بکات. کۆمەلیکی دی دەلیت، بۆچی لەگەڵ تورك بژین؟ ئیمەش حەزدەکەین دەولەتی خۆمان هەبێ و خەبات بۆ هینانەدی ئەو ئامانجە دەکەن. گروپیکی دی

بەمشیوەیە هەلویستی خۆی دەردەبڕێ: بۆچی کورد لە نیوان ئیران و عێراق و سوریاو تورکیا دابەش کراوە؟ ئیمەش دەولەتیکی سەربەخۆ و دیموکرات دروست دەکەین. ئەو پیشنیازانە بە مەبەستی چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد دەخرینە روو بەلام جیبەجێ کردنی ئەو پیشنیازانە تا رادەیەکی زۆر پشت بە هیزی سیاسی و کۆمەلایەتی خاوەن پیشنیازەکان دەبەستیت. چونکە تا بەهیز بین ئەو پرۆژانەی پیشکەش دەکەین بەهیزتر دەبیت. لە بارەی ئەم مەسەلەیە من شتیکی زۆرم پێ نیە، ئەمە سەرەرای ئەوەی زانیاری تەواوم لەسەر هیزی ئەو گروپ و ریکخراوانە نیە. ئەگەر رەئی من وەربگرن ئەوا دەلیم: ئەمرۆ لە جیهان ١٦٦ دەولەت هەیە با کوردستانیش ببیتە دەولەتی ١٦٧، خۆ بومەلەرزە رونادات ئەگەر کوردستان ببیتە دەولەتی ١٦٧ی جیهان. ئەمەش ئارەزوی منە بەلام چارەسەر کردنی کیشە سیاسیەکان بە ئاوات و ئارەزوی کەسیتی نایەتەدی. ئەمرۆ زۆر ولات سود لە کوردستان وەردەگریت بۆ ئەم پیشکەوتن و پیشنیازانە ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسیننەوە نارەحەت دەکەن و بە هەمو شیوازیك هەولدەدەن ریگە لەو روداوە بگرن، ئەمە سەرەرای ئەوەی لیکۆلینەوە لەسەر ئارەزوی شەخسی ئەنجام نادرێ. ئیمە ناچارین لە ریگەی دیاریکردنی فاکتە فیعلیەکانەوە لە کیشەکان تیبگەین بەبێ ئەوەی پەیوەندی نیوان ئەو فاکتانە پشتگوێ بخەین".

لە دوای ئەم رستانە گفتوگۆکەش کۆتایی هات و تا گەیشتینە ئاداپازاری کەس ورتەی نەکرد. پۆلیسەکان بە دریژایی ریگەکە بەبی تورەبون و قسەپێ برین گوییان لێ دەگرتم.

گەشتی ژیانی ئیسماعیل بیشكچی

ئیسماعیل بیشكچی سالی ١٩٣٩ لە ئسكليپ- Isklip لە نزيك پاريزگای چوروم- Corum-ی توركيا لە دايك بوەو هەر لەوێ خويندنی سەرەتايی و ئامادەيی تەواوكردوە. لە زانكۆی ئەنقەرە بروانامەی ليسانسی لە زانستە سياسييەكان بەدەست هيناوەو سالی ١٩٦٧ لە زانكۆی ئەتاتورك لە ئەرزروم پلەی دكتۆرای لە زانستی كۆمەلايەتی بەدەست هيناوە. بيشكچی لە كاتی خزمەتی سەربازی لە ناوچەی بەدليس و هەكاری لە سالانی ١٩٦٢-١٩٦٤ بە ميللەتی كورد ئاشنا بووە.

بيشكچی دەليت:

كاتيك بە مەبەستی خزمەتی سەربازی گەيشتمە باشوری رۆژهەلاتی توركيا بە چاوی خۆم ميللەتيكم بينی زمان و ميژو و دابونەريتی لە ئيمەی تورك جياواز بو. ئەم ميللەتە بە خۆی نالیت: توركی شاخاوی، هەروەك ئيمەی تورك پييان دەلين، بەلكو بە خۆيان دەلين: كورد.

لەوكاتەوە بيشكچی هەولە فيكری و چالاكييە زانستييەكانی بۆ ليكۆلينەوەی بارودۆخ و ميژوی كورد و بەرگريكردن لە مافە نەتەوايەتی و ديموكراتی و تايبەتمەندە شارستانيەكانی ميللەتی كورد تەرخانكردوەو هەولدەدا روناكبيرانی تورك لەو راستيە تيبگەيەنێ كە زۆربەيان نكولی ليدەكەن و دەولەتی توركياش ماوەی حەفتا سال زياترە بە ئاگرو ئاسن روبەروی دەبيتەوە.

بيشكچی پەيامی خۆی لە (٣١) ليكۆلينەوەو تويژينەوە بلاوكردۆتەوە، بۆ نمونە:

-"ريكخستنی كۆمەلايەتی يەكيك لە خيلە كۆچەرەكانی كورد كە زستانان لە ناوچەی سيلڤان باروبنە دەخەن و هاوينانيش دەچنە سەرچياكانی نەمرود و سۆڤان" _نامەی دكتوراە، ١٩٦٧).

-"ئەو گۆرانكارييە كۆمەلايەتيانەی لە رۆژهەلاتی ئەنادۆل بەسەر خيلە كۆچەرەكانی كورد هاتوە".

-"شیکردنەوەی خۆپیشاندانەکانی رۆژهەلات"، ١٩٦٨.

-"گۆرانکارییەکانی رۆژهەلات و کیشەکانی بونیاد" (خیلی کۆچەری عەلیخان)، ١٩٦٩.

-"سیستمی کۆمەلایەتی لە رۆژهەلاتی ئەنادۆل"، ١٩٦٩.

-"بنەما کۆمەلایەتی و ئابورییەکانی گروپە ئەتنیەکان"، ١٩٦٩.

-"پیادەکردنی میتۆدی زانستی لە تورکیا- یەکەم، راگواستنی کورد"، ئەم کتیبە دەستی بە سەرا گیراو نوسەرەکەیشی درایە دادگا، ١٩٧٧.

-پیادەکردنی میتۆدی زانستی لە تورکیا- دوەم: تیزی تورك بۆ میژو، تیۆری زمانی خۆر. ئەم کتیبە دەستی بەسەرا گیراو نوسەرەکەیشی درایە دادگا.

-پیادەکردنی میتۆدی زانستی لە تورکیا- سییەم: پەیرەوی ناوخۆی پارتی گەلی کۆماری (١٩٢٧)، کتیبیکە لەسەر مەسەلەی کورد، بە هۆی ئەم کتیبەوە بە تاوانی بریندار کردنی هەستی نەتەوایەتی بە سێ سال زیندانی حوکم درا، ١٩٧٨.

-کوردستان کۆلۆنییەکی نیودەولەتییە". ئەم کتیبە دەستی بە سەرا گیراو نوسەرەکەیشی زیندانی کرا، پاشان بە شیوەیەکی کاتی ئازاد کرا.

-"زانست و ئایدولۆجیای رەسمی دەولەت: دیموکراسی و مەسەلەی کورد".

-"روناکبیریك و ریکخراویك و مەسەلەی کورد" ئەستەنبول، ١٩٩٠.

بیشکچی بەم تویژینەوەو لیکۆلینەوانەی بوە دیرینترین زیندانی سیاسی دەولەتی عەلمانی و دیموکراسی تورکیا چونکە بە پیشیلکاری کەرامەت و شەرەفی دەولەت تاوانبار کراوە لەبەرئەوەی تورکیا لیکۆلینەوە لەسەر مەسەلەی کورد بە یەکیك لە قەدەغەکراوەکان دادەنێ و نابیت کەس قسەی لەسەر بکات. بەلام بیشکچی دەلیت: "من لە پیناوی رزگارکردنی شەرەفی تورك خەباتیکی ئاشتیخوازانە دەکەم تا بوار بە گفتوگۆی زانستی بدرێ چونکە گفتوگۆی زانستی قەدەغەکردن و سانسۆر رەتدەکاتەوەو پشت بە ئازادی رادەربرین و ریزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ دەبەستیت.

بیشکچی لە سالی ١٩٧١ بە دواوە ریگەی دادگا مەدەنی و سەربازییەکانی بەرنەداوەو تا ئیستاش بە دوو سەدەو نیو حوکمدراوە کە (١٥) سال و نیوی لە زیندان بەسەر بردوە.

بیشکچی جیگەیەکی شایستەی لەنیو روناکبیرانی تورك و خۆشەویستیەکی زۆری لە لای میللــەتی کــورد و ریزیکــی بیپایـــانی لـــەنیو روناکبـــیرانی میللـــەتانی هەریمـــەو ناوبـانگیکی جیهانی هەیـە. زۆریـك لـە روناکبـیرو سیاســـەتمەدارانی ئوروپــاو ئـــەمریکا چەندین جار بەرگرییان لیی کردوەو داوای بەردانیان کـردوەو سـالانەش لـە پایتـەختی ولاتە ئوروپاییەکان کۆرو کۆبونەوە بۆ لیکۆلینەوەی بیروراو تیۆرییەکانی ساز دەکریّ.

تـا ئیسـتا ژمارەیـەك ریکخـراوی نـاحکومی خـەلاتی زانسـتی و ئـەدەبییان پیشـکەش کردوە بەلام تەنها خەلاتی یەکیتی نوسەرانی نـەرویجی وەرگرتـوە لەبەرئـەوەی ولاتـانی ئەسـکەندەناڤیا چـەك بـە تورکیـا نافرۆشـن. بیشـکچی بـەم وتانـەی خەلاتـەکانی دی رەتدەکاتەوە: من دووروویی ئەو دەولەتانە رەتدەکەمەوە کە چەك و پـارە بـە دەولـەتیك دەدەن بەرپرسـیارە لـە ویرانکردنـی قـەوارەی کوردسـتان و لـەناوبردنی میللـەتی کـورد، هـەروەها خـەلاتی ئـەو ریکخـراوە ناحکومیانـەش رەتدەکەمـەوە کـە دەیانـەویت بـە خـەلاتکردنی قوربانیـەکانی سیاسـەتی دزیـوی دەولـەتی تورکیـا تاوانـەکانی سەرشـانی خۆیان بسرنەوە.

سەرچاوەکان

-VAN ROOY, TAMBOER, Kees; Kurdish Bibliography No 1, Amesterdam, Internation Society Kurdistan, 1968. 2 Vol.

-MINORSKI, Vladimir: Encyclopedie de I, Islam O

-NIKITINE, Basile: Les Kurdes. Etude Sociologigue et historique. ethistorique Paris, Editions d'aujourd'hui, 1965.

-BRUINESSEN, Maarten Martinus van: Aqha and Sheikh and State. On the Social and political orynis ation of Kurdistan, 1978.

-BARB, Heinrich Alfred: Geschichte von funf Kurden Dynastien, Wien, 1958.

-CHERIF PASHO, General: Memorandum sur les revendications du peuple Kurde (Presente a la Coference de pix de paris, 1919.

-BEDIR KHAN/ EMIR SOUREYA AUIH. GIBBONS: the case ot Kurdistan against Turkey. Phildelphia, 1928.

-OLSEN, Robert: the emeryence of Kurdish Nationalism, and the sheikh said Rebellion, 1880- 1925. Texas, University of Texas, 1989,

-ZAZA, Noureddine: Me vie de Kurde ou lecri du Peuple Kurde, laus anre, Pierre- Marcel Favre, 1982.

-EAGLETON, william Jr: The Kurdish Republic of 1946. London. Oxford University press, 1963.

-VANLY, Ismet Cherif: Le Kurdistan irakien, entite nationale- Etude de lavevolution de 1961- Neuchate, la Baconniere, 1970.

-BOIS, Pere thomas (Lucien Rambout): Connaissance des Kures. Beyrouth, Khayats. 1965.

-Chaliand, Gerard (ed), KENDAL, A.R. GHAS,SEMLOU, A. ROOSEVELT Jr, I. S. VANLY, M. NAZDAR: LES Kurdes et le Kurdistan. La question nationale au

proche- Orient Preface de Maxime R,dinson. Paris, Francois Maspero (petite Collection Maspero). 1978.

-ROTH, Juryen (ed.), I BESIKGI, A. R- GHASSEMLOU, H. RESO,K. YASAR: Geoyraphie der Unterdruckten, Die Kurden Hambury. Rowohlt (rororo-Taschenbuch 7125), 1978.

-KUTSCHERA, Chris: le mouvement national Kurde- Paris, Flammarion, 1979.

-DESCHNER, Gunter: Saladins Sohne, Munchen, Droener Knaur, 1983.

-MORE, Christiane: les Kurde saujourd, hui, Mouvement national et partis politiques. Preface de Maxime Rodinson- Paris, L'Harmattan, 1984.

-MARTORELL, Manuel: los Kurdos: historia de una resis tencia. Madrid, Espasa- Calpe, 1991.

بەشی یەکەم:

١-پیشەکی چاپی عەرەبی.

٢-تیروانینیك دەربارەی ناسنامەی کورد و کوردستان.

٣-دروستبونی کۆلۆنییەکانی سەدەی نۆزدەهەم.

٤-خەسلەتەکانی سیاسەتی "پەرتکەو-زالبە".

٥-بارودۆخی سیاسی کوردستان و میللەتی کورد.

٦-کوردستان کۆلۆنییەکی هاوبەشە.

٧-مەسەلەی کورد مەسەلەی کەمایەتی نیە.

٨-هەلوەشانەوەی کۆلۆنییە کلاسیکییەکان و کوردستان.

٩-ململانیی ئیمپریالیزم لەسەر دابەشکردنی کوردستان (١٩١٥-١٩٢٥).

١٠-گەوهەری مەسەلەی کورد: پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان و پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە- زالبەو ویرانکە" لە دژی میللەتی کورد.

١١-کوردستان کۆلۆنییەکی نیودەولەتییە.

١٢-دروشمەکانی کەمالیزم.
١٣-مافەکانی مرۆڤ و کورد.
١٤-دوو هەلویستی لە راڤەکردنی پرەنسیپی "یەکسانی"دا.
١٥-دروشمی "یەکیتی و هاوکاریکردن".
١٦-مەسەلەی ناسنامە لەلای "روناکبیرانی کورد".
١٧-نەتەوە یەکگرتوەکان و کورد.
١٨-کوردستانی ئەمرۆ، کوردستانی جاران نیە.
١٩-مەسەلەی کورد و پرۆژەی باشوری رۆژهەلاتی ئەنادۆل (GAP).
٢٠-تیرۆری دەولەت لە کوردستاندا.
٢١-بنەما مادی و مەعنەوییەکانی زەبروزەنگی گەریلا.
٢٢-کاریگەرە نیگەتیڤەکانی ئایدۆلۆجیای رەسمی.
٢٣-ئەنجامە هەست پیکراوەکانی زەبروزەنگی گەریلا.
٢٤-ریو شوینەکانی کۆلۆنیالیزم و روناکبیرانی تورك.
٢٥-گرنگی لیکۆلینەوەی زانستی.

بەشی دووەم:

١-تیروانینیك لەسەر "چینە بالادەستەکانی کورد".
٢-کورد و ریو شوینی سەرکوتکەرانەی دەولەت.
٣-گۆرانکارییەکانی بونیادی چینە کۆمەلایەتیەکانی کوردستان لە سەدەی نۆزدەهەمدا.
٤-شیخ خزمەتی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەکات.
٥-"دادگاییەکانی رۆژهەلات" لە ١٩٧١.
٦-کودەتا سەربازییەکان دوو بواری گرنگ بۆ کارکردن هەلدەبژیرن.
٧-بەکارهینانی ئایدۆلۆجیای ئیسلامی لە دژی مەسەلەی کورد.
٨-گرنگی تەبایی تورك- ئیسلام و مەسەلەی کورد.
٩-بناغە کلاسیکیەکانی بیرۆکەی نیشتمانپەروەری: لەناوبردنی و ئەنجامەکانی.

١٠-چینی باڵادەست نیە بەڵکو چینی بەکریگیراو هەیە.
١١-بارودۆخی کوردستانی باشورو رۆژهەڵات.
١٢-چەپی تورك و مەسەلەی کورد.
١٣-چەمکی "رەگەزپەرستی کەمایەتی".
١٤-گرنگی وتوویژەکان دەربارەی شیوەی بەرهەمهینان لە کوردستاندا.
١٥-دینەمۆی ناوەکی و کاریگەرە دەرەکییەکان.
١٦-ناوەرۆکی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە".
١٧-رەوشی بیروکرات و فەرمانبەران.
١٨-بارودۆخی پارلەمانتارەکان.
١٩-بورجوازی بچوکی کورد.
٢٠-روناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنی و روناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنیالیزم (لیکۆلینەوەی حالەتیك).
٢١-شیوازەکانی دزینی کولتوری کوردی: گۆرانی بیژەکان.
٢٢-بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد و گەشەسەندنی سەرمایەداری لە کوردستان دا.
٢٣-دیدوبۆچونەکان لە بارەی گەشەکردنی "رۆژهەڵات".
٢٤-بنەما مادییەکانی لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری.
٢٥-بۆچی دەولەتیکی کوردی لە رۆژهەڵاتی نزیك دروست نەبو؟
چۆن کورد ملکەچی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" کرا؟
٢٦-دەستەواژەی "کورد خولیای ئازادییە" چ مانایەك دەگەیەنیت؟
٢٧-"پاسەوانی گوند" بەلگەی لاوازی کۆمەڵگەی کوردەوارییە.
٢٨-ئەنجام.
٢٩-پەراویزەکان.
٣٠-سەرچاوەکان.
٣١-گەشتی ژیانی نوسەر.

تیبینی: بەریز (ریبوار رەشید) بەشیکی لە کتیبی " کوردستان کۆلۆنییەکی نیو دەولەتی" وەرگیراوەتە سەر زمانی کوردی.